

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Навчально-науковий інститут економіки і права

Г. А. Волошкевич, І. Л. Георгізова

**МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»**

Черкаси – 2014

УДК 342
ББК
Г

Рецензенти:

Ю. С. Кононенко, кандидат юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін, директор навчально-наукового інституту економіки і права Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

І. В. Іваненко, кандидат юридичних наук, доцент, заступник голови Черкаського районного суду

Д. В. Ягунов, кандидат наук з державного управління, доцент, MSc in Criminal Justice (the Queen's University of Belfast), адвокат, експерт Ради Європи з питань пробації, член Наукової ради Державної пенітенціарної служби України

Волошкевич Г. А., Георгізова І. Л. Методичний посібник з навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн» / Г. А. Волошкевич. – Черкаси : Брама-Україна, 2014. – 120 с.

Методичний посібник присвячений дослідженню норм права, які регламентують основи соціально-економічного, політичного і територіального устрою, визначають права, свободи і правовий статус громадянина, а також систему органів влади країн, чий державно-правовий розвиток має істотне значення для юридичної думки в Україні й у світі в цілому. Значення цього курсу зумовлено постійною потребою в порівняльному аналізі вітчизняних і закордонних інститутів-конституційного права, з урахуванням світового досвіду, і потребою постійно вдосконалювати вітчизняну правову та політичну систему відповідно до мінливих умов сучасного світу.

УДК 342
ББК

Рекомендовано до друку Центром європейської та євроатлантичної інтеграції при Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (протокол № 10 від 24 червня 2014 року.)

ВСТУП

Програма підготовки фахівця юридичного профілю передбачає вивчення навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн», що присвячена дослідженню норм права, які регламентують основи соціально-економічного, політичного і територіального устрою, визначають права, свободи і правовий статус громадянина, а також систему органів влади держав, чий державно-правовий розвиток має істотне значення для юридичної думки в Україні й у світі в цілому.

Значення цього курсу зумовлено постійною потребою в порівняльному аналізі вітчизняних і закордонних інститутів-конституційного права. Україна встала на шлях демократичного розвитку, що враховує світовий досвід, і їй постійно доводиться вдосконалювати свою правову та політичну систему відповідно до мінливих умов сучасного світу.

Основною метою курсу є ознайомлення студентів-правознавців з основними теоретичними положеннями науки зарубіжного конституційного права та основами конституційного права зарубіжних країн.

Курс «Конституційне право зарубіжних країн» вирішує три взаємопов'язаних завдання: загальноосвітнє, правознавче і практичне.

Із загальноосвітнього погляду він спрямований на продовження процесу формування професійного мислення, накопичення й осмислення концепцій і фактів, що входять до системи фахових знань, сприяє становленню методології, підвищенню загальної культури майбутнього юриста.

Правознавче завдання курсу полягає у поглибленні теоретичних знань про моделі правового регулювання статусу особистості, про різні конституційні принципи економічної, соціальної, політичної систем суспільства, про основи його духовного життя, різні форми правління, територіального, політичного устрою держави, системи державних органів і органів місцевого самоврядування.

Практичне завдання курсу пов'язано з вивченням конституційно-правових інститутів і методів конституційного регулювання, їх позитивних та негативних аспектів, що можуть змінюватись у неоднакових умовах, коли позитивні риси можуть обернутися негативними і навпаки. У практичному змісті курс також дає конкретну інформацію про способи регулювання відносин громадянина і держави, визначає роль і місце індивідуума в системі правових норм, принципи, на яких базується побудова соціальної, економічної, політичної і духовної систем суспільства.

Знання конституційної теорії і практики різних держав може допомогти у вивченні конституційного права України та інших предметів. Крім того, інформація про конституційну теорію і практику країн, що наближаються до реалізації моделі правової держави, дає змогу юристові спрямувати набуті у ВНЗ знання на вдосконалювання вітчизняного конституційно-правового регулювання у разі участі в законотворчому та управлінському процесі.

Вивчити конституційне право всіх країн світу в рамках вузівського курсу досить важко, адже в сучасному світі близько 200 незалежних держав. Тому студенти повинні отримати загальне уявлення про основні інститути конституційного права в порівняльному плані, що дасть їм можливість набути необхідного обсягу знань для того, щоб прийти до розуміння державного ладу будь-якої країни.

Згідно з навчальним планом курс вивчається в обсязі 162 години, протягом 4-го семестру. Дані методичні рекомендації охоплюють матеріал, який вивчається на другому курсі стаціонарної форми навчання ННІ економіки і права (державно-правові дисципліни). У 4 семестрі на аудиторні заняття відведено 66 год., з них: лекції – 34 год., семінарські заняття – 32 год. Самостійна та індивідуальна робота – 96 год. Порядок вивчення курсу визначено робочою програмою.

Необхідні знання та навички опановуються студентами шляхом проведення з ними навчальних занять у формі лекцій, семінарських занять, а також індивідуальних занять, консультацій і самостійної роботи.

Тема 1. Конституції зарубіжних країн

(2 години)

Мета: з'ясувати сутність та зміст Основного закону – Конституції у зарубіжних країнах, її юридичні властивості та риси; охарактеризувати основні види конституцій світу; проаналізувати поняття, об'єкти і види конституційного контролю.

План заняття:

1. Поняття конституції зарубіжних країн, сутність, функції конституції.
2. Форма, структура конституцій в зарубіжних країнах. Мова і стиль конституції.
3. Класифікація конституцій.
4. Прийняття, зміна конституцій.
5. Поняття, об'єкти, види конституційного контролю (нагляду).

Понятійний апарат:

Конституція, преамбула, перехідні положення в конституції, октройована конституція, не кодифікована конституція, жорстка конституція, конституціоналізація, конституційність (неконституційність) закону, конституційний закон, конституційний референдум.

Термінологічний словник:

Конституція – (constitutio – установлення, устрій, порядок) – основний державний документ (закон), який визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства та громадян. Інші закони держави, як правило спираються на конституцію.

Преамбула – вступна частина законодавчого, або іншого правового акту, міжнародного договору, декларації тощо, в якій зазвичай викладаються спонукальні мотиви, обставини та цілі його видання або укладання. Норми, що містяться в преамбулі, як правило, не мають безпосередньої юридичної сили.

Перехідні положення в конституції – частина писаної кодифікованої конституції, яка містить положення про дію правових норм минулого політичного режиму та про порядок їх відміни.

Октройована конституція – конституція, введена одностороннім актом голови держави. Також використовується термін „дарована” конституція. У її введенні не беруть участь ні представницькі установи (парламент, установчі збори), ні виборчий корпус (референдум). Октройовані конституції властиві, насамперед, країнам з монархічними органами управління.

Некодифікована конституція – різновид писаної конституції, яка являє собою сукупність писаних актів, які мають всі ознаки основного закону. В писаній конституції закріплено всі питання конституційного регулювання, однак вона не містить систематичного їх викладу (Фінляндія, Швеція, Ізраїль).

Жорстка конституція – конституція, порядок зміни якої більш складний за прийняття чи зміну простого закону.

Конституціоналізація – процес включення конституційних норм в акти, які знаходяться на більш низьких ступенях правової ієрархії. З одного боку це забезпечує реальне втілення конституційних норм в правовий матеріал. З іншого боку, цим, до певної міри, припинюється значення конституції, змішуються різні галузі права.

Конституційність (неконституційність) закону – відповідність чи невідповідність виданого парламентом акту основному закону країни. Конституційність чи неконституційність може бути формальною або матеріальною. Перша можлива при виданні закону органом, який не має для цього належних повноважень, або належним органом ознак з порушенням встановленої процедури. Матеріальна конституційність – визнання відповідності чи невідповідності акту основному закону по суті.

Конституційний закон – термін має декілька значень. Він може використовуватись в якості найменування основного закону та включати відповідні норми. В деяких зарубіжних країнах (Італія, Чехія) конституційні закони видаються з питань, вказаних в конституції і мають вищу юридичну силу в порівнянні зі звичайним законом.

Конституційний референдум – голосування з приводу прийняття, зміни чи відміни основного закону. Хоча в законодавстві зарубіжних країн не вказується про відміну конституції шляхом голосування на конституційному референдумі, однак теоретично такої можливості відкидати не можна.

Теми рефератів:

1. Особливості конституцій, прийнятих у повоєнні роки в розвинутих країнах.
2. Форми здійснення конституційного нагляду в зарубіжних країнах.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Визначте сутність категорії „конституція”
2. Вкажіть юридичну сутність конституції.
3. Вкажіть в чому полягає юридична сила конституції.
4. Назвіть блоки суспільних відносин, які регулюються конституціями.
5. Вкажіть та розкрийте функції конституції.
6. Назвіть основні види конституцій у зарубіжних країнах.
7. Вкажіть форму конституцій.
8. Визначте структуру конституції.
9. Назвіть основні способи розробки конституцій.
10. Вкажіть основні способи прийняття конституцій.
11. Назвіть способи внесення змін та доповнень в конституції.
12. Назвіть причини відміни конституції.
13. Розкрийте специфіку побудови конституційно-правових норм.
14. Класифікуйте конституції залежно від форми правління.
15. Класифікуйте конституції залежно від політичного режиму.
16. Класифікуйте конституції залежно від форми політико-територіального устрою держави.

Методичні рекомендації:

Висвітлення **першого питання** теми необхідно почати з розгляду різних понять конституції, сформульованих вітчизняними і зарубіжними ученими, проаналізувати «етимологію терміну «конституція», розглянути поняття конституції в матеріальному, формальному, юридичному і фактичному значенні, розглянути співвідношення цих понять. Далі необхідно розкрити сутність конституції (соціально-політичну, юридичну), освітити соціальні функції конституції, визначити об'єкти конституційно-правового регулювання, висвітлити питання щодо дії конституції.

Розгляд **другого питання** теми слід почати з визначення і характеристики форми конституції (з урахуванням розділення на писану (кодифіковану – розгорнену, не розгорнену; не кодифіковану, неписану, змішану). При характеристиці структури конституцій, слід врахувати, що мова йде про кодифіковані акти, які мають стандартизований вигляд.

При відповіді на питання про мову і стилі конституцій, слід звернути увагу на тенденції і особливості формулювання, слововживання, стилістики, конструкції текстів з урахуванням тієї або іншої правової системи.

Третє питання вимагає вивчення і освітлення класифікації і цілей класифікації конституцій. Види конституцій слід класифікувати з урахуванням ознак – за часом дії, за змістом і характером конституцій, по порядку ухвалення, зміни, за формою, за юридичними ознаками, за порядком внесення змін.

Четверте питання вимагає освітлення основних способів прийняття конституції, детального розгляду порядку прийняття конституцій в зарубіжних країнах, особливостей зміни конституцій, характеристики підстав і порядку відміни з урахуванням їх класифікації. Звернути увагу на такі способи прийняття, як за допомогою установчих зборів, шляхом ухвалення на референдумі. Охарактеризувати октроювання – як спосіб прийняття конституції, який притаманний, як правило деяким монархічним країнам.

П'яте питання теми полягає в характеристиці понять конституційного контролю (нагляду), характеристиці об'єктів конституційного контролю (нагляду), розгляді видів конституційного контролю (нагляду) на основі властивих ним ознак, а також залежно від органу, який здійснює конституційний контроль (нагляд).

Рекомендована література:

Основна:

1. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. Посібник / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
2. Конституции зарубежных государств: Великобритания. Франция. Германия. Италия. Европейский Союз. США. Япония. Индия: Учеб. пособие / В.В. Маклаков (сост., пер., вступ. ст.). – 5. изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – XXIV, 581 с.
3. Конституции зарубежных государств: сборник / под. ред. В.Г. Тихиня – Минск : Право и экономика, 2007. – 470 с.

4. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
5. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина. – М.: Норма, 2004. – 475 с.
6. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшеньов, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
7. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
8. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.
9. Малишко М.І. Конституції зарубіжних країн та України: Навчально-методичний довідник. / М.І. Малишко – К.: Істина, 1999. – 340 с.
10. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник. – 10-е изд. / А.А. Мишин. – М.: Юстицинформ, 2003. – 560 с.

Додаткова:

1. Андраш Шайо. Конституционализм и конституционный контроль в посткоммунистической Европе / Шайо Андраш // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. – 1999. - №3(28). – С. 77-80.
2. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
3. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
4. Конституції Франції, Італійської Республіки, Королівства Іспанії, США, Японії, Індії // Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В. В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 586 с.
5. Конституційне державне право зарубіжних країн Навч. посібник / В.М.Бесчасний, О. В. Філонов, В. М. Суботін, С. М. Пашков, За заг. ред. В. М. Бесчасного 2 ге вид. стер. К.: Знання, 2008. – 467 с.
6. Лапка О. Я., Пікуля Т.О. Конституційне (державне) право зарубіжних країн (у схемах): Навчальний посібник. / О.Я.К. Лапка. – Атіка, 2008. – 216 с.
7. Міхневич Л.В. Конституційне право зарубіжних країн (загальна частина): Навч.-метод. Посібник для самот. вивч. дисцип. – Вид. 2-ге, без змін. – К. КНЕУ, 2006. - 164 с.
8. Тихонова Є., Юзьков Л. Конституція юридична і фактична / Є. Тихонова // Право України. – 1992. – № 1. С 27-36.
9. Чиркин В. Е. Об объекте конституционного регулирования / В.Е. Чиркин // Государство и право. – 2005. – № 4. – С 5-8.
10. Шаповал В. Конституція і міжнародне право: до питання про взаємозв'язок і взаємовплив / В. Шаповал // Право України. – 2009. - №7. – С 88-95.

11. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: [Монографія] / В.М. Шаповал. – К., Юрінком Інтер – Салком, 2005. – 560 с.
12. Юдин Ю. А., Шульженко Ю. Л. Конституционное правосудие в федеративном государстве: сравнительно-правовое исследование: [Австрия, Бельгия, ФРГ, Швейцария, Индия и др.]. / Ю. А. Юдин – М.: Ин-т государства и права, 2000. – 108 с.

Тема 2. Конституційні форми сучасної держави.

(2 години)

***Мета:** з'ясувати сутність, зміст, та особливості форм держави в зарубіжних країнах; види форм правління та державно-територіального устрою, державних режимів існуючих у зарубіжних країнах.*

План заняття:

1. Поняття форми правління, класифікація форм правління.
2. Поняття монархії, види монархії.
3. Поняття, види республіки.
4. Поняття форми державного устрою в зарубіжних країнах.
5. Загальна характеристика унітарного і федерального устрою держави.
6. Поняття політичного режиму. Державний режим.
7. Типи політичного режиму. Характеристика державних режимів.

Понятійний апарат:

Монархія, абсолютна монархія, конституційна монархія, республіка, представницька влада, унітаризм, федерація (федералізм), державний режим, тоталітаризм.

Термінологічний словник:

Монархія (від грец. monarchia – єдиновладдя, єдинодержавність) – форма управління державою, за якою найвища влада цілком або частково зосереджена в руках єдиної особи монарха і є здебільшого спадковою.

Абсолютна монархія – це форма державного правління, при якій влада монарха є необмеженою, монарх очолює всі гілки державної влади, має виключні повноваження щодо її здійснення. Наприклад, абсолютними монархіями є Бруней, Катар, Оман, Саудівська Аравія, Ватикан. (Дві останні є теократичними: в руках духовництва одночасно зосереджена духовна і світська влада).

Конституційна монархія – форма правління, при якій влада монарха обмежена нормами конституції. Розрізняють два різновиди конституційної монархії – дуалістичну та парламентську.

Республіка – форма державного правління при якій верховна влада здійснюється виборними органами, що обираються населенням (в тому числі й іншими органами). Головна відмінність в управлінні республіканської держави від інших типів держав – наявність писаного закону (закон, кодекс, конституція і т.п.), якому зобов'язані підкорятися всі жителі країни, незважаючи на соціальний стан.

Представницька влада – сукупність повноважень, делегованих громадянами шляхом виборів на певний строк своїм представникам в органах державної влади та органах місцевого самоуправління, а також система самих цих органів.

Унітаризм – форма державного устрою, при якій територія держави складається з адміністративних або політико-адміністративних одиниць. Цим унітарна держава відрізняється від федеративної держави, територія якої складається з державних утворень.

Федерація (федералізм) – форма державного територіального устрою, яка являє собою стійкий союз держав чи державних утворень (суб'єктів федерації), які наділені власною компетенцією та відокремленими структурами органів державної влади – законодавчої, виконавчої та судової.

Державний режим – система або сукупність форм, методів, засобів і способів володарювання, «через які державна влада легітимізує своє існування й функціонування».

Тоталітаризм – тип політичного режиму, який характеризується всеосяжним (тотальним) контролем держави над усіма сферами суспільного життя з опорою на систематичне використання насильства.

Теми рефератів:

1. Змішані та особливі форми правління в зарубіжних країнах.
2. Автономія в зарубіжних країнах.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Визначте поняття та види форм правління
2. Вкажіть різницю між монархією і республікою.
3. Вкажіть різницю між парламентарними і дуалістичними формами правління.
4. Що уявляє собою унітарна держава?
5. Дайте визначення поняття “федерація”.
6. Вкажіть основні ознаки федерації.
7. Що таке автономія?
8. Вкажіть характерні ознаки та види автономії.
9. Вкажіть різницю між суб'єктом федерації і правовим становищем адміністративно територіальної, автономної одиниці.
10. Розкрийте зміст поняття “конфедерація”.
11. Вкажіть різницю між поняттями політичний режим та державний режим.
12. Дайте класифікацію політичних режимів.
13. Назвіть види антидемократичних режимів.

Методичні рекомендації:

Перше питання теми полягає в розгляді поняття форми правління, яка має основоположне значення для вивчення конституційно-правового регулювання організації і функціонування держави і загальної характеристики класифікації форм правління.

Розгляд **другого питання** теми пов'язаний з детальним вивченням однієї з форм правління: монархії (поняття монархії і ознаки монархії як форми правління, характеристика видів монархії – абсолютної, конституційної: дуалістичної, парламентарної).

Третє питання вимагає вивчення і освітлення поняття, характеристики ознак республіканської форми правління, розгляду видів республіки: дуалістичної (президентської), парламентарної, змішаної і інших видів.

Четверте питання теми полягає в розгляді поняття форми державного устрою, загальній характеристиці форм політико-територіального устрою: унітарної і федеральної, аналізі їх основних відмінностей.

При відповіді на **п'яте питання** теми необхідно розглянути конституційно-правовий статус унітарної держави, дати характеристику централізованого, децентралізованого. Також необхідно дати поняття, вказати ознаки, основні риси федерації, охарактеризувати правовий статус суб'єкта федерації.

Шосте питання пов'язане з розглядом поняття політичного режиму, державного режиму, аналізом і співвідношенням даних понять. Визначити критерії політичного та державного режимів, спільні та відмінні риси.

У **сьомому питанні** теми необхідно вказати типи політичного режиму (демократичний ліберальний, авторитарний), охарактеризувати ознаки, суть окремих політичних режимів; вказати види державного режиму: абсолютизм, обмежений дуалізм, дуалізм, парламентаризм, міністеріалізм.

Рекомендована література:

Основна:

1. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. Посібник / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
2. Державне право зарубіжних країн: особлива частина: навч. посіб. / Л.Д. Варунц та ін.; за заг. ред. В.О. Серьогіна; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2011. – 292 с.
3. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина. – М.: Норма, 2004. – 475 с.
4. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
5. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшенев, К.О. Закоморна, В.О. Ріака та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

6. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / В.М. Шаповал. – 2-ге вид., переробл., і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
7. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О. Ріяка (керівник авт. кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.
8. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник. / А.А. Мишин. – 10-е изд. – М.: Юстицинформ, 2003. – 560 с.
9. Панов, Ален Володимирович. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / Ален Панов; Держ. вищ. навч. закл. "Ужгород. нац. ун-т", Ф-т міжнар. відносин, Каф. міжнар. відносин. – Ужгород: Бреза А. Е., 2011. – 229 с.
10. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / В.М. Шаповал – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.

Додаткова:

1. Бостан С.К. Напівпрезидентсько-напівпарламентська республіка як різновид змішаної форми республіканського правління / С.К. Бостан // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2001. - №4.
2. Бостан С.К. Форма правління сучасної держави: теоретико-правові засади: автореф. дис. д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / С.К. Бостан; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 36 с.
3. Бостан С.К., Тимченко С.М. Державне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / С.К. Бостан. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с.
4. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
5. Орленко В.І., В.В. Орленко., Конституційне (державне) право зарубіжних країн : посіб. для підготов. до іспитів / В.І. Орленко – Вид. 2-е, стер. - К.: Паливода А.В. – 2011. – 237 с.
6. Рушайло В.Б. Административно-правовые режимы: [Монография] / В.Б. Рушайло. – М.: Щит-М, 2000. – 264 с.
7. Сухонос В.В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти: [Монографія] / В.В. Сухонос; ДВНЗ «Укр. Акад. банк. справи Нац. Банку України», Юрид. ф-т. – Суми: Мрія-1, 2010. – 368 с.
8. Тадевосян З.В. О моделировании в теории федерализма и проблема асимметричных федераций / З.В. Тадевосян // Государство и право. – 1997. – №8. – С. 58 – 68.
9. Тихомиров Л.А. Монархическая государственность / под. ред. А.Н. Бухачова, Р.Е. Алейникова. – М.: ГУП «Облиздат», 1998. – 671 с.
10. Уоттс Р. Федеративні системи: [Монографія] / Р. Уоттс – Харків, 2002. – 230 с.
11. Фатеева Т.М. Европейский федерализм: современные тенденции / Т.М. Фатеева – М.: ИНИОН, 2000. – 84 с.
12. Федерализм: теория и история развития (сравнительно-правовой анализ): [США, Германия, Канада, Австралия, Индия]: Учеб. пособие / Под ред. Марченко М.Н. – М.: Юристъ, 2000. – 344 с.
13. Чиркин В.Е. Нетипичные формы правления в современном государстве / В.Е. Чиркин // Государство и право. – 1994. – №1. – С 45-55.

14. Шаповал В.М. Територіальна організація держави в конституційному праві / В.М. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – №5. – С 65-73.
15. Шаповал В.М. Форма держави в конституційному праві / В.М. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – №2,3. – С 65-73.
16. Якущик В. Різноманітність форм правління / В. Якущик // Філософська і соціологічна д-на. № 10. 1992. – С 35-42.

Тема 3. Основи конституційного права США.

(4 години)

***Мета:** проаналізувати характерні риси та особливості Основного закону США; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів країни; розкрити роль президента США в конституційному механізмі влади; з'ясувати особливості державного устрою Сполучених Штатів Америки.*

План заняття:

1. Загальна характеристика Конституції США.
2. Партийна система, її особливості.
3. Виборче право та виборча система США.
4. Парламент – вищий орган законодавчої влади: структура та повноваження.
5. Президент в конституційному механізмі влади. Виконавча влада.
6. Конституційні основи судової влади.
7. Особливості американського федералізму та місцевого самоврядування в США.

Понятійний апарат:

Основні поняття: конституція США, попередні вибори («праймеріз»), Конгрес, Сенат, Палата представників, виборщик, «кишенькове» вето, лобізм, прецедентне право, Верховний суд США.

Термінологічний словник:

Конституція США – Верховний закон Сполучених Штатів Америки.. Дійсна Конституція США була прийнята 17 вересня 1787 року під час Конституційної Конвенції в Філадельфії і ратифікована в усіх 13 тодішніх американських штатах. Конституція США є найстарішою федеральною конституцією. Оригінал цього історичного документу знаходиться в Вашингтоні (округ Колумбія)

Праймеріз – це прямі вибори серед прихильників однієї і тієї ж партії, де визначаються партійні кандидати («кандидати в кандидати»), які будуть балотуватися на загальних виборах. У ході голосування на праймеріз в більшості випадків виборці просто ставлять хрестик навпроти прізвища того чи іншого кандидата. Іноді вони також вибирають делегата, який зобов'язується голосувати на партійній конференції за конкретного кандидата. Республіканці, для яких більш характерна партійна дисципліна, іноді просто

пропонують своїм виборцям вибрати делегата на партійний з'їзд, надавши йому можливість самому вирішити питання про гідного кандидата в президенти.

Конгрес – орган законодавчої влади, який складається з двох палат: сенату і палати представників.

Сенат – верхня палата парламенту, до якої входять по 2 сенатори від кожного штату, які обираються прямим рівним голосуванням терміном на 6 років. Кожні 2 роки склад сенату оновлюється на третину. Сенат може бути ініціатором будь-яких законопроектів, за винятком фінансових, які можуть виходити тільки від палати представників. Він може скасувати чи змінити будь-який законопроект, внесений палатою представників. Сенат ратифікує міжнародні договори, укладені президентом, і затверджує призначення зроблені президентом.

Палата представників – нижня палата парламенту, яка складається з 435 членів, обирається прямим рівним голосуванням за мажоритарною системою представництва терміном на 2 роки.

Виборщик – особа, яка безпосередньо голосує за кандидата на певну посаду (президента, парламентарія) при непрямих виборах і сам отримує свій мандат від виборців.

Кабінет – термін використовується в законодавстві та політичній практиці ряду ряду зарубіжних країн як назва уряду або його частини.

«Кишенькове» вето – право президента США не підписувати законопроект, який передається йому на підпис менше ніж за 10 днів до закінчення сесії Конгресу, Президент, який бажає перешкодити перетворенню цього законопроекту на закон, може і не повертати його Конгресу зі своїми запереченнями - достатньо залишити його без підпису, так би мовити, “заховати його у кишеню”. «Кишенькове вето» має характер абсолютного вето: Конгрес позбавлений конституційних засобів його подолання.

Лобізм – під цим терміном розуміється надання тиску на парламентарів шляхом особистого або письмового звернення чи іншим шляхом з боку певних груп чи приватних осіб, який має на меті прийняття або відхилення законопроекту. Лобізм виник в США, однак існує в багатьох країнах.

Прецедентне право – правова система, в якій основним джерелом права визнається судовий прецедент – рішення суду по конкретній справі, що надалі є обов'язковим для всіх судів рівної і нижчої інстанції при розгляді ними аналогічних справ.

Верховний суд США – вища судова інстанція США. До складу суду входить 9 суддів, один з яких є головою. Суд зазвичай діє як апеляційний, але по ряду справ (наприклад, що стосуються дипломатів) може бути судом першої інстанції. Судді призначаються президентом з схвалення Сенату довічно і можуть достроково припинити повноваження лише в результаті добровільної відставки або імпічменту за досконалі злочини.

Теми рефератів:

1. Конституція США 1787 р. та її специфічні риси.
2. Американський федералізм. Правове становище штатів.
3. Порядок проведення президентських виборів США.
4. Верховний суд США – найвищий суд в системі органів судової влади.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати джерела конституційного права США.
2. Проаналізувати Конституцію США 1787 року: особливості створення, розвитку, класифікаційний вигляд, основні принципи і вміст.
3. Яке значення Американського Білля про права?
4. Який порядок внесення поправок до Конституції?
5. Визначити особливості правової доктрини в області прав людини і громадянина в США.
6. Охарактеризувати особливості виборів Президента та віце-президента США.
7. Як відбувся перехід від конфедеративного союзу до федерації?
8. Розкрити принципи розмежування компетенції федерації і її суб'єктів.
9. Проаналізувати правові основи функціонування законодавчої влади в США.
10. Визначити порядок формування Конгресу, його структуру, компетенцію палат, порядок діяльності, законодавчий процес, методи контролю за діяльністю органів виконавчої влади.
11. Проаналізувати компетенцію Президента США та підстави припинення його повноважень.
12. Визначити місце Віце-президента в конституційному механізмі.
13. Охарактеризувати систему органів виконавчої влади.
14. Проаналізувати особливості судової влади: поняття, конституційні основи її організації та структуру.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** слід проаналізувати історію створення та розвитку конституції США, як днієї з найдавніших діючих на цей час конституцій світу. Звернути увагу, які внутрішні та зовнішні фактори обумовили прийняття конституції США 1787 року, а також визначили її першопочатковий зміст. Надати характеристику Конституції США за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції США, визначивши основні її складові елементи. Проаналізувати процедуру внесення змін до Конституції, визначити зміст та причини останніх змін основного закону США, та охарактеризувати всі 27 поправок. Дослідити питання про співвідношення міжнародного права і внутрішнього закону.

При відповіді на **друге питання** слід звернути увагу на характеристику норм конституційного законодавства США, що закріплюють основні засади соціально-економічного та політичного ладу в країні. На підставі аналізу Конституції США з посиланням на відповідні статті основного закону визначити форму правління, форму державного устрою та форму політичного режиму США. З'ясувати причини переходу США до двопартійної системи. Дати коротку характеристику партійної системи, проаналізувати основні політичні партії, що на сучасному етапі відіграють провідну роль у політичному житті, визначити переваги та недоліки двопартійної системи в США.

При розгляді **третього питання** слід звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії в США. Визначити основні джерела виборчого права. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати

основні види виборчих цензів. Розглянути питання політичного абсентеїзму в США та способи боротьби з ним.

Встановити основні принципи виборчого права в США. Визначити, які органи влади в США є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів. Звернути увагу на відсутність загального федерального закону про організацію та проведення виборів. Зупинитись на двоступеневій системі виборів Президента США, та розглянути її особливості. Навести коротку характеристику останніх виборів президента США.

У **четвертому питанні** необхідно проаналізувати особливості організації та діяльності парламенту США. Дослідити структуру та склад Конгресу США, а також порядок формування нижньої (Палати представників) і верхньої (Сенату) палати представницького органу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту, визначивши особливості взаємодії між парламентом, урядом та главою держави. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів. Розглянути питання про можливість делегування парламентом США законодавчих повноважень.

В підсумку, слід порівняти обсяг та зміст повноважень Парламенту США з представницькими органами інших президентських республік, визначивши спільні та відмінні риси.

П'яте питання вимагає розкриття правового статусу глави держави – Президента США. Спираючись на відповідні розділи Конституції слід охарактеризувати основні вимоги що висуваються до кандидатів на заміщення посади глави держави, спосіб та порядок його обрання, підстави дострокового припинення повноважень.

Характеристика правового статусу президента передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами влади. Необхідно визначити основні функції глави держави в США та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Також, слід встановити у яких випадках повноваження Президента США можуть бути обмежені, і які органи держави здійснюють контроль за його діяльністю. Проаналізувати повноваження президента, як глави кабінету. Розглянути структуру та функції Кабінету. В підсумку, слід порівняти обсяг та зміст повноважень Президента США з главами держав інших президентських республік, визначивши спільні та відмінні риси.

У **шостому питанні** слід розглянути організацію судової влади в США.

А саме, визначити основні складові елементи судової системи в США та звернути увагу на особливість судоустрою штатів. Охарактеризувати систему федеральних судів, та визначити їх склад. Окремо слід розглянути правовий статус Верховного Суду США, визначивши: структуру, склад та порядок формування суду, вимоги до судді Верховного Суду, повноваження Верховного Суду США та механізм розгляду віднесених до його компетенції

питань. Проаналізувати функції та повноваження, апеляційних судів, окружних та судів зі спеціальними повноваженнями, також зупинитись на вимогах до суддів.

Розкриття **сьомого питання** передбачає характеристику форми територіального устрою США. На підставі аналізу конституційно-правових норм визначити які основні ознаки федеративної держави притаманні США. Необхідно зупинитись на таких суб'єктах федерації як штати та федеральний округ Колумбія з розташованою в ньому столицею – м. Вашингтон.

Також слід проаналізувати особливості місцевого самоврядування США. Визначити принципи розмежування владної компетенції федерації і штатів. Встановити межі виключної компетенції федерації, які визначені в Основному Законі США. Звернути увагу на те, що місцеве самоврядування та управління в Штатах базується на адміністративно-територіальному поділі, що входить до компетенції штату. Тому системи місцевого самоврядування у різних штатах різноманітні. Охарактеризувати відносини між центральною владою та муніципалітетами.

В підсумку, слід порівняти федеральний устрій та особливості місцевого самоврядування США з іншими федераціями, визначивши спільні та відмінні риси.

Рекомендована література:

Основна:

1. Бернхем Вільям Вступ до права та правової системи США: [Монографія] / Вільям Бернхем. – К.: Україна, 1999. – 554 с.
2. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
3. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
4. Конституции зарубежных государств. Соединенные Штаты Америки, Великобритания, Франция, Германия, Италия, Япония, Канада / Сост. В.В. Маклаков. – М.: БЕК, 1996. – 432с.
5. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
6. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина.- М.: Норма, 2004. – 475 с.
7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
8. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшеньов, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
9. Конституційне право зарубіжних країн.Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.

10. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.
11. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник. / А.А. Мишин. – М.: Юстицинформ, 2003. – 560 с.

Додаткова:

1. Берлявский Л.Г. Источники избирательного права США/ Л. Г. Берлявский // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2011. – № 3. – С. 86-91
2. Борисов И. Консерватизм и демократизм американских выборов (Как они выбирают) / И. Борисов // Адвокат. – 2001. – № 1. – С. 56-67.
3. Георгізова І.Л. Виборча система США: переваги та недоліки / І.Л. Георгізова // Науковий вісник. Ужгородського національного університету. – Серія право. – 2013. – Вип 21, ч.2т.1. – С. 118-121.
4. Егоров С.А. Современная наука конституционного права США / Под ред. Мишина А.А. – М.: Наука, 1987. – 190 с.
5. Егоров С.А., Никифорова М.А. Конгресс США / С.А. Егоров // Очерки парламентского права (зарубежный опыт). – М.: ИГП РАН, 1993. – С. 52-83.
6. Избирательное право США. Вступительная статья // Сборник нормативных актов зарубежного избирательного законодательства / Отв. ред. А. А. Вешняков. – М. : ИМУ, 2004. – 245 с.
7. Кабилова С.А., Штыкова Н.Н. Суды по делам несовершеннолетних в США, Англии и России. Сравнительно-правовой анализ: Учеб. пособие / Владимирский госуд. ун-т. Муромский ин-т (филиал). – Муром.: ИПЦМИ ВлГУ, 2000. – 127 с.
8. Каррі Девід П. Конституція Сполучених Штатів Америки: Посібник для всіх / Девід П. Каррі / Пер. с англ. Мокровольского О.М. – К.: Веселка, 1993. – 192 с.
9. Кокусы в США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www. http:// lenta.ru](http://lenta.ru)
10. Косопкин А.С., Нефедова Т.И. Президент, конгресс, законодательство (опыт взаимодействия исполнительной и законодательной ветвей в США) / А.С. Косопкин // Государство и право. – 1998. – №1. С.60-67.
11. Ларін М. Прецедент // Юридичний вісник України. – 2002. – №8. – С.11.
12. Местные органы власти в США: организация управления и экономической деятельности: Сб. обзоров. / РАН; Ин-т научной информации по общественным наукам (ИНИОН) / С.Л. Зарецкая (отв. ред), Л.Д. Капанова (отв. ред). – М., 1996с.
13. Молдован В.В. Судуострій: Україна, Велика Британія, РФ, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: Навч. посібник / Київський нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К.: Кондор, 2002. – 256с.
14. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.)Віктор Юрійович Барвіцький (авт.-упоряд.), Олександр Васильович Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
15. Никифорова М.А. Верховный Суд США как орган конституционного контроля / М.А. Никифорова // США. Экономика. Политика. Идеология. – 1989. – №4. – С.90-96.

16. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн. Навч. посіб. / А.В. Панов ; Держ. вищ. навч. закл. "Ужгород. нац. ун-т", Ф-т міжнар. відносин, Каф. міжнар. відносин. - Ужгород : Брега А. Е., 2011. – 229с.
17. Постоянные правила Сената // США: Конституция и законодательные акты / Под ред. Жидкова О.А. – М.: Прогресс. – С.138-169.
18. Савельев В.А. Конгресс США: практика парламентаризма / В.А. Савельев // США: Экономика. Политика. Идеология. – 1989. – № 12. – С.12-22.
19. Савченко А.В. Федеральні правоохоронні органи США: місія, організаційна структура та застосування кримінального законодавства: Навч. посібник / Національна академія внутрішніх справ України. – К.: Текст, 2003. – 120с.
20. Саликов М. Взаимоотношения штатов в системе американского федерализма / М. Саликов // Государство и право. – 1997. – № 9. С. 95-98.
21. Соединенные Штаты Америки. // США: Конституция и законодательные акты / Под ред. О. А. Жидкова. – М. : РОСПЕЧ, 1993. – 169 с.
22. Стівенсон Дуглас К. Життя та організації в США / Дуглас К. Стівенсон – Вид. перероб і доп. – Вашингтон: ІА США, 1998. – 205 с.
23. Шишкина Н. Э. «Праймериз» как предстация избирательного процесса / Н. Э. Шишкина // Сиб. юрид. вестник. – 2008. – № 1. – С. 30-34.
24. Шумилов В.М. Правовая система США: Учеб. пособие. / В.М. Шумилов – М.: ДеКА, 2003. – 400 с.

Тема4: Основи конституційного права Великобританії.

(4 години)

***Мета:** проаналізувати характерні риси та особливості Основного закону Великобританії; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів країни; розкрити особливості принципу розподілу влади між парламентом, урядом і монархом Великобританії.*

План заняття:

1. Загальна характеристика неписаної Британської конституції: основні риси і особливості. Джерела Британської конституції.
2. Конституційний статус особи. Громадянство: порядок набуття та припинення. Права та свободи громадян.
3. Парламент Великобританії, його структура та повноваження.
4. Монарх як глава держави. Порядок престолонаслідування. Королівська прерогатива. Таємна рада при монархові.
5. Виконавча влада. Уряд і кабінет. Структура кабінету, його функції. "Тіньовий" кабінет міністрів.
6. Судова система Великобританії.
7. Політико-територіальний устрій. Організація влади на місцях

Понятійний апарат:

Конституція Великобританії, конституційні угоди, прецедентне право, Британський монарх, прерогатива, прецедент парламентський, Таємна рада, Британський парламент, уряд Великобританії.

Термінологічний словник:

Конституція Великобританії – це сукупність законів, прецедентів і конституційних угод Великої Британії, які визначають порядок формування та повноваження органів держави, принципи взаємин державних органів між собою, а також державних органів і громадян.

Конституційна угода (конституційний звичай) – не зафіксоване в офіційних документах правило поведінки, яке склалося на практиці та регулює відносини по здійсненню державної влади і якого дотримуються в силу традиції. Щоб стати конституційним звичаєм це правило повинно застосовуватись протягом довгого часу і учасники конституційно-правових відносин повинні рахувати його за правову норму. Конституційна угода (звичай) досить розповсюджена в англо-саксонських країнах (Великобританія, США, Канада) та в країнах, які сприйняли англо-саксонську систему права (Індія, Малайзія, Ямайка).

Прецедентне право – правова система, в якій основним джерелом права визнається судовий прецедент – рішення суду по конкретній справі, що надалі є обов'язковим для всіх судів рівної і нижчої інстанції при розгляді ними аналогічних справ.

Британський монарх або Суверен – голова держави в Об'єднаному королівстві й у Британських заморських територіях, є джерелом суверенної влади, символом єдності нації та главою англіканської та пресвітеріанської церкви. У зв'язку з тим, що Монарх – фігура політично нейтральна, він виступає як гарант стабільності у державі та суспільстві. На даний час монарх – Єлизавета II що почала правління 6 лютого 1952. Її спадкоємець – старший син, принц Чарльз. Принц Уельський здійснює церемоніальні функції, як і чоловік королеви, принц Філіп, герцог Единбурзький.

Прерогатива – виключне право, перевага. На конституційному рівні прерогатива частіше за все означає повноваження монарха як глави держави.

Прецедент парламентський – рішення парламенту (палати) або його голови з процедурного питання, що надалі застосовується в парламентській практиці в аналогічних ситуаціях.

Таємна рада – є дорадчим органом при главі держави. До складу Таємної ради входять міністри Кабінету, судді Апеляційного суду, архієпископи англіканської церкви, спікер Палати громад та інші вищі посадові особи - всього 300 чоловік. Кворум для засідання Таємної ради – 3 чоловіки, тому, як правило, у засіданні беруть участь кілька членів. Уся Таємна рада збирається тільки з особливо урочистого приводу, наприклад, у зв'язку з церемонією коронації Монарха. Таємна рада може утворювати різні комітети, важливішим з яких є Судовий комітет. Таємна рада приймає рішення від імені Монарха у формі прокламацій та наказів. Наприклад, скликання парламенту та розпуск Палати громад має форму прокламації, а рішення з питань права та управління – форму наказів.

Британський парламент належить до групи парламентів з абсолютно необмеженою законодавчою компетенцією. Це явище пов'язане з принципом верховенства законів, які

приймаються представниками народу. Однак на сучасному етапі вступ Великобританії до Європейського Союзу, практика проведення національних референдумів, ріст кількості урядових біллів призводить до обмеження «законодавчого суверенітету» Британського парламенту. Згідно з конституцією Великобританії Британський парламент складається з трьох структурних компонентів: Корони, Палати лордів (верхня палата), Палати громад (нижня палата). А вхід Монарха до парламенту пов'язаний з законотворчим процесом, який передбачає, що проект стає законом тільки після того, як він був прийнятий двома палатами і промудований Монархом.

Уряд Великобританії має досить своєрідну структуру: Кабінет (власне уряд) та офіційний уряд не співпадають. Кабінет існує на основі конституційної угоди та складається з 20-22 міністрів найбільш важливих міністерств, таких як: Прем'єр-міністр, лорд-канцлер, канцлер Казначейства, міністр внутрішніх справ, оборони тощо. До Кабінету входить так званий «внутрішній кабінет» - неформальне об'єднання 3-5 міністрів, які користуються довірою Прем'єр-міністра. Офіційний уряд формується Прем'єр-міністром з депутатів правлячої партії у кількості близько 100 чоловік і складається з 4 груп.

Теми рефератів:

1. Конституційно-правовий статус людини і громадянина у Великій Британії.
2. Специфіка політичної системи Великобританії.
3. Статус і повноваження монарха у Великій Британії.
4. Статус Палати лордів британського парламенту.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Визначити структуру неписаної Британської конституції.
2. Охарактеризувати права та свободи підданих
3. Проаналізувати партійну систему Великобританії.
4. Визначити порядок формування Палати громад, їх внутрішню організацію, керівні органи, комітети, палати та партійні фракції.
5. Розкрити порядок формування Палати лордів після реформи 1999 р.
6. Охарактеризувати законодавчий процес в палатах парламенту.
7. Визначити склад та повноваження Таємної ради.
8. Проаналізувати особливості судової системи Північної Ірландії і Шотландії.
9. Охарактеризувати адміністративно-територіальний поділ Великобританії, визначивши особливості автономії Шотландії, Уельсу і Північної Ірландії.
10. Проаналізувати систему місцевих органів в графствах, містах-графствах, приходях та інших адміністративно-територіальних одиницях.

Методичні рекомендації:

У першому питанні слід проаналізувати особливості Конституції Великобританії, яка являє собою збірку як писаних нормативно-правових актів, так і усних джерел (правових звичаїв). Охарактеризувати специфіку структури Конституції Великобританії,

визначивши основні її складові елементи, які містить писана частина конституції. Детально розглянути основні джерела конституції.

При відповіді на **друге питання** необхідно визначити особливості конституційно-правового регулювання прав і свобод людини та громадянина Великобританії, який регламентуються як статутним правом (Велика Хартія Вольностей 1215 р., Білль про права 1689 р., Акт про права людини 1998 р. тощо), так і прецедентним правом і конституційними угодами. Визначити та охарактеризувати основні групи прав, що належать Британським підданам. Також, слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві Великобританії, світовим стандартам у галузі прав людини. Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до законодавства Великобританії.

Спираючись на Конституцію та Акти про громадянство (1948 р. та 1981 р.) охарактеризувати інститут «підданства» у Великобританії, визначивши чи має він на сьогодні істотні відмінності від інституту «громадянства» поширеного в республіканських державах. Розглянути особливості порядку набуття та припинення підданства.

У **третьому питанні** необхідно проаналізувати вищий законодавчий орган Великобританії. Дослідити структуру та склад англійського парламенту, а також порядок формування палат парламенту: нижньої (Палати громад) і верхньої (Палати лордів). Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту, визначивши особливості взаємодії між парламентом, урядом та Кораною. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади. Звернути увагу на парламентські реформи другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття, які поступово обмежили владу Палати лордів.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів.

В підсумку, слід порівняти обсяг та зміст повноважень Парламенту Великобританії з представницькими органами інших парламенських монархій, визначивши спільні та відмінні риси.

Четверте питання вимагає розкриття правового статусу Монарха Великобританії, який формально входить до складу Парламенту, але в англійській правовій доктрині прийнято ставити главу держави на перше місце в системі вищих органів державної влади. Шляхом аналізу Акту про престолонаслідування (1701 року) визначити тип системи престолонаслідування закріпленої в Великобританії та охарактеризувати її особливості.

Характеристика правового статусу Монарха Великобританії передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами влади. Необхідно визначити основні функції британського монарха та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження, так звані королівські прерогативи. Слід також порівняти обсяг та зміст владних повноважень наданих британському монарху з повноваженнями монархів у конституційних монархіях, визначивши спільні та відмінні

риси. Також слід охарактеризувати Таємну раду, при главі держави, охарактеризувати її склад та функції.

При розгляді **п'ятого питання** потрібно охарактеризувати порядок формування і компетенцію уряду Великобританії. В першу чергу, звернути увагу на склад уряду та характерні риси правового статусу члену уряду, визначивши основні вимоги та обмеження, які встановлюються до кандидатів на посаду в уряді. Дослідити процедуру формування та припинення діяльності уряду. Визначити роль парламенту та Монарха у формуванні Кабінету міністрів Великобританії. Визначити підстави та особливості конституційно-правової відповідальності уряду Великобританії. Охарактеризувати основні функції та повноваження Кабінету, а також механізм їх реалізації. Розглянути "Тіньовий" кабінет міністрів та повноваження прем'єр-міністра Великобританії.

Шосте питання вимагає визначення основних принципів, на яких ґрунтується судова система Великобританії. Слід проаналізувати значення численних судових реформ, які так і не усунули певної складності та децентралізації судової влади. Слід охарактеризувати організацію судової влади Великобританії, а саме, визначити основні складові елементи судової системи. Окремо слід розглянути правовий статус Верховного суду Великобританії, проаналізувавши акт про конституційну реформу 2005 року, охарактеризувавши зміни, які відбулися. Визначити: структуру, склад та порядок формування суду, вимоги до суддів, повноваження та механізм розгляду віднесених до його компетенції питань.

Розкриття **сьомого питання** передбачає характеристику форми територіального устрою Великобританії. Слід дати характеристику Об'єднаному Королівству Великобританії та Північної Ірландії, яке представляє собою унітарну державу, що складається з Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії.

Проаналізувати особливий статус Шотландії, Уельсу та Ірландії. Охарактеризувати адміністративно-територіальний поділ Великобританії, визначивши його складові елементи. Дослідити систему місцевого самоврядування Великобританії, визначивши органи самоуправління, їх склад, компетенцію, характер взаємовідносин з органами державної влади.

Рекомендована література:

Основна:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
2. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
3. Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / За ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ, 2012. – 528 с.
4. Конституции зарубежных государств. Соединенные Штаты Америки, Великобритания, Франция, Германия, Италия, Япония, Канада / Сост. В.В. Маклаков. – М.: БЕК, 1996. – 432с.

5. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
6. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина.- М.: Норма, 2004. – 475 с.
7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
8. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшеньов, К.О. Закоморна, В.О. Ріака та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
9. Конституційне право зарубіжних країн.Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
10. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріака (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова:

1. Бесчасний В.М., Філонов О.В., Суботін В.М., Пашков С.М. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
2. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: / И.А. Василенко. –Учеб. пособие для студ. вузов, 2-е изд. перераб. и дополненное. – М.: Издательская корпорация «Логос»; 2000. – 200 с
3. Гарнер Д. Великобритания. Центральное и местное управления е/ Д. Гарнер – М.: Норма, 1984. – 230 с
4. Гловацький І.Ю.Адвокатура зарубіжних країн. Англія. Німеччина. Франція: навч.-практ. посібник / І.Ю. Гловацький. – К. : Атіка, 2007. – 587с.
5. Гураль П.Ф., Левицька Г.Р. Конституції та конституціоналізм в зарубіжних країнах. / П.Ф. Гураль. – Львів, 1997. – 235 с.
6. Давид Р., Жоффре-Спиннози К. Основные правовые системы современности / Р. Давид – М.: ДеКА, 1999. – 350 с.
7. Иванова И.К. Палата лордов на рубеже ХХІ века / И.К Иванова //Государство и право. – 2003. - №6. – С. 70-73.
8. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.). – М.: Международные отношения, 2007. – 495с.
9. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: [Монографія] / Т. В. Комарова ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2010. – 353 с.
10. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
11. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.

12. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
13. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
14. Лапка О.Я., Пікуля Т.О. Конституційне (державне право зарубіжних країн (у схемах): Навч. посібник. / О.Я. Лапка, – К.: Атіка, 2008. – 216 с.
15. Ларін М. Прецедент / М. Ларін // Юридичний вісник України. – 2002. – №8. – С.11-21.
16. Маклаков В.В. Парламенты стран – членов Европейского Союза: [Монография]. / В.В. Маклаков. – М. : «Норма», 1994. – 248 с.
17. Малишко М.І. Конституції зарубіжних країн та України (основи конституціоналізму). Навч.-метод. Довідник / М.І. Малишко. – 2-ге вид. доп. – К.: МАУП, 2000. – 111с.
18. Мішина Н.В. Муніципальне управління в США та в Сполученому Королівстві Великобританії і Північній Ірландії: порівняльно-правове дослідження: автореф.дис. канд.юрид.наук: 12.00.02 / Одеська національна юридична академія. – О., 2002. – 20с.
19. Молдован В.В. Судоустрій: Україна, Велика Британія, РФ, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: Навч. посібник / Київський нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К.: Кондор, 2002. – 256с.
20. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
21. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн. Навч. посіб. / А.В. Панов ; Держ. вищ. навч. закл. "Ужгород. нац. ун-т", Ф-т міжнар. відносин, Каф. міжнар. відносин. - Ужгород : Бреза А. Е., 2011. – 229с.
22. Скрипнюк О. Двопалатний парламент як конституційна модель структурної організації вищого законодавчого органу влади. / О. Скрипнюк // Право України. – 2009. - №11. – С. 92-100.
23. Сухонос В.В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти : [Монографія] /В.В. сухонос; ДВНЗ «Укр. Акад.. банк. справи Нац. Банку України», Юрид. ф-т. – Суми: Мрія-1, 2010. – 368с.

Тема 5: Основи конституційного права Франції.

(2 години)

***Мета:** проаналізувати характерні риси та особливості Конституції Франції; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів країни; розкрити роль президента Франції в конституційному механізмі влади; з'ясувати особливості адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування.*

План заняття:

1. Загальна характеристика конституції Франції: характерні риси і особливості.
2. Конституційні права і свободи громадян Франції.
3. Виборче право і виборча система. Інститут референдуму.

4. Парламент: структура та компетенція.
5. Повноваження президента республіки.
6. Склад і порядок формування уряду.
7. Адміністративно-територіальний устрій та місцеве самоврядування
8. Судова система Франції.

Понятійний апарат:

Конституція Франції, закон органічний, Національні збори, Сенат, уряд Франції, конституційний контроль, Конституційна рада, Державна рада, контрасигнатура.

Термінологічний словник:

Конституцією Франції – Основний закон 1958 р., хоча фактично вона складається з трьох документів: Декларації прав людини і громадянина 1789 р., преамбули Конституції 1946 р.; Конституції 1958 р., в якій є посилання на вказані вище два документи, і яка, перш за все, регулює відносини між вищими органами держави.

Закон органічний – категорія законів, які введені в систему джерел конституційного (державного) права. Призначення цих законів полягає у встановленні організації та порядку діяльності органів, зазначених в основному законі. Органічні закони приймаються на основі бланкетних норм конституції, доповнюють та уточнюють конституцію.

Національні збори - нижня палата парламенту - обирається на 5 років загальним прямим голосуванням за змішаною мажоритарною системою.

Сенат - Верхня палата - формується триступневими виборами. Сенатори обираються на 9 років в колегіях в кожному із департаментів. Палата оновлюється на одну третину кожних три роки.

Уряд Франції – колегіальний орган, до складу якого входять прем'єр-міністр і міністри. У відповідності до конституції розрізняють: Раду міністрів - збори міністрів під головуванням Президента республіки, і кабінет міністрів - збори міністрів під головуванням прем'єр-міністра.

Конституційний контроль у Франції відрізняється своєрідністю і в деякій мірі виходить за рамки відомих двох моделей конституційного контролю. Конституційність актів, які виходять від державних органів, розглядається від парламенту - Конституційною радою, від органів виконавчої влади - Державною радою.

Конституційна рада – здійснює розгляд відповідності ряду актів основному закону країни. На обов'язки Ради покладений контроль за відповідністю міжнародних договорів основному закону, вирішення спорів про розподіл компетенції між законодавчою і виконавчою владами, тобто між урядом і парламентом, оскільки ст.37 основного закону встановлює перелік сфер, в яких парламент може законодавляти. Інші області, таким чином, залишаються у віданні регламентської влади, тобто в руках уряду.

Державна Рада – найвищий орган адміністративного судочинства Франції. Цей орган висловлює свою думку щодо проектів всіх законів та декретів.

Контрасигнатура (лат. *Contrasignatura* ; від лат.*contra* – «проти», і *assigno* – «ставлю печатку»), в підписання прем'єр-міністром або уповноваженим міністром нормативного

акту глави держави або парламенту, що додає цьому акту юридичну силу. у Франції президентські декрети повинні супроводжуватись констигнатурою – повторним підписом – прем'єр-міністра, а розпорядження прем'єр-міністра повинні мати підпис відповідних міністрів на знак згоди з розпорядженням.

Теми рефератів:

1. Інститут президентства у Франції.
2. Уряд Франції. Взаємовідносини Президента і уряду.
3. Система місцевих органів Франції.
4. Конституційний контроль у Франції.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати Структуру та зміст Конституції Франції.
2. Розглянути порядок перегляду Конституції та конституційні реформи.
3. Визначити значення Декларації прав людини та громадянина 1789 року.
4. Проаналізувати особисті права й свободи, соціальні та економічні права.
5. Визначити політичні права і свободи, юридичні гарантії прав і свобод людини й громадянина.
6. Охарактеризувати структура, порядок формування палат та повноваження Парламенту Франції.
7. Розкрити правовий статус уряду Франції.
8. Проаналізувати взаємовідносини Президента і уряду.
9. Визначити особливості виконавчої влади у Франції.
10. Здійснити загальну характеристику судової системи Франції.
11. Охарактеризувати особливості конституційного контролю у Франції та його форми.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** слід проаналізувати історію створення та розвитку Конституції Франції 1958 року. Звернути увагу, які внутрішні та зовнішні фактори обумовили прийняття конституції Франції 1958 року, а також визначили її першопочатковий зміст. Надати характеристику Конституції Франції за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції Франції, визначивши основні її складові елементи та звернути увагу на те, що фактично вона складається з трьох документів: Декларації прав людини і громадянина 1789 року, Преамбули Конституції 1946 року та Конституції 1958 року. Проаналізувати процедуру внесення змін до Конституції, визначити зміст та причини останніх змін основного закону Франції. Дослідити питання про співвідношення міжнародного права і внутрішнього закону.

При відповіді на **друге питання** потрібно розкрити значення Декларації прав людини та громадянина 1789 року та її вплив на формування конституційного статусу

особи у Франції. На основі аналізу відповідних розділів Конституції Франції визначити та охарактеризувати основні групи прав, що належать французьким громадянам. Також слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві Франції, світовим стандартам у галузі прав людини. Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способи їх охорони і захисту відповідно до французького законодавства.

При розгляді **третього питання** слід звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії у Франції. Визначити основні джерела виборчого права Франції. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати основні види виборчих цензів. Розглянути питання політичного абсентеїзму у Франції та способи боротьби з ним.

Встановити основні принципи виборчого права у Франції, які закріплені в статті 3 Конституції. Визначити, які органи влади у Франції є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів. Навести коротку характеристику останніх виборів до парламенту у Франції

Охарактеризувати основні джерела референдного права у Франції. Окреслити основні види референдумів, визначити підстави та процедуру їх проведення, які зазначені у статтях 11 і 89 Конституції Франції.

У **четвертому питанні** необхідно проаналізувати вищий законодавчий орган Франції. Дослідити структуру та склад французького парламенту, а також порядок формування нижньої (Національних зборів) і верхньої (Сенату) палати представницького органу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту, визначивши особливості взаємодії між парламентом, урядом та главою держави. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів. Розглянути питання про можливість делегування італійським парламентом законодавчих повноважень.

В підсумку, слід порівняти обсяг та зміст повноважень Парламенту Франції з представницькими органами інших президентсько-парламентських республік, визначивши спільні та відмінні риси.

Також необхідно визначити: основні принципи правового статусу парламентаря, охарактеризувати основні права та обов'язки депутата, а також встановити основні гарантії його діяльності, обсяги та межі депутатського індемнітету та імунітету.

П'яте питання вимагає розкриття правового статусу глави держави – Президента Франції. Спираючись на відповідні розділи Конституції слід охарактеризувати основні вимоги, що висуваються до кандидатів на заміщення посади глави держави, спосіб та порядок його обрання, підстави дострокового припинення повноважень.

Характеристика правового статусу президента передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами

влади. Необхідно визначити основні функції глави держави у Франції та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Також, слід встановити у яких випадках повноваження Президента Франції можуть бути обмежені, і які органи держави здійснюють контроль за його діяльністю. Охарактеризувати взаємовідносини з парламентом і урядом, його роль в законодавчому процесі. Звернути увагу на особливості Актів Президента Франції.

В підсумку, слід порівняти обсяг та зміст повноважень Президента Франції з главами держав інших президентсько-парламентських республік, визначивши спільні та відмінні риси.

При розгляді **шостого питання** потрібно охарактеризувати порядок формування і компетенцію уряду у Франції. В першу чергу, звернути увагу на склад уряду та характерні риси правового статусу члену уряду, визначивши основні вимоги та обмеження, які встановлюються до кандидатів на посаду в уряді. Дослідити процедуру формування та припинення діяльності уряду. Визначити підстави та особливості конституційно-правової відповідальності уряду у Франції. Охарактеризувати особливості структури уряду (Ради міністрів), визначити коло питань, які належать до його компетенції на основі аналізу розділу 3 Конституції Франції. Також визначити коло повноважень Прем'єр - міністра, згідно зі статтею 21 Конституції Франції. Розкрити поняття контрасигнатури, та особливості її застосування у Франції.

При розгляді **сьомого питання** необхідно дати характеристику адміністративно-територіальному устрою та місцевому самоврядуванню, формам контролю центру за місцевим самоврядуванням, та зупинитись на правовому статусі заморських департаментів – Мартиніки, Реюньону та ін. Проаналізувати складові частини адміністративно-територіальної структури Франції, такі як комуна, кантон, округ, департамент і регіон.

У **восьмому питанні** слід визначити основні принципи, на яких ґрунтується судова система Франції, що були закладені Конституцією Франції 1958 року. Слід розглянути організацію судової влади у Франції. А саме, визначити основні складові елементи судової системи, яка є багатоступеневою. Окремо слід розглянути правовий статус Касаційного Суду Франції, як вищої судової інстанції Французької республіки, визначивши: структуру, склад та порядок формування суду, вимоги до суддів Касаційного Суду, повноваження Касаційного Суду Франції та механізм розгляду віднесених до його компетенції питань.

Рекомендована література:

Основна:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
2. Герак Р.С. Правова система Франції: загальна характеристика структури та джерел права / Р.С Герак // Правова держава: Щорічник наукових праць ін-ту держави та права ім. В.М. Корецького НАН України. Вип. 13. – К., 2002. – 584с.
3. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.

4. Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / За ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ–2012. – 528 с.
5. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
6. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина.- М.: Норма, 2004. – 475 с.
7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
8. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшенёв, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
9. Конституційне право зарубіжних країн.Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
- 10.Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О. Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова:

1. Ардан Ф. Франция: государственная система: Пер. с франц. Л.С. Филиповой / Отв. ред. Л.М. Энтин. – М.: Юрид. лит., 1994. – 176 с.
2. Бесчасний В.М., Філонов О.В., Суботін В.М., Пашков С.М. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
3. Боботов С.В. Правосудие во Франции: [Монография] / С.В. Боботов. – М.: ЕАВ, 1994. – 276 с.
4. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: Учеб. пособие для студ. вузов, / И.А. Василенко. – 2-е изд. перераб. и дополненное. – М.: Издательская корпорация «Логос»; 2000. – 200с.
5. Грицаєнко Л. Роль Конституційної Ради як органу конституційного контролю у державі та суспільстві Франції / Л. Грицаєнко // Право України. – 2005. – №5. – С.134-138.
6. Керимов А.Д. Парламентское право Франции / А.Д. Керимов. – М.: «Норма», 1998. – 176 с.
7. Керимов А.Д. Реализация принципа гласности заседания Национального собрания Франции / А.Д. Керимов // Государство и право. – 1999. – №7. – С.78-81.
8. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.). – М.: Международные отношения, 2007. – 495с.
9. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470 с.
10. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство

- «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
11. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
  12. Конституції Франції, Італійської Республіки, Королівства Іспанії, США, Японії, Індії // Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 620 с.
  13. Крутоголов М.А. Парламент Франции: организационные и правовые аспекты деятельности / М.А. Крутоголов. – М.:Наука, 1988. – 238 с.
  14. Маклаков В.В. Парламенты стран – членов Европейского Союза: [Монография]. / В.В. Маклаков. – М. : «Норма», 1994. – 248 с.
  15. Маклаков В.В. Референдум в странах – членах Европейского Союза. – М.: «Норма», 1999. – 232 с.
  16. Марченко, В. В. Конституційно-правовий статус уряду в країнах ЄС (на прикладі Франції, Федеративної Республіки Німеччини, Іспанії): [Монографія] / В. В. Марченко; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – К. : Правова єдність, 2010. – 216 с.
  17. Молдован В.В. Судуострій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: Підруч. / В.В. Молдован. – К.: Кондор, 2003. – 256 с.
  18. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.) Віктор Юрійович Барвіцький (авт.-упоряд.), Олександр Васильович Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
  19. Органи місцевого самоврядування і соціальна сфера в умовах ринку, моделі і організація територіального самоврядування у деяких країнах (Польща, Швейцарія, Франція, США). К.: Ін-т ім. П.Орлика, прогр. сприяння місцевому самоврядуванню. – 1997. – 44 с.
  20. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
  21. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов ; Держ. вищ. навч. закл. "Ужгород. нац. ун-т", Ф-т міжнар. відносин, Каф. міжнар. відносин. – Ужгород : Бреза А. Е. – 2011. – 229 с.
  22. Французская Республика Конституция и законодательные акты (пер. с франц.) / Сост. В.В. Маклаков, под. ред. В.А. Туманова. – М.: Прогресс. – 1989. – 448с.
  23. Шевчук А.А., Танасійчук В.І., Корнійчук А.С. Парламенти країн – членів Ради Європи: Довідник / Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків Апарату Верховної Ради України / Б.І. Олійник (ред.кол.). – К.: Парламентське вид-во, 2001. – 59 с.

Тема 6. Основи конституційного права Італії.

(2 години)

Мета: проаналізувати характерні риси та особливості Конституції Італії; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів країни; розкрити роль Парламенту в конституційному механізмі влади.

План заняття:

1. Загальна характеристика конституції Італії: історія створення, характерні риси і особливості. Внесення змін до конституції.
2. Конституційні засади державного устрою, політична та партійна система.
3. Конституційні права і свободи громадян Італії.
4. Вибори і референдум.
5. Парламент: структура та компетенція
6. Президент республіки.
7. Склад і порядок формування уряду.

Понятійний апарат:

Конституція Італії, Конституційний закон, парламентська республіка, Парламент Італії, Президент Італії, Державна рада, магістратура, Вища рада магістратури, “народне вето”

Термінологічний словник:

Конституція Італії – основний закон Республіки Італія. Прийнята в 1947 році Установчими зборами, вступила в силу 1 січня 1948 року. Складається з основних положень (статті 1-12) і двох частин. В цілому налічує 134 статті (спочатку 139, 5 виключені). Також до конституції включені перехідні та заключні положення. Змінювалася 15 разів. Встановлює парламентську республіку, визнає Латеранські угоди як основу особливих відносин з римо-католицькою церквою.

Конституційний закон – термін має декілька значень. Він може використовуватись в якості найменування основного закону та включати відповідні норми. В деяких зарубіжних країнах (Італія, Чехія) конституційні закони видаються з питань, вказаних в конституції і мають вищу юридичну силу в порівнянні зі звичайним законом.

Парламентська республіка – це різновид республіки з перевагою повноважень на користь парламенту. У парламентській республіці уряд відповідає тільки перед парламентом, а не перед президентом. При такій формі правління уряд формується з депутатів партій, що володіють більшістю голосів у парламенті. Він залишається при владі до тих пір, поки має в своєму розпорядженні підтримкою парламентської більшості. У випадку втрати довіри більшості парламенту уряд або іде у відставку, або через главу держави домагається розпуску парламенту і призначення нових виборів.

Парламент Італії складається з Палати депутатів і Сенату, що мають практично рівний статус. Статті 61-82 Конституції регулюють їхні повноваження і відносини, називаючи обидві «парламентами». Рівність палат юридично порушується тільки тоді, коли вони

приймають рішення спільно (вибори Президента Республіки, призначення членів Конституційного суду, Вищої ради магістратури тощо), оскільки Сенат – удвічі менша за чисельністю палата. Але й у цьому разі нерівність палат ілюзорна: депутати й сенатори голосують не за приналежністю до своїх палат, а за приналежністю до своїх партійних фракцій. Нарешті, рівність палат виявляється в однаковому праві домагатися відставки уряду, відмовляючи йому в довірі чи виражаючи недовіру.

Президент є главою держави і представляє національну єдність. Він промульгує закони, прийняті парламентом, а також постанови і декрети, що мають силу закону, призначає цивільних і військових посадових осіб, акредитує дипломатичних представників в іноземних державах (і таких представників акредитують при ньому), ратифікує міжнародні договори. Президент Республіки головує в Раді міністрів, у Вищій раді магістратури; має право помилування, дарує знаки відмінності

Державна рада – консультативний юридичний орган і одночасно вищий орган адміністративної юстиції.

Магістратура – в країнах з романською правовою системою та в деяких інших країнах це корпорація висококваліфікованих посадових осіб судової влади – суддів, прокурорів, слідчих. Орган самоуправління цієї корпорації, зазвичай, називається Вищою радою магістратури і часто є конституційним інститутом.

Вища рада магістратури – вищий конституційний орган у судовій ієрархії, діяльність якої регулюється Основним законом (статті 104-108) і законом від 24 березня 1958 р., а також рядом актів. Вища рада магістратури включає 24 особи, з яких троє входять за посадою – Президент Республіки як голова, голова і генеральний прокурор Касаційного суду

“Народне вето” – голосування виборців, яке має на меті анулювати нормативний акт, який вже вступив в законну силу. Виборці висловлюються за відміну закону, забороняють, накладають вето на його дію. Широко застосовується в Італії.

Теми рефератів:

1. Конституція Італії. Конституційні основи суспільного ладу і політичної системи в Італії.
2. Обласна автономія та і місцеве самоврядування в Італії.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати історію створення Конституції Італії 1947 року.
2. Визначити структуру, система, основні принципи і зміст конституції Італії.
3. Проаналізувати порядок внесення змін до Конституції Італії.
4. Розкрити порядок формування і компетенцію Конституційного суду.
5. Охарактеризувати конституційні основи суспільного устрою.
6. Визначити особливості політичної і партійної системи, здійснити характеристику політичних партій Італії
7. Проаналізувати конституційні основи статусу людини і громадянина.
8. Розкрити особливості закріплення і гарантування соціально-економічних прав особи.
9. Визначити правове регулювання виборів і референдуму та їх значення для забезпечення демократії.

10. Що таке народна ініціатива?
11. Охарактеризувати механізм державної влади в Італії.
12. Проаналізувати особливості парламентської форми правління Італійської Республіки.
13. Визначити характерні риси місцевого самоврядування Італії.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** слід проаналізувати історію створення та розвитку Конституції Італії 1947 року. Звернути увагу, які внутрішні та зовнішні фактори обумовили прийняття конституції Італії 1947 року, а також визначити її першопочатковий зміст. Надати характеристику Конституції Італії за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції Італії, визначивши основні її складові елементи та звернути увагу на формальну відсутність в Конституції преамбули. Проаналізувати процедуру внесення змін до Конституції, визначити зміст та причини останніх змін основного закону Італії. Дослідити питання про співвідношення міжнародного права і внутрішнього закону.

При відповіді на **друге питання** слід звернути увагу на характеристику норм конституційного законодавства Італії, що закріплюють основні засади соціально-економічного та політичного ладу в країні. На підставі аналізу Конституції Італії з посиланням на відповідні статті основного закону визначити форму правління, форму державного устрою та форму політичного режиму Італії. З'ясувати причини переходу Італії в 40-х рр. ХХ ст. від монархічної до республіканської форми правління. Охарактеризувати особливість правового становища католицької церкви в Італії, розкрити сутність Латеранських угод (1929 р.). Дати коротку характеристику партійної системи Італії, проаналізувати основні політичні партії, що на сучасному етапі відіграють провідну роль у політичному житті Італії, визначити переваги та недоліки багатопартійної системи в Італії.

У **третьому питанні** на основі аналізу відповідних розділів Конституції Італії визначити та охарактеризувати основні групи прав, що належать італійським громадянам. Також слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві Італії, світовим стандартам у галузі прав людини. Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до італійського законодавства.

При розгляді **четвертого питання** слід звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії в Італії. Визначити основні джерела виборчого права Італії. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати основні види виборчих цензів. Розглянути питання політичного абсентеїзму в Італії та способи боротьби з ним.

Встановити основні принципи виборчого права в Італії. Визначити, які органи влади в Італії є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів. Навести коротку характеристику останніх виборів до парламенту в Італії.

Охарактеризувати основні джерела референдного права в Італії. Окреслити основні види референдумів, визначити підстави та процедуру їх проведення. Охарактеризувати

інститут «народного вето» закріплений у ст.75 Конституції Італії, визначити його сильні та слабкі сторони. Навести коротку характеристику історії референдумів в Італії.

У **п'ятому питанні** необхідно проаналізувати вищий законодавчий орган Італії. Дослідити структуру та склад італійського парламенту, а також порядок формування нижньої (Палати депутатів) і верхньої (Сенату) палати представницького органу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту, визначивши особливості взаємодії між парламентом, урядом та главою держави. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів. Розглянути питання про можливість делегування італійським парламентом законодавчих повноважень.

В підсумку, слід порівняти обсяг та зміст повноважень Парламенту Італії з представницькими органами інших парламентських республік, визначивши спільні та відмінні риси.

Розкриваючи п'яте питання слід також звернути увагу на правовий статус парламентарів за італійським законодавством. Відповідно, необхідно визначити: основні принципи правового статусу парламентаря, охарактеризувати основні права та обов'язки депутата, а також встановити основні гарантії його діяльності, обсяги та межі депутатського індемнітету та імунітету.

Шосте питання вимагає розкриття правового статусу глави держави – Президента Італії. Спираючись на відповідні розділи Конституції слід охарактеризувати основні вимоги що висуваються до кандидатів на заміщення посади глави держави, спосіб та порядок його обрання, підстави дострокового припинення повноважень.

Характеристика правового статусу президента передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами влади. Необхідно визначити основні функції глави держави в Італії та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Також, слід встановити у яких випадках повноваження Президента Італії можуть бути обмежені, і які органи держави здійснюють контроль за його діяльністю. В підсумку, слід порівняти обсяг та зміст повноважень Президента Італії з главами держав інших парламентських республік, визначивши спільні та відмінні риси.

При розгляді **сьомого питання** потрібно охарактеризувати порядок формування і компетенцію уряду в Італії. В першу чергу, звернути увагу на склад уряду та характерні риси правового статусу члену уряду, визначивши основні вимоги та обмеження, які встановлюються до кандидатів на посаду в уряді. Дослідити процедуру формування та припинення діяльності уряду. Визначити підстави та особливості конституційно-правової відповідальності урядів в Італії. На основі аналізу історії діяльності останніх італійських урядів визначити слабкі та сильні сторони італійської моделі формування та припинення діяльності уряду, насамперед звернувши увагу на роль у цих процесах багатопартійної системи та широкого представництва партій у парламенті Італії.

Рекомендована література:

Основна:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
2. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
3. Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / За ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ–2012. – 528 с.
4. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
5. Конституция Итальянской Республики. 22.12.1947 г. // Конституции государств Европейского Союза. – М.:Норма. – 1997. – 670 с..
6. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
7. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшеньов, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
8. Конституційне право зарубіжних країн.Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
9. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова:

1. Буряков В. Порівняльний аналіз правового статусу органів місцевого самоврядування в Україні та Італії / В. Буряков // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – №7. – С. 112-113.
2. Георгіца А.З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн / А.З. Георгіца. – Чернівецький ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 1994. – 138с.
3. Григоренко А. О. Конституційно-правовий статус народного депутата України і парламентаріїв Італії, Польщі та Угорщини: порівняльний аналіз: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Григоренко Артем Олегович; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010. – 24с.
4. Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн. Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Вид. 2 перероб. І доп. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
5. Калиновський Б. В Державне право зарубіжних країн (у схемах) навч. посіб. / за заг. ред. О. Я. Лапки ; Нац. акад. внутр. справ. – К. : КНТ, 2012. – 526 с.
6. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.). – М.: Международные отношения, 2007. – 495с.

7. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: [Монографія] / Т. В. Комарова ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2010. – 353 с.
8. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебрянников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
9. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
10. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. - М.: НОРМА, 2001. – 688 с.
11. Конституция Итальянской Республики. 22.12.1947 г. // Конституции государств Европейского Союза. М.: Издательская группа ИНФРА –М-Норма. 1997. – С.422 – 450.
12. Лазор І. Публічна самоврядна влада в республіці Італія та Україні: особливості організації та функціонування.: [Монографія] / І. Лазор – К: КНТ, 2008. – 195 с.
13. Латюк О. Форми безпосередньої демократії в сучасних зарубіжних країнах (італійський досвід). / О. Латюк // Підприємництво, господарство і право. – 2008. - № 6., С.79-82.
14. Маклаков В.В. Парламенты стран – членов Европейского Союза: [Монография]. / В.В. Маклаков. – М. : «Норма», 1994. – 248 с.
15. Маклаков В.В. Референдум в странах – членах Европейского Союза. / В.В. Маклаков. – М.: «Норма», 1999. – 232 с.
16. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.) В. Ю. Барвіцький (авт.-упоряд.), О. В. Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
17. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
18. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов. – Ужгород : Бреза А. Е, 2011. – 229с.
19. Перерва Ю. Еволюція законодавчого процесу: зарубіжний досвід / Ю. Перерва // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №11. – С.18-23.
20. Сас С. Законодавча процедура парламентів: Порівняльно-правовий аналіз норм регламентів / С. Сас // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – №3. – С.55-63.
21. Скрипнюк О. Двопалатний парламент як конституційна модель структурної організації вищого законодавчого органу влади / О. Скрипнюк //Право України. – 2009. - №11. – С. 92-100.

Тема 7.: Основи конституційного права ФРН.

(2 години)

Мета: Розкрити характерні риси та особливості конституції Федеративної Республіки Німеччини. Охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів. З'ясувати особливості німецького федералізму.

План заняття:

1. Загальна характеристика основного закону ФРН. Порядок внесення змін до Основного закону. Федеральний конституційний суд як орган конституційного контролю.
2. Конституційний статус особи. Загальна характеристика основних прав людини та громадянина.
3. Виборче право, виборча та партійна система ФРН.
4. Особливості формування й повноваження Бундестагу і Бундесрату.
5. Президент, порядок його обрання. Повноваження президента.
6. Федеральний уряд, його склад. Порядок формування та повноваження уряду.
7. Особливості німецького федералізму.

Понятійний апарат:

Конституція ФРН, Бундесрат, Бундестаг, Федеральний президент, Федеральний уряд, Федеральний Конституційний суд Німеччини, Верховний федеральний суд.

Термінологічний словник:

Конституція ФРН, розроблена в 1948-1949 роках тільки для Західної Німеччини, в 1990 році стала Основним законом для всієї Німеччини. Інтеграція Німецької Демократичної Республіки до складу ФРН, здійснена 3 жовтня 1990 року, була проведена шляхом приєднання. НДР зникла як юридичний, у тому числі і як міжнародно-правовий, суб'єкт. Приєднання відбулося на основі ст. 23 Основного закону ФРН в редакції, що діяла у той час. Ця стаття, що перераховувала землі ФРН, встановлювала, що "в решті частин Німеччини він (Основний закон) має вступити в силу після їхнього приєднання".

Бундесрат – вважається органом, через який землі беруть участь у законодавстві й управлінні федерацією та в справах Європейського Союзу. У складі Бундесрату - 69 чоловік, які призначаються урядами земель на чотири роки із свого складу. Кожна земля має в ньому від 3 до 5 голосів залежно від чисельності населення. Палати обирають своїх головуючих і створюють постійні комітети. Представництво 16 федеральних земель, бере участь у справах законодавства та урядування федерації. На протилежність сенаторській системі федеральних штатів США або Швейцарії, Бундесрат не складається із обраних народних представників, його утворюють члени урядів земель або їх уповноважені. Залежно від кількості мешканців землі мають три, чотири, п'ять або шість голосів; вони можуть віддаватися лише одностайно.

Бундестаг – є народним представництвом Федеративної Республіки Німеччина. Він обирається народом на чотири роки і вважається відповідно до Конституції однопалатним, а фактично складається з двох палат - Бундестагу (Федеральний з'їзд) та Бундесрату (Федеральна рада). Власне парламентом є Бундестаг, у складі якого 496 депутатів, які обираються загальними виборами строком на чотири роки.

Федеральний президент Німеччини – глава держави в Німеччині. Його обирають Федеральні збори – конституційний орган, скликаний спеціально для цієї мети. До його складу входять депутати бундестагу і така сама кількість делегатів, що обираються земельними парламентами за пропорційним принципом. Федеральний президент

обирається простою більшістю голосів строком на п'ять років. Переобрання допускається один раз.

Федеральний уряд, «кабінет», складається із федерального канцлера і федеральних міністрів. Федеральний канцлер у межах федерального уряду і стосовно федеральних міністрів займає самостійну, вищу посаду. Він голосує у федеральному кабінеті.

Федеральний Конституційний суд Німеччини уповноважений вирішувати питання відповідності законів і судових рішень Конституції ФРН. Основний закон Німеччини наділяє суд правом скасовувати прийняті в належному демократичному порядку закони, якщо суд дійде висновку, що вони суперечать Конституції.

Верховний федеральний суд очолює систему загальних судів. Він складається з голови суду, голів сенатів і членів суду. До складу Верховного федерального суду входять 11 сенатів з цивільних, п'ять – з кримінальних справ і сім для розгляду спеціальних питань у справах адвокатів, нотаріусів та ін.).

Теми рефератів:

1. Особливості Конституції ФРН 1949 р.
2. Конституції та конституційний розвиток в ФРН.
3. Федералізм і самоврядування Німеччини та їхні особливості.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати Федеральний конституційний суд як орган конституційного контролю.
2. Визначити роль політичних партій у процесі державотворення.
3. Проаналізувати систему вищих федеральних державних органів.
4. Охарактеризувати порядок формування Бундестагу, його внутрішню організацію (керівні органи, комітети, партійні фракції).
5. Проаналізувати стадії законодавчого процесу у Бундестазі.
6. Визначити повноваження Федерального президента.
7. Охарактеризувати правове становище земель.
8. Розкрити сутність розмежування компетенції між федерацією та землями.
9. Проаналізувати повноваження вищих органів влади в землях: ландтагів земель, урядів земель.
10. Охарактеризувати адміністративно-територіальний поділ країни. Систему місцевого управління в містах, округах, повітах та общинах.

Методичні рекомендації:

У першому питанні слід проаналізувати історію створення та Конституції ФРН 1949 року. Звернути увагу, які внутрішні та зовнішні фактори обумовили прийняття конституції ФРН 1949 року, а також визначили її першопочатковий зміст. Надати характеристику Конституції ФРН за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції ФРН, визначивши основні її складові елементи. Провести порівняльний аналіз з попереднім Основним Законом

ФРН – Веймарською Конституцією 1919 року, та визначити які найбільш важливі зміни в соціальному та політичному устрої країни відбулися у зв'язку з прийняттям Конституції у 1949 році.

Проаналізувати процедуру внесення змін до Основного закону. Також особливу увагу слід приділити Федеральному Конституційному суду, як вищому органу конституційного контролю ФРН.

При відповіді на **друге питання** на основі аналізу відповідних розділів Конституції ФРН слід визначити та охарактеризувати основні групи прав, що належать німецьким громадянам. Також слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві ФРН, світовим стандартам у галузі прав людини. Спираючись на Конституцію ФРН визначити випадки в яких можливе обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до німецького законодавства.

При розгляді **третього питання** необхідно звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії в ФРН. Визначити основні джерела виборчого права Німеччини. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати основні види виборчих цензів.

Також, при відповіді на поставлене питання необхідно встановити основні принципи виборчого права в ФРН. Визначити, які органи влади в Німеччині є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів. Навести коротку характеристику останніх виборів до парламенту в ФРН. Слід охарактеризувати роль партій у формуванні політики держави, проаналізувавши статтю 21 Конституції ФРН, та зупинитись на багатопартійній політичній системі.

При розгляді **четвертого питання** необхідно проаналізувати вищий законодавчий орган ФРН. Дослідити структуру та склад німецького парламенту, а також порядок формування Бундестагу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією Бундестагу (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту, визначивши особливості взаємодії між парламентом, Бундесратом (Федеральною Радою), урядом та главою держави. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади. Визначити порядок формування та повноваження Бундесрату, як представницького органу, через який землі беруть участь у законодавстві й управлінні федерацією, та в справах Європейського Союзу. Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів.

П'яте питання вимагає розкриття правового статусу глави держави – Президента ФРН. Спираючись на відповідні розділи Конституції слід охарактеризувати основні вимоги що висуваються до кандидатів на заміщення посади глави держави, спосіб та порядок його обрання, підстави дострокового припинення повноважень.

Характеристика правового статусу президента передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами влади. Необхідно визначити основні функції глави держави в ФРН та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Також, слід встановити у яких випадках повноваження Президента ФРН можуть бути обмежені, і які органи держави здійснюють контроль за його діяльністю. В підсумку, слід порівняти обсяг та зміст повноважень Президента ФРН з главами держав інших парламентських республік, визначивши спільні та відмінні риси.

При розгляді **шостого питання** потрібно охарактеризувати порядок формування і компетенцію уряду в Німеччині. В першу чергу, звернути увагу на склад уряду та характерні риси правового статусу члену уряду, визначивши основні вимоги та обмеження, які встановлюються до кандидатів на посаду в уряді. Дослідити процедуру формування та припинення діяльності уряду. Проаналізувати особливості німецької урядової системи, яка має назву «канцлерської демократії». Охарактеризувати правовий статус Федерального Канцлера, визначивши порядок його обрання, повноваження та порядок усунення з посади.

Розкриття **сьомого питання** передбачає характеристику форми територіального устрою ФРН. На підставі аналізу конституційно-правових норм визначити які основні ознаки федеративної держави притаманні ФРН. Визначити та охарактеризувати правовий статус земель, як основних структурних одиниць в адміністративно-територіальному поділі Федеративної Республіки Німеччини.

За допомогою Конституції ФРН встановити розмежування предметів відання і повноважень між органами державної влади Німеччини та органами влади земель. Провести порівняння з практикою розмежування владних повноважень у федеративних державах, які розглядалися на попередніх семінарських заняттях, визначивши спільні та відмінні риси. Дослідити історичні витоки та конституційну традицію німецького федералізму.

Рекомендована література:

Основна:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
2. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
3. Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Івершенко Л.А., Козодой Л.М., Тарасенко К.В. / За ред. О.Я. Лапки – К.: КНТ – 2012. – 528 с.
4. Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / За ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ– 2012. – 528 с.
5. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
6. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина. – М.: Норма, 2004. – 475 с.

7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
8. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшеньов, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
9. Конституційне право зарубіжних країн.Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
- 10.Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова:

1. Автономов А. С. Зарубежное избирательное право: учеб. пособие / А. С. Автономов; науч. ред. В.В. Маклаков; Российский центр обучения избирательным технологиям при Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. – М.: Издательство НОРМА, 2003. – 284 с.
2. Баранова К.К. Бюджетный федерализм и местное самоуправление в Германии: [Монография] / К.К. Баранова – М.: Дело и Сервис, 2000. – 240 с.
3. Бесчасний В.М., Філонов О.В., Суботін В.М., Пашков С.М. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
4. Георгіца А.З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн / А.З. Георгіца. – Чернівецький ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 1994. – 138с.
5. Государственное и административное устройство Германии / Сб. международных терминов из области права и управления: Немецко-русский. Сер. Р.Т.1. – Мюнхен: Баварская школа управления, 1994. – 270 с.
6. Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн. Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Вид. 2 перероб. І доп. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
7. Калиновський Б. В. Державне право зарубіжних країн (у схемах) навч. посіб. / Б. В. Калиновський та ін.; за заг. ред. О. Я. Лапки ; – Нац. акад. внутр. справ. – К. : КНТ, 2012. – 526 с.
8. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.). – М. : Международные отношения, 2007. – 495с.
9. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: [Монография] / Т. В. Комарова ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2010. – 353 с.
10. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
11. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
12. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: НОРМА, 2001. – 688 с.

13. Кудряченко О. Парламентська система ФРН– засадничий принцип західної демократії / О. Кудряченко // Віче. – 2002. – №4. – С.69-74.
14. Маклаков В.В. Референдум в странах – членах Европейского Союза. [Монография]. / В.В. Маклаков – М.: «Норма», 1999. – 232 с.
15. Марченко, В. В. Конституційно-правовий статус уряду в країнах ЄС (на прикладі Франції, Федеративної Республіки Німеччини, Іспанії): [Монографія] / В. В. Марченко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – К. : Правова єдність, 2010. – 216 с.
16. Молдован В.В. Судуострій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: Підруч/ Молдован. В.В. – К.: Кондор, 2003. – 256 с.
17. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.) Віктор Юрійович Барвіцький (авт.-упоряд.), Олександр Васильович Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
18. Организация центральной, региональной власти и местного самоуправления в России, Германии, Франции, Испании: проблемы взаимодействия и пути их решения: Материалы международной конф.,21-23 июня 2000 г.,г.Берлин. – М.: Изд-ние Совета Федерации, 2000. – 275 с.
19. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
20. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов. – Ужгород : Бреза А. Е. – 2011. – 229с.
21. Скрипнюк О. Двопалатний парламент як конституційна модель структурної організації вищого законодавчого органу влади / О. Скрипнюк //Право України. – 2009. – №11. – С. 92-100.
22. Тадевосян З.В. О моделировании в теории федерализма и проблема асимметричных федераций / З.В. Тадевосян // Государство и право. – 1997. – №8. – С. 58 – 68.
23. Федеративная Республика Германия: Конституция и законодательные акты. М.: Прогресс, 1991. – 469 с.
24. Юдин Ю.А., Шульженко Ю.Л. Конституционное правосудие в федеративном государстве: сравнительно-правовое исследование: (Австрия, Бельгия, ФРГ, Швейцария, Индия и др.). – М.: Ин-т государства и права, 2000. – 108 с.

Тема 8. Основи конституційного права Швейцарії.

(2 години)

***Мета:** проаналізувати характерні риси та особливості Конституції Швейцарії; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів країн; з'ясувати особливості політико-територіального устрою Швейцарської Конфедерації.*

План заняття:

1. Загальна характеристика конституції Швейцарії 1999 р: структура, зміст, особливості. Порядок внесення змін до Основного закону.
2. Конституційні основи правового статусу людини і громадянина
3. Інститути безпосередньої демократії Швейцарії.
4. Парламент Швейцарської Конфедерації: структура, склад та повноваження. Законодавчий процес.
5. Федеральна рада і федеральна адміністрація.
6. Особливості державно-територіального устрою Швейцарської Конфедерації. Місцеве самоврядування
7. Судова система Швейцарської Конфедерації.

Понятійний апарат:

Конституція Швейцарії, Федеральні збори, Рада кантонів, Національна рада, Федеральна рада, федеральна адміністрація, Федеральний суд, кантони.

Термінологічний словник:

Конституція Швейцарії була прийнята на референдумі в квітні 1999 р. і набрала сили 1 січня 2000 р., вона є п'ятою за рахунком. Як данину традиції Конституція зберегла в назві держави термін «конфедерація» – «Федеральна Конституція Швейцарської Конфедерації». Хоча фактично Конституція 1848 р. перетворила Швейцарію із конфедерації на федерацію. Має ряд особливостей: докладно регулюються питання з охорони навколишнього середовища, планування території, водокористування, лісокористування, охорони природи і природної спадщини країни, полювання і рибальства, охорони тварин, значна увага в Конституції Швейцарії приділяється регулюванню фінансових питань, зокрема питань оподаткування, різних видів податків, максимальних меж прямих податків, викладена детально процедура здійснення народної ініціативи і референдуму.

Федеральні збори – парламент Швейцарії, збори мають вищу владу в Конфедерації за умови дотримання прав народу і кантонів. Федеральні збори складаються з двох палат - Національної ради (нижня палата) і Рад кантонів (верхня палата). Рада кантонів і Національна рада, хоча вони і вважаються верхньою та нижньою палатами парламенту, є політично рівнозначними. Закон набирає чинності тільки якщо він був прийнятий обома палатами. Всі законопроекти проходять послідовно через обидві ради. Голови Рад повинні разом визначити, яка з палат розглядає першою

Рада кантонів включає 46 депутатів від кантонів. Конституція (ст. 150) містить перелік кантонів і напівкантонів, що відповідно до їхнього населення обирають кожний по одному або по два депутати.

Національна рада включає 200 депутатів, що обираються терміном до чотирьох років шляхом загальних, прямих виборів за пропорційною виборчою системою.

Федеральна рада – вищий розпорядничий і виконавчий орган влади Конфедерації. Він обирається Федеральними зборами після кожного нового переобрання складу Національної ради з числа депутатів Федеральних зборів в складі семи членів. Від одного кантону може бути

обраний тільки один член Федеральної Ради. Федеральні збори обирають із числа семи членів Федеральної ради терміном на один рік Голову Конфедерації і віце-голову. Федеральної ради. Обидві посадові особи можуть переобиратися на ці пости на другий термін (ст. 176). Конституція закріпила принцип колегіальної влади, усі рішення Федеральної ради приймаються колегіально шляхом голосування.

Федеральна адміністрація – основна функція це підготування і виконання рішень справи Федеральної ради, розподіляються між її членами по департаментах, кожним з яких управляє член Федеральної ради. Крім департаментів в адміністрацію включається Федеральне канцлерство, що виконує функції штабу Федеральної ради. Воно управляється Канцлером Конфедерації, що обирається Федеральними зборами.

Федеральний суд – здійснює правосуддя в сфері федеральної компетенції. Організація і процедура у Федеральному суді регулюються спеціальним законом. У конституційному порядку визначаються лише основні положення статусу суду. Склад федерального суду – 30 судів, що обираються Федеральними зборами терміном на шість років. При обранні Федерального суду Федеральні збори стежать за тим, щоб у ньому були представлені всі офіційні мови Швейцарії. Федеральний суд розглядає: скарги на порушення конституційних прав і свобод особи; скарги на порушення автономії комун й інших гарантій, наданих кантонами корпораціями публічного права; скарги на порушення міжнародних договорів або міжкантональних угод; суперечки у сфері публічного права між конфедерацією і кантонами або між кантонами.

Кантони Швейцарії основна адміністративна одиниця, всього 23 кантони або 20 кантонів і 6 напівкантонів. (Кожний з трьох кантонів: Аппенцелль, Базель, Унтервальд поділяється на 2 напівкантони). Кантони зазвичай мають ознаки державності, але ст. 49 закріплює «примат і дотримання федерального права». Кантони не мають право сепаратизму (виходу зі складу федерації).

Теми рефератів:

1. Особливості конституції Швейцарії 1999 року.
2. Територіально-адміністративний устрій Швейцарської Конфедерації.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Визначити особливе місце Швейцарії в Європі.
2. Охарактеризувати підстави набуття швейцарського громадянства.
3. Проаналізувати федеральне законодавство про вибори.
4. Визначити порядок проведення загальнодержавних та місцевих референдумів.
5. Проаналізувати порядок роботи Федеральних зборів.
6. Розкрити особливості статусу Голови конфедерації.
7. Охарактеризувати повноваження Федеральної ради.
8. Визначити структуру та компетенцію Федерального Суду Швейцарії.
9. Розкрити сутність конституційних принципів швейцарського федералізму.
10. Проаналізувати особливості місцевого самоврядування Швейцарської Конфедерації..

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** слід проаналізувати історію створення та розвитку Конституції Швейцарії 1999 р. Звернути увагу на процес підготовки та прийняття Основного Закону держави та порівняти її з попередніми конституціями, які діяли в країні.

Надати характеристику Конституції Швейцарії за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції Швейцарії, визначивши основні її складові елементи. Визначити характерні риси притаманні Конституції Швейцарії, з'ясувати причини детального регулювання в конституції питань охорони навколишнього середовища, фінансів та податків, а також умов та порядку проведення референдумів. Проаналізувати процедуру внесення змін до Конституції, визначити зміст та причини останніх змін Основного Закону Швейцарії. Дослідити питання про співвідношення міжнародного права і національного законодавства, а також звернути увагу на співвідношення Конституції Швейцарії та конституцій кантонів.

У **другому питанні** на основі аналізу відповідних розділів Конституції Швейцарії необхідно визначити та охарактеризувати основні групи прав, що належать громадянам Швейцарії. Також слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві Швейцарії, світовим стандартам у галузі прав людини. Спираючись на Конституцію Швейцарії визначити випадки в яких можливе обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до швейцарського законодавства.

При розгляді **третього питання** слід звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії в Швейцарії. Визначити основні джерела виборчого права Швейцарії. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати основні види виборчих цензів.

Встановити основні принципи виборчого права в Швейцарії. Визначити, які органи влади в Швейцарії є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів. Навести коротку характеристику останніх виборів до центральних органів влади в Швейцарії.

Охарактеризувати основні джерела референдного права в Швейцарії. Окреслити основні види референдумів, визначити підстави та процедуру їх проведення. Навести коротку характеристику історії референдумів в Швейцарії. Визначити ступінь реального поширення цих інститутів у політичному житті країни.

При розгляді **четвертого питання** необхідно проаналізувати правовий статус вищого законодавчого органу Швейцарії – Федеральних зборів. Дослідити структуру та склад швейцарського парламенту, а також порядок формування нижньої (Національна Рада) і верхньої (Рада кантонів) палати представницького органу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту,

визначивши особливості взаємодії між парламентом та урядом. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів.

Розкриваючи четверте питання слід також звернути увагу на правовий статус парламентів за швейцарським законодавством. Відповідно, необхідно визначити: основні принципи правового статусу парламентаря, охарактеризувати основні права та обов'язки депутата, а також встановити основні гарантії його діяльності, обсяги та межі депутатського індемнітету та імунітету

При розгляді **п'ятого питання** потрібно охарактеризувати порядок формування і компетенцію уряду в Швейцарії. В першу чергу, звернути увагу на склад уряду та характерні риси правового статусу члену уряду, визначивши основні вимоги та обмеження, які встановлюються до кандидатів на посаду в уряді. Дослідити процедуру формування та припинення діяльності уряду. Визначити роль парламенту у формуванні Федеральної Ради. Визначити підстави та особливості конституційно-правової відповідальності уряду в Швейцарії. Охарактеризувати основні функції та повноваження Федеральної Ради, а також механізм їх реалізації.

Розкриття **шостого питання** передбачає характеристику форми державно-територіального устрою Швейцарської Конфедерації. На підставі аналізу конституційно-правових норм визначити які основні ознаки федеративної держави притаманні Швейцарії. Виділити особливі риси притаманні швейцарському федералізму, визначивши фактори, які сприяли формуванню своєрідної системи державного устрою Швейцарії. Визначити та охарактеризувати правовий статус кантонів Швейцарії.

За допомогою Конституції Швейцарської Конфедерації встановити розмежування предметів відання і повноважень між центральними органами державної влади Швейцарської Конфедерації та органами влади кантонів. Провести порівняння з практикою розмежування владних повноважень у федеративних державах, які розглядалися на попередніх семінарських заняттях, визначивши спільні та відмінні риси.

Охарактеризувати основні риси місцевого самоврядування, визначивши систему органів самоуправління, порядок їх формування та основні функції і повноваження..

У **сьомому**, питанні слід розглянути організацію судової влади в Швейцарській Конфедерації. А саме, визначити основні складові елементи судової системи в Швейцарії та звернути увагу на особливість судоустрою кантонів.

Окремо слід розглянути правовий статус Федерального суду, визначивши: структуру, склад та порядок формування суду, вимоги до судді Федерального суду, сферу відання та механізм розгляду віднесених до його компетенції питань. Встановити, яку роль відіграє Федеральний суд у регулюванні взаємовідносин між суб'єктами федерації.

Рекомендована література:

Основна:

1. Алебастрова И.А. Конституционное право зарубежных стран / И.А. Алебастрова. М.: Проспект – 2008. – 624 с
2. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
3. Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Івершенко Л.А., Козодой Л.М., Тарасенко К.В. / За ред. О.Я. Лапки – К.: КНТ – 2012. – 528 с.
4. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
5. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина.- М.: Норма, 2004. – 475 с.
6. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
7. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшенев, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
8. Конституційне право зарубіжних країн.Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
9. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова:

1. Бесчасний В.М., Філонов О.В., Суботін В.М., Пашков С.М. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
2. Георгіца А.З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн / А.З. Георгіца. – Чернівецький ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 1994. – 138с.
3. Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн. Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Вид. 2 перероб. І доп. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
4. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : матеріали Венеціанської комісії, ОБСЄ/ БДПЛ, ПАРЄ / пер. О. Россоха, Л. Колісецька ; ред. Ю. Ключковський. – К. : Фада, ЛТД, 2008. - 340 с.
5. Калиновський Б. В. Державне право зарубіжних країн (у схемах) навч. посіб. / Б. В. Калиновський та ін.; за заг. ред. О. Я. Лапки ; – Нац. акад. внутр. справ. – К. : КНТ, 2012. – 526 с.
6. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.). – М.: Международные отношения, 2007. – 495с.
7. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
8. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.

9. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: НОРМА, 2001. – 688 с.
10. Королёва Борсоди Н.В. Основы конституционного права Швейцарии учеб.метод. пособие / Н. Королёва Борсоди. –К. : «Юстиниан», 2009. –536 с.
11. Маклаков В.В. Парламенты стран – членов Европейского Союза: [Монография]. / В.В. Маклаков. – М. : «Норма», 1994. – 248 с.
12. Маклаков В.В. Референдум в странах – членах Европейского Союза. [Монография]. / В.В. Маклаков – М.: «Норма», 1999. – 232 с.
13. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.) Віктор Юрійович Барвіцький (авт.-упоряд.), Олександр Васильович Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
14. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
15. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов. – Ужгород : Бреза А. Е. – 2011. – 229с.
16. Портнов А. В. Особливості інституту конституційного контролю в Швейцарській Конфедерації / А. В. Портнов // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – №3. – С 139-146.
17. Светова С.М. Практика парламентаризму: Посібник. / С.М. Светова – К.: Заповіт, 1997. – 134с.
18. Скрипнюк О. Двопалатний парламент як конституційна модель структурної організації вищого законодавчого органу влади / О. Скрипнюк //Право України. – 2009. – №11. – С. 92-100.
19. Тадевосян З.В. О моделировании в теории федерализма и проблема асимметричных федераций / З.В. Тадевосян // Государство и право. – 1997. – №8. – С. 58 – 68.
20. Юдин Ю.А., Шульженко Ю.Л. Конституционное правосудие в федеративном государстве: сравнительно-правовое исследование: (Австрия, Бельгия, ФРГ, Швейцария, Индия и др.). – М.: Ин-т государства и права, 2000. – 108 с.

Тема 9. Основи конституційного права Російської Федерації.

(2 години)

***Мета:** розкрити характерні риси та особливості конституції Російської Федерації; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів; з'ясувати особливості державного устрою країни.*

План заняття:

1. Історичні особливості і політичне значення прийняття Конституції Російської Федерації. Загальна характеристика конституції.
2. Конституційні права і свободи громадян Росії.
3. Конституційно-правовий статус Президента.

4. Конституційні основи формування та діяльності Федеральних Зборів Російської Федерації.
5. Конституційно-правовий статус уряду Російської Федерації.
6. Основні риси і особливості державного устрою Росії.
7. Організація судової влади в Росії.

Понятійний апарат:

Конституція Російської Федерації, Президент РФ, Федеральні збори, Рада Федерації, Державна Дума, Уряд РФ, Федеральний устрій, Конституційний суд.

Термінологічний словник:

Конституція Російської Федерації – основний закон Російській Федерації; єдиний, який має вищу юридичну силу, пряму дію і верховенство на всій території Російської Федерації політико-правовий акт, за допомогою якого народ заснував основні принципи устрою суспільства та держави, визначив суб'єкти державної влади, механізм її здійснення, закріпив охоронювані державою права, свободи та обов'язки людини і громадянина.

Республіка у складі Російської Федерації – це унітарна демократична держава, що має всю повноту державної влади на своїй території, крім тих повноважень, які входять до виключної компетенції Російської Федерації. Республіки у складі федерації різноманітні за розміром території, за кількістю населення. Але вони юридично рівноправні. Статус республіки визначається статтями 5 п. 2 і 66 Конституції.

Президент РФ – згідно зі ст. 80 Конституції РФ, Президент РФ є главою держави. Він є гарантом Конституції РФ, прав і свобод людини та громадянина, він вживає заходів щодо охорони суверенітету РФ, її незалежності та державної цілісності, забезпечує узгоджене функціонування і взаємодію органів державної влади.

Федеральні збори – парламент Російської Федерації – є представницьким і і законодавчим органом РФ. Складається з двох палат Ради Федерації та Державної Думи.. Двопалатна структура парламенту відбиває федеральний устрій республіки. Нижня палата – Державна Дума – повинна бути виразником інтересів усіх верств суспільства, а верхня – Рада Федерації – специфічних рис федеративного устрою.

Рада Федерації (також неофіційно Сенат) – верхня палата Федеральних Зборів Росії що включає, згідно з російською Конституції по 2 представники від кожного суб'єкта Росії – по одному від представницького і виконавчого органів державної влади.

Державна Дума Російської Федерації – представницький законодавчий орган влади, нижня палата парламенту – Федеральних Зборів РФ (відповідно до статті 95 Конституції Росії). Статус Державної думи визначений в розділі 5 Конституції РФ. Вперше Державна дума обиралася разом з Радою Федерації в день референдуму за Конституцією 12 грудня 1993 року строком на 2 роки.

Уряд Російської Федерації – здійснює виконавчу владу РФ. Складається з Голови Уряду РФ, заступників Голови уряду РФ і федеральних міністрів.

Конституційний Суд Російської Федерації – судовий орган конституційного контролю, що самостійно і незалежно здійснює судову владу за допомогою конституційного судочинства. Главою Конституційного суду є Голова. Відповідно до статті 23 ФКЗ.

Повноваження, порядок освіти і діяльності Конституційного суду Російської Федерації визначаються Конституцією Російської Федерації і Федеральним конституційним законом «Про Конституційний Суд Російської Федерації». Конституційний суд РФ складається з 19 суддів, що призначаються Радою Федерації з поданням президента.

Теми рефератів:

1. Основні риси Конституції Російської Федерації.
2. Особливості конституційно – правового статусу парламентаря Росії.
3. Конституційний Суд Російської Федерації – судовий орган конституційного контролю

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати процес створення Конституційної комісії та затвердження проекту конституції на всенародному голосуванні.
2. Здійснити загальну характеристику конституції Російської Федерації та визначити спільні та відмінні риси з Конституцією 1978 року.
3. Проаналізувати процедуру внесення поправок до Конституції РФ.
4. Розкрити сутність конституційних прав і свобод громадян Росії.
5. Визначити конституційно-правовий статус Президента: порядок обрання, повноваження, порядок усунення с посади.
6. Охарактеризувати порядок формування та повноваження Ради Федерації – верхньої палати Федеральних зборів РФ.
7. Визначити правовий статус та повноваження державної Думи Російської Федерації.
8. Проаналізувати правове положення країв, областей, міст федерального значення.
9. Розкрити конституційно-правовий статус автономної області, автономного округу
10. Охарактеризувати місцеве самоврядування в Російській Федерації.

Методичні рекомендації:

У першому питанні слід проаналізувати історію створення та розвитку Конституції Російської Федерації 1993 року. Звернути увагу на процес підготовки та прийняття Основного Закону російської держави на початку 90-х рр. ХХ ст., охарактеризувати сутність конституційної кризи 1992-1993 рр.

Надати характеристику Конституції Російської Федерації за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції Російської Федерації, визначивши основні її складові елементи. Проаналізувати процедуру внесення змін до Конституції, визначити зміст та причини останніх змін основного закону Росії. Дослідити питання про співвідношення міжнародного права і національного законодавства, а також звернути увагу на співвідношення Конституції Російської Федерації та конституцій і статутів суб'єктів Російської Федерації.

У другому питанні на основі аналізу відповідних розділів Конституції Російської Федерації необхідно визначити та охарактеризувати основні групи прав, що належать російським громадянам. Також слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві Росії,

світовим стандартам у галузі прав людини. Спираючись на конституцію Російської Федерації визначити випадки в яких можливе обмеження прав і свобод людини і громадянина, особливу увагу приділивши ст. 55 Конституції.

Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до російського законодавства. При відповіді на питання, бажано проаналізувати статистику звернень російських громадян до державних органів, правозахисних організацій, а також до Європейського суду з прав людини визначивши, які права і свободи на сучасному етапі є найменш захищеними.

Третє питання вимагає розкриття правового статусу глави держави – Президента Російської Федерації. Спираючись на відповідні розділи Конституції слід охарактеризувати основні вимоги що висуваються до кандидатів на заміщення посади глави держави, спосіб та порядок його обрання, підстави дострокового припинення повноважень.

Характеристика правового статусу президента передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами влади. Необхідно визначити основні функції глави держави в Росії та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Також, слід встановити у яких випадках повноваження Президента Російської Федерації можуть бути обмежені, і які органи держави здійснюють контроль за його діяльністю. Характеристика повноважень Президента Російської Федерації передбачає і історичний аналіз зміни обсягів його повноважень наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

При відповіді на третє питання необхідно звернути увагу на закріплені у законодавстві гарантії діяльності глави держави в Російській Федерації та здійснити їх коротку характеристику.

Окремо слід розглянути інститут імпичменту в Російській Федерації, порівнявши його з аналогічними інститутами в інших країнах світу.

При розгляді **четвертого питання** необхідно проаналізувати правовий статус вищого законодавчого органу Росії – Федеральних Зборів Російської Федерації. Дослідити структуру та склад російського парламенту, а також порядок формування нижньої (Державної Думи) і верхньої (Ради Федерації) палати представницького органу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту, визначивши особливості взаємодії між парламентом, урядом та главою держави. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів. Звернути увагу на відмінність у процедурі прийняття «федеральних законів» та «федеральних конституційних законів»

Розкриваючи четверте питання слід також звернути увагу на правовий статус парламентів за російським законодавством. Відповідно, необхідно визначити: основні принципи правового статусу парламентаря, охарактеризувати основні права та обов'язки

депутата, а також встановити основні гарантії його діяльності, обсяги та межі депутатського індемнітету та імунітету.

При розгляді **п'ятого питання** потрібно охарактеризувати порядок формування і компетенцію уряду в Російській Федерації. В першу чергу, слід звернути увагу на склад уряду та характерні риси правового статусу члену уряду, визначивши основні вимоги та обмеження, які встановлюються до кандидатів на посаду в уряді. Дослідити процедуру формування та припинення діяльності уряду. Визначити підстави та особливості конституційно-правової відповідальності урядів в Росії.

При аналізі правового статусу уряду слід виділити основні функції покладені на уряд Російській Федерації та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Звернути увагу на порядок та зміст нормотворчої діяльності уряду.

Розкриття **шостого питання** передбачає характеристику форми територіального устрою Російській Федерації. На підставі аналізу конституційно-правових норм визначити які основні ознаки федеративної держави притаманні Російській Федерації. Визначити та охарактеризувати правовий статус основних видів суб'єктів Російської Федерації: республіка, край, область, автономна область, автономний округ, місто федерального значення.

За допомогою Конституції Російській Федерації встановити розмежування предметів відання і повноважень між органами державної влади Російської Федерації та органами влади суб'єктів федерації. Провести порівняння з практикою розмежування владних повноважень у федеративних державах, які розглядалися на попередніх семінарських заняттях, визначивши спільні та відмінні риси.

Охарактеризувати основні адміністративно-територіальні реформи, що були проведені на початку ХХІ ст., визначивши їх причини та наслідки.

У останньому, **сьомому**, питанні слід розглянути організацію судової влади в Російській Федерації. А саме, визначити основні складові елементи судової системи в Росії та звернути увагу на особливість судоустрою суб'єктів Російської Федерації. Окремо слід розглянути правовий статус Конституційного Суду Російської Федерації, визначивши: структуру, склад та порядок формування суду, вимоги до судді Конституційного Суду, повноваження Конституційного Суду Російської Федерації та механізм розгляду віднесених до його компетенції питань. Встановити, яку роль відіграє Конституційний Суд Російської Федерації у регулюванні взаємовідносин між суб'єктами федерації.

Рекомендована література:

Основна:

1. Алебастрова И.А. Конституционное право зарубежных стран / И.А. Алебастрова. М.: Проспект – 2008. – 624 с
2. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
3. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
4. Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Івершенко Л.А., Козодой Л.М., Тарасенко К.В. /За ред. О.Я. Лапки – К.: КНТ – 2012. – 528 с.

5. Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / За ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ–2012. – 528 с.
6. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
7. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина. – М.: Норма, 2004. – 475 с.
8. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
9. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшенёв, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
10. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / В.М. Шаповал. – 2-ге вид., переробл., і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
11. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О. Ріяка (керівник авт. кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова:

1. Авакьян С.А. Президент Российской Федерации: эволюция конституционно-правового статуса / С.А. Авакьян // Вестник Московского университета. Сер. 2. Право. – 1998. – №1. – 35-45
2. Авакьян С.А. Федеральное Собрание – парламент России: [Монография]. / С.А. Авакьян – М.: Российский Юрид. Изд. Дом, 1999. – 432 с.
3. Автономов А. С. Зарубежное избирательное право: учеб. пособие / А. С. Автономов; науч. ред. В.В. Маклаков; Российский центр обучения избирательным технологиям при Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. – М.: Издательство НОРМА, 2003. – 284 с.
4. Бесчасний В.М., Філонов О.В., Суботін В.М., Пашков С.М. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
5. Булаков О.Н. Парламентское право: Учеб. Пособие / Под ред. Ю.А. Дмитриева. – М.: Юриспруденция, 2002. – 128 с.
6. Булаков О.Н. Двухпалатный парламент Российской Федерации: [Монография]. / О.Н. Булаков – М.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 753 с.
7. Василик М.А., Вершинин М.С. Избирательная система России: Словарь-справочник. / М.А. Василик – СПб: Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 160 с.
8. Габричидзе Б.Н. Чернявский А.Г. Органы государственной власти современной России: Учебное пособие / Б.Н. Габричидзе. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2003. – 367 с.
9. Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн. Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Вид. 2 перероб. І доп. – К.: Істина, 2009. – 376 с.

10. Дегтев Г.В. Конституционно-правовой статус Президентом Российской Федерации и США: сравнительно-правовой анализ [Монография]. / Г.В. Дегтев – М.: Юрист, 2003. – 159с.
11. Калиновський Б. В. Державне право зарубіжних країн (у схемах) навч. посіб. / Б. В. Калиновський та ін.; за заг. ред. О. Я. Лапки ; Нац. акад. внутр. справ. – К. : КНТ, 2012. – 526 с.
12. Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств: Учеб. пособие / Е.М Ковешников. – М.: Норма –Инфра-М, 1999. – 464с.
13. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
14. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
15. Конституции стран СНГ и Балтии: Учеб. Пособие / Г.Н. Андреева сост. – М.: Юристь, 1999. – 640с.
16. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
17. Конституция Российской Федерации. – М.: Издат. – книготорговый центр “Маркетинг”Ю 2001. – 40с.
18. Конституція Російської Федерації. Прийнята всенародним голосуванням 12 грудня 1993р. // Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. - К.: Укр. Правн. Фондація. Вид-во “Право”, 1996. – С.405-443.
19. Масленникова С.В. Народное представительство и права граждан в Российской Федерации: Учеб. пособие / С.В. Масленникова. – М.: городец-издат, 2001. – 176 с.
20. Медушевский А.Н. Демократия и авторитаризм: российский конституционализм в сравнительной перспективе: [Монография]. / А.Н. Медушевский – М.: РОССПЭН, 1998. – 650с.
21. Молдован В.В. Судуострій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: Підруч/ Молдован. В.В. – К.: Кондор, 2003. – 256 с.
22. Организация центральной, региональной власти и местного самоуправления в России, Германии, Франции, Испании: проблемы взаимодействия и пути их решения: Материалы международной конф.,21-23 июня 2000 г.,г.Берлин. – М.: Изд-ние Совета Федерации, 2000. – 275 с.
23. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
24. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов. – Ужгород : Бреза А. Е. – 2011. – 229с.
25. Черепанов В.А. Конституционно-правовые основы разделения государственной власти между Российской Федерацией и ее субъектами: [Монография]. / В.А. Черепанов. – М.: МЗ-ПРЕСС, 2003. – 437 с.

Тема 10. Основи конституційного права Польщі.

(2 години)

Мета: проаналізувати історичні особливості прийняття Основного закону Польщі, розкрити його характерні риси та особливості; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів; з'ясувати особливості судової влади країни.

План заняття:

1. Історія створення та загальна характеристика Конституції Польщі (1997 р.). Порядок внесення змін до Основного Закону.
2. Конституційний статус особи в Польщі. Загальна характеристика основних прав та обов'язків людини і громадянина.
3. Виборче право і виборча система.
4. Конституційно-правовий статус польського парламенту. Сейм та Сенат: порядок формування та повноваження.
5. Президент Республіки: порядок обрання, повноваження та відповідальність.
6. Рада Міністрів Польщі: склад, порядок формування, повноваження.
7. Місцеве самоврядування в Польщі.
8. Судова система в Республіці Польща.

Понятійний апарат:

Конституція Польщі, пропорційна виборча система, Рада міністрів, Верховний суд, Конституційний Трибунал, Національні збори, Сейм, Маршал, Сенат, воєводства.

Термінологічний словник:

Конституція Польщі – основний державний документ Республіки Польща, схвалений 2 квітня 1997 р. Національними зборами Республіки Польща та прийнятий шляхом всенародного референдуму, який відбувся 25 травня 1997 р. Вступила в дію 17 жовтня 1997 р.

Пропорційна виборча система – одна з різновидів виборчих систем, які застосовуються на виборах до представницьких органів. При проведенні виборів за пропорційною системою депутатські мандати розподіляються між списками кандидатів пропорційно голосам, поданим за списки кандидатів, якщо ці кандидати подолали відсотковий бар'єр.

Сейм – це нижня палата парламенту, яка контролює діяльність Ради Міністрів у межах, передбачених Конституцією і законами. Головною функцією Сейму є законодавство. Він приймає Конституцію, конституційні закони (разом із Сенатом та Президентом), постанови. Він складається з 460 депутатів. Вибори до Сейму є загальними, рівними, прямими, пропорційними і відбуваються таємним голосуванням.

Сенат, верхня палата парламенту Польщі, має право законодавчої ініціативи й розглядає закони, прийняті Сеймом. Маршал Сенату ці закони передає до відповідної комісії. Розглянувши закон, комісія вносить пропозицію до Сенату: прийняти закон без поправок,

внести до тексту поправки або відхилити його. Якщо Сенат протягом 30 днів із моменту одержання не приймає відповідного рішення, вважається, що він з цим законом погоджується. **Маршал Сейму** охороняє права і гідність Сейму, представляє його, керує обговоренням питань, що вносяться до порядку денного, а також діяльністю Президії Сейму, скликає Конвент сеньйорів і керує його роботою, слідкує за порядком на території Сейму, виконує інші функції, передбачені Регламентом Сейму, конституційними та іншими законами. Частину повноважень Маршала виконують віце-маршали Сейму.

Конституційний контроль – це перевірка нормативних актів з точки зору їх відповідності Конституції, особлива форма діяльності спеціальних органів і одна з ознак правової держави.

Конституційний трибунал – видає рішення про відповідність Конституції законів, міжнародних договорів та інших нормативних актів центральних державних органів, про відповідність цілей і діяльності політичних партій; вирішує спори про компетенцію між центральними органами, розглядає скарги громадян, якщо права останніх порушені рішенням судових органів або діями публічної влади, а також здійснює загальнообов'язкове тлумачення законів. Прийняте Конституційним трибуналом рішення є остаточним.

Державний трибунал вирішує справи про відповідальність осіб, які займають визначені законом вищі державні посади і які порушили Конституцію чи закони. Такими особами можуть бути Президент, Голова Ради міністрів, міністри. Голови комітетів і комісій Ради міністрів, Голова Найвищої палати контролю, Голова Польського Національного банку.

Теми рефератів:

1. Основні риси Конституції Польської республіки..
2. Сенат, порядок його обрання, склад і повноваження.
3. Особливості місцевого самоврядування Польщі.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати історію створення конституції Польщі та здійснити аналіз політичної ситуації у 1989-1997р..
2. Здійснити характеристику пропорційної виборчої системи в Польщі.
3. Проаналізувати систему вищих державних органів Польщі.
4. Визначити порядок формування та повноваження парламенту Польської республіки.
5. Охарактеризувати повноваження Сенату та його внутрішню структуру.
6. Проаналізувати внутрішню структуру Сейму.
7. Визначити повноваження Маршала Сейму.
8. Охарактеризувати склад та повноваження Ради Міністрів Республіки Польща
9. Розкрити особливості судової влади.

Методичні рекомендації:

У першому питанні слід проаналізувати історію створення та розвитку Конституції Польщі 1997 року. Звернути увагу на процес підготовки та прийняття Основного Закону Польщі, охарактеризувати сутність конституційних змін, що були

здійснені у період з 1989 по 1997 рік, дати коротку характеристику «Малої конституції Польщі» (1992 р.)

Надати характеристику Конституції Польщі за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції Польщі, визначивши основні її складові елементи. Проаналізувати процедуру внесення змін до Конституції, визначити зміст та причини останніх змін Основного Закону Польщі. Дослідити питання про співвідношення міжнародного права і національного законодавства в Польщі.

У другому питанні на основі аналізу відповідних розділів Конституції Польщі необхідно дослідити основні засади правового статусу особи в польській державі. Проаналізувавши розділ II Конституції Польщі слід визначити та охарактеризувати основні групи прав та обов'язків, що належать польським громадянам. Також слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві Польщі, світовим стандартам у галузі прав людини. Спираючись на конституцію Польщі визначити випадки в яких можливе обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до польського законодавства.

При розгляді **третього питання** слід звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії в Польщі. Визначити основні джерела виборчого права Республіки Польща. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати основні види виборчих цензів.

Встановити основні принципи виборчого права в Польщі. Визначити, які органи влади в Польщі є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів. Навести коротку характеристику останніх виборів до центральних органів влади в Польщі.

Охарактеризувати основні джерела референдного права в Польщі (Закон про референдум 2003 р.). Окреслити основні види референдумів, визначити підстави та процедуру їх проведення. Навести коротку характеристику історії референдумів в Польщі.

При розгляді **четвертого питання** необхідно проаналізувати правовий статус парламенту Польської республіки. При відповіді на поставлене питання слід дослідити структуру та склад польського парламенту, а також порядок формування нижньої (Сейм) і верхньої (Сенат) палати представницького органу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських клубів та груп, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту, визначивши особливості взаємодії між парламентом, урядом та главою держави. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію.

Розкриваючи четверте питання слід також звернути увагу на правовий статус парламентів за польським законодавством. Відповідно, необхідно визначити: основні принципи правового статусу парламентаря, охарактеризувати основні права та обов'язки

депутата, а також встановити основні гарантії його діяльності, обсяги та межі депутатського індемнітету та імунітету.

П'яте питання вимагає розкриття правового статусу глави держави – Президента Республіки. Спираючись на відповідні розділи Конституції слід охарактеризувати основні вимоги що висуваються до кандидатів на заміщення посади глави держави, спосіб та порядок його обрання, підстави дострокового припинення повноважень.

Характеристика правового статусу президента передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами влади. Необхідно визначити основні функції глави держави в Польщі та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Також, слід встановити у яких випадках повноваження Президента Республіки можуть бути обмежені, і які органи держави здійснюють контроль за його діяльністю.

Окремо слід розглянути інститут імпічменту в Польщі, порівнявши його з аналогічними інститутами в інших країнах світу.

При розгляді **шостого питання** потрібно охарактеризувати порядок формування і компетенцію уряду в Республіці Польща. В першу чергу, слід звернути увагу на склад уряду та характерні риси правового статусу члену уряду, визначивши основні вимоги та обмеження, які встановлюються до кандидатів на посаду в уряді. Дослідити процедуру формування та припинення діяльності уряду. Визначити підстави та особливості конституційно-правової відповідальності уряду в Польщі. Охарактеризувати польський досвід люстрації вищих посадових осіб, визначити сильні і слабкі сторони польської люстраційної моделі.

При аналізі правового статусу уряду слід виділити основні функції покладені на уряд Республіки Польща та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Звернути увагу на порядок та зміст нормотворчої діяльності уряду.

Аналіз **сьомого питання** передбачає дослідження польської моделі місцевого самоврядування. На основі опрацювання розділу VII Конституції Республіки Польщі слід визначити основні складові елементи системи місцевого самоврядування, порядок формування, принципи діяльності та основні повноваження органів громадського самоуправління тощо. Особливу увагу звернути на гарантії діяльності органів місцевого самоврядування в Польщі та охарактеризувати польську модель фінансового забезпечення потреб територіальної громади. Проаналізувати взаємодію органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в Республіці Польща та охарактеризувати питання взаємовідносин і розмежування повноважень між ними.

У останньому, **восьмому**, питанні слід розглянути організацію судової влади в Республіці Польща. А саме, визначити основні складові елементи судової системи в Польщі та проаналізувати склад судових органів і юрисдикцію. Окремо слід розглянути правовий статус Конституційного трибуналу та Державного трибуналу, визначивши: структуру, склад та порядок формування, повноваження цих судів. Встановити, яку роль відіграє Державний трибунал у механізмі контролю за діяльністю посадових осіб у Польщі.

Рекомендована література:

Основна:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
2. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
3. Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Івершенко Л.А., Козодой Л.М., Тарасенко К.В. / За ред. О.Я. Лапки – К.: КНТ – 2012. – 528 с.
4. Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / За ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ– 2012. – 528 с.
5. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
6. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина. – М.: Норма, 2004. – 475 с.
7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
8. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшеньов, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
9. Конституційне право зарубіжних країн.Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
- 10.Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова

1. Бесчасний В.М., Філонов О.В., Суботін В.М., Пашков С.М. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
2. Бостан С.К. До питання про юридичну сутність форми правління в Україні та інших державах Східної Європи / С.К. Бостан // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2000. – №3. – 48-57.
3. Булаков О.Н. Парламентское право: Учеб. Пособие /Под ред. Ю.А. Дмитриева. – М.: Юриспруденция, 2002. – 128 с.
4. Бучковский Л., Стецюк П. Витоки (початки) польського конституціоналізму / Л. Бучковский // Вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 306: Правознавство. – Чернівці:Рута, 2005. – С.24-29.
5. Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн. Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Вид. 2 перероб. І доп. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
6. Демократія у країнах Східної Європи: конституційно-правовий вимір (Тодиківські читання): зб. наук. доп. і повідомлень IV міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів і студ. (27-28 травня 2011 р.) / за заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. – Х. : Права

- людини, 2011. – 336 с. – С.45-29.
7. Зеленько Г.І. «Навздогінна» модернізація: досвід Польщі та України: [Монографія] / Г.І. Зеленько – К., Критика, 2003. – 215 с.
  8. Зеленько Г.І. Політична модернізація в Польщі: досвід для України // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття – К., 1999. – С.122-125.
  9. Зеленько Г.І. Україна – Польща; модернізація політичних структур: порівняльний аналіз / Г.І. Зеленько // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / Редкол.: М.І.Михальченко, Ф.М.Рудич. – К., 1999. – С.267-275.
  10. Калиновський Б. В. Державне право зарубіжних країн (у схемах) навч. посіб. / Б. В. Калиновський та ін.; за заг. ред. О. Я. Лапки ; – Нац. акад. внутр. справ. – К. : КНТ, 2012. – 526 с.
  11. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.). – М.: Международные отношения, 2007. – 495с.
  12. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
  13. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
  14. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
  15. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: НОРМА, 2001. – 688 с.
  16. Конституция Польской Республики, Республики Болгария, Республики Словения // Конституции государств Центральной и Восточной Европы / Под ред. Варламова Н.В. – М., Юстицинформ, 1997. – 407 с.
  17. Маршук М.І. Історія і завдання місцевого (територіального) самоврядування в Республіці Польща / М.І. Маршук // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Харків., 2004. – С.45-55.
  18. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.) Віктор Юрійович Барвіцький (авт.-упоряд.), Олександр Васильович Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
  19. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
  20. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов. – Ужгород : Бреза А. Е. – 2011. – 229с.
  21. Страшун В.А. Республика Польша. – В кн.: Конституции государств Европы: В 3 т. Т.2 / Под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л.А.Окунькова. - М.: Издательство НОРМА, 2001. – 824 с.
  22. Узагальнення польського досвіду місцевого самоврядування та перспективні прапямки розвитку самоуправління в Україні / Фонд підтримки молодіжних демократ. ініціатив (Польща) / Т. Шамайда (упоряд.). – К.: Україна, 2001. – 336с.

Тема 11. Основи конституційного права Японії.

(2 години)

***Мета:** проаналізувати історичні особливості прийняття Конституції Японії, розкрити її характерні риси та особливості; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів та форму правління країни; з'ясувати особливості судової влади Японії.*

План заняття:

1. Загальна характеристика конституції Японії. Порядок внесення змін до Основного Закону.
2. Конституційний статус особи. Права, свободи і обов'язки особи і громадянина в Японії.
3. Виборче право і виборча система Японії.
4. Конституційно-правовий статус імператора Японії.
5. Парламент Японії: структура, функції та повноваження.
6. Кабінет міністрів Японії: склад, порядок формування, повноваження та відповідальність.
7. Характерні риси судової системи Японії.

Понятійний апарат:

Конституція Японії, імператор Японії, Державна рада, Палата представників, Палата радників, Верховний суд, вищі суди.

Термінологічний словник:

Конституція Японії – чинний основний закон держави Японія. Проголошена 3 листопада 1946 року, набула чинності 3 травня 1947 року, яка передбачає верховенство права, колегіальність управління, непорушність і недоторканість прав людини, дотримання принципів пацифізму.

Імператор є «символом Японської держави і єдності японської нації». Він виконує функції формального голови держави, хоча цей статус за ним юридично не закріплений. На відміну від часів Японської імперії, Імператор позбавлений права управляти державою. Він виконує лише церемоніальні функції і усі свої дії в політичній сфері зобов'язаний узгоджувати із Кабінетом міністрів країни

Парламент «Державна Рада» – є виразником волі японської нації, носія державного суверенітету. Парламент є також єдиним законодавчим органом держави. Лише він має право приймати закони. Японський Парламент є двопалатним.

Палата представників – складається з 480 депутатів, які обираються на 4 роки. Вона розглядає і затверджує основні законопроекти. Палата представників має більше повноважень за Палату радників. Зокрема, нижня палата може приймати законопроекти двома третинами голосів своїх депутатів, якщо верхня палата відхилила законопроект або не розглянула його протягом 60 днів. Рішення Палати представників при затвердженні

бюджету, ратифікації договорів і призначенні прем'єр-міністра набуває статусу всепарламентського, коли між обома Палатами не досягнуто згоди в цих питаннях або Палата радників не прийняла власного рішення. Також Палаті представників належить прерогатива висловлення вотуму недовіри уряду.

Палата радників – верхня палата Парламенту Японії складається з 242 депутатів, що обираються на 6 років. Віковий ценз - 30 років. 146 депутатів обираються за системою єдиного непередаваного голосування. 98 депутатів обираються від загальнонаціональних округів за партійними списками за допомогою пропорційного представництва.

Кабінет міністрів. Згідно з Конституцією Японії Кабінет міністрів здійснює виконавчу владу. До нього входять Прем'єр-міністр та інші державні міністри. Конституція визначає також *принцип громадянського кабінету*. Під терміном «громадянська особа» розуміється особа, яка не знаходиться на військовій службі, ніколи не була професійним військовим і не пропагує мілітаристську ідеологію.

Верховний суд – вища судова інстанція, вищий орган конституційного нагляду і орган, який керує всіма нижчими судами. Верховний суд встановлює правила для роботи на тільки судів, а й адвокатів. Крім того, його правила обов'язкові для виконання і прокуратурою.

Вищі суди (всього 8, мають 6 відділень) є судами першої інстанції у справах про державну зраду та інші злочини проти держави, а також апеляційною інстанцією з цивільних та кримінальних справ, які розглядаються в судах нижчої інстанції. Справи розглядаються колегією з трьох суддів, а колегія з п'яти суддів розглядає справи про деякі державні злочини.

Теми рефератів:

1. Основні риси та особливості Конституції Японії.
2. Інститут підданства в Японії.
3. Статус Імператора в Японії.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Визначити принцип народногосуверенітету в Конституції Японії.
2. Охарактеризувати конституційне положення про відмову від війни та створення регулярних збройних сил.
3. Проаналізувати порядок внесення змін до конституції та його особливості.
4. Розкрити основи правового статусу особи.
5. Охарактеризувати партійну систему Японії.
6. Визначити конституційно-правовий статус Імператора Японії.
7. Проаналізувати внутрішню організацію палат (керівні органи, парламентські комісії, партійні фракції) та порядок діяльності парламенту.
8. Розкрити стадії законодавчого процесу в парламенті.
9. Охарактеризувати структуру та функції Кабінету міністрів.
10. Визначити порядок формування Верховного суду Японії.
11. Проаналізувати особливості здійснення конституційного контролю.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** слід проаналізувати історію створення Конституції Японії 1947 року. Звернути увагу, які внутрішні та зовнішні фактори обумовили прийняття конституції Японії у 1946 року, а також визначили її першопочатковий зміст. Надати характеристику Конституції Японії за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції Японії, визначивши основні її складові елементи. Провести порівняльний аналіз з попереднім Основним Законом Японії – Конституцією Мейндзі, та визначити які найбільш важливі зміни в соціальному та політичному устрої країни відбулися у зв'язку з прийняттям Конституції у 1946 році.

Проаналізувати процедуру внесення змін до Основного закону та визначити чому японська конституція не зазнала змін з часу її прийняття.

Проаналізувати ст.9 Конституції Японії та визначити чому конституцію цієї держави називають «Мирною» або «Пацифістською». Охарактеризувати ставлення сучасних політичних сил Японії до проблеми скасування або редагування цієї статті.

При відповіді на **друге питання** на основі аналізу відповідних розділів Конституції Японії слід визначити та охарактеризувати основні групи прав, що належать японським громадянам. Крім того, необхідно відзначити суб'єктами яких прав і свобод, за Конституцією Японії, вважаються не окремі громадяни, а народ в цілому. Також, слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві Японії, світовим стандартам у галузі прав людини. Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до японського законодавства.

Спираючись на Конституцію та Закон про підданство (1950 р.) охарактеризувати інститут «підданства» в Японії, визначивши чи має він на сьогодні істотні відмінності від інституту «громадянства» поширеного в республіканських державах.

При розгляді **третього питання** слід звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії в Японії. Визначити основні джерела виборчого права Японії. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати основні види виборчих цензів.

Також, при відповіді на поставлене питання необхідно встановити основні принципи виборчого права в Японії. Визначити, які органи влади в Японії є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів. Навести коротку характеристику останніх виборів до парламенту в Японії.

Четверте питання вимагає розкриття правового статусу Імператора Японії. Відповідаючи на питання слід згадати, яку роль відігравала імператорська сім'я в довоєнній Японії, і як змінився статус імператора після поразки країни у Другій світовій війні. Шляхом аналізу Закону про імператорський дом (1947 р.) визначити тип системи престолонаслідування закріплений в Японії та охарактеризувати її особливості.

Характеристика правового статусу Імператора Японії передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами влади. Необхідно визначити основні функції японського монарха та

охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Слід також порівняти обсяг та зміст владних повноважень наданих японському імператору з повноваженнями монархів у конституційних монархіях, визначивши спільні та відмінні риси.

У **п'ятому питанні** необхідно проаналізувати правовий статус законодавчого органу Японії. Дослідити структуру та склад Японського парламенту, а також порядок формування нижньої (Палати представників) і верхньої (Палати радників) палати представницького органу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту, визначивши особливості взаємодії між парламентом, урядом та Імператором. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів.

В підсумку, слід порівняти обсяг та зміст повноважень Парламенту Японії з представницькими органами інших конституційних монархій, визначивши спільні та відмінні риси.

Розкриваючи п'яте питання слід також звернути увагу на правовий статус парламентів за японським законодавством. Відповідно, необхідно визначити: основні принципи правового статусу парламентаря, охарактеризувати основні права та обов'язки депутата, а також встановити основні гарантії його діяльності, обсяги та межі депутатського індемнітету та імунітету.

При розгляді **шостого питання** потрібно охарактеризувати порядок формування і компетенцію уряду в Японії. В першу чергу, звернути увагу на склад уряду та характерні риси правового статусу члену уряду, визначивши основні вимоги та обмеження, які встановлюються до кандидатів на посаду в уряді. Дослідити процедуру формування та припинення діяльності уряду. Визначити роль парламенту та Імператора у формуванні Кабінету міністрів Японії. Визначити підстави та особливості конституційно-правової відповідальності уряду в Японії. Охарактеризувати основні функції та повноваження Кабінету міністрів Японії, а також механізм їх реалізації.

У останньому, **сьомому**, питанні слід розглянути організацію судової влади в Японії. А саме, визначити основні складові елементи судової системи в Японії та проаналізувати їх склад судових органів і їх юрисдикцію. Окремо слід розглянути правовий статус Верховного суду Японії, визначивши: структуру, склад та порядок формування суду, вимоги до судді Верховного суду, компетенцію Верховного суду Японії та механізм розгляду віднесених до його відання питань.

Рекомендована література:

Основна:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль:Астон, 2003. – 432 с.

2. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
3. Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Івершенко Л.А., Козодой Л.М., Тарасенко К.В. / За ред. О.Я. Лапки – К.: КНТ – 2012. – 528 с.
4. Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / За ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ– 2012. – 528 с.
5. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
6. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина.- М.: Норма, 2004. – 475 с.
7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
8. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшеньов, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
9. Конституційне право зарубіжних країн.Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
- 10.Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.
- 11.Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник: В 4 т. Т. 4. Часть Особенная: Страны Америки и Азии / Отв. ред. проф. Б.А. Страшун. – М.: НОРМА, 2001. – 656 с.

Додаткова:

1. Бесчасний В.М., Філонов О.В. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
2. Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн. Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Вид. 2 перероб. І доп. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
3. Калиновський Б. В. Державне право зарубіжних країн (у схемах) навч. посіб. / Б. В. Калиновський та ін.; за заг. ред. О. Я. Лапки ; – Нац. акад. внутр. справ. – К. : КНТ, 2012. – 526 с.
4. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.) – М.: Международные отношения, 2007. – 495с.
5. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
6. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
7. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.:

- ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
8. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: НОРМА, 2001. – 688 с.
  9. Конституції Франції, Італійської Республіки, Королівства Іспанії, США, Японії, Індії // Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 620 с.
  10. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. Посібник / Упоряд. В.О. Ріялка, К.О. Законморна. – К.: Юринком Інтер, 2007. – 384 с.
  11. Кривенко Л.Т. Парламент: місце і роль в системі державної влади / Л.Т. Кривенко // Європа, Японія Україна: шляхи демократизації державно-правових систем: матеріали Міжнар. наук. конф.– К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – С. 62-70.
  12. Макаров А.А. Политическая власть в Японии: механизм функционирования на современном этапе [Монография] / А.А. Макаров. – М.: Наука, 1988. – 243 с.
  13. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.) Віктор Юрійович Барвіцький (авт.-упоряд.), Олександр Васильович Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
  14. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
  15. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов. – Ужгород : Брега А. Е. – 2011. – 229с.
  16. Правовая реформа как часть преобразований в послевоенной Японии // Япония: Справочник. Часть 1, Часть 2, Общий обзор. Энциклопедический словарь / Авт. кол.: В. М. Алпатов, В. Б. Белов, Ю. И. Березина и др.; Сост. В. Н. Еремин и др.; Под общ. ред. Г. Ф. Кима и др. - М.: Республика, 1992. - 544 с.:
  17. Цунэо Инако. Современное право Японии [Монография] / Ц. Инако /пер. с яп. В. В. Батуренко. – М. Прогресс, 1981. – 270 с..

Тема 12. Основи конституційного права Китаю.

(2 години)

***Мета:** проаналізувати характерні риси та особливості Конституції Китаю; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів країни; з'ясувати особливості державного устрою КНР.*

План заняття:

1. Конституція КНР 1982 року: історія створення, основні принципи і зміст, порядок внесення змін. Соціалістична доктрина як основа конституції КНР.
2. Конституційний статус особи. Права та свободи громадян.
3. Виборча система і виборче право.
4. Система органів державної влади за Конституцією КНР 1982 р..

5. Органи суду і прокуратури.
6. Адміністративний поділ Китаю та місцеве самоврядування.

Понятійний апарат:

Конституція Китаю, Комуністична партія Китаю, Народна політична узгоджувальна рада (НПТР), Всекитайські збори народних представників, Центральна військова рада, Народно-визвольна армія Китаю.

Термінологічний словник:

Конституція КНР – основний закон держави, який має найвищу юридичну силу. Влада в КНР визначена як демократична диктатура народу, з вказівкою на те, що вона є диктатурою пролетаріату за сутністю.

Комуністична партія Китаю. У Конституції зазначається особлива роль КПК в історії країни: перемога в революції та успіхи в будівництві соціалізму в минулому та майбутньому пов'язуються з її керівництвом. У Статуті Комуністичної партії Китаю, прийнятому на її XII з'їзді 1982 р., КПК називається «керівним ядром справи соціалізму в Китаї». Статус Комуністичної партії як єдиної керівної та правлячої партії закріплено Конституцією Китаю

Народна політична узгоджувальна рада (НПТР) – організація китайського комуністичного єдиного фронту, дорадчий орган при уряді Китайської народної республіки. Складається делегатів комуністичної партії Китаю, а також різних політичних, громадських, національних і торговельних організацій материкового Китаю, Гонконгу, Макао, Тайваню, китайської діаспори. Заснований у вересні 1949 року. Покликаний допомагати комуністичній партії Китаю керувати країною та просувати китайські інтереси у світі. Має представництва на всіх рівнях виконавчої вертикалі. Проводить щорічні сесії, одночасно із сесіями Всекитайської ради народних представників.

Всекитайські збори народних представників (ВЗНП) – вищий законодавчий орган (парламент) Китайської Народної Республіки, згідно Конституції КНР – вищий орган державної влади країни. До складу ВЗНП входять депутати, обрані від провінцій, автономних районів, міст центрального підпорядкування та збройних сил. Депутати ВЗНП обираються на термін 5 років. При надзвичайних обставинах, що роблять неможливим проведення виборів, допускається відстрочка виборів депутатів ВЗНП наступного скликання. Таке рішення набуває сили в разі прийняття більшістю (не менше 2/3 голосів) всіх членів постійного комітету ВЗНП (ПК ВЗНП) даного скликання. Термін повноважень депутатів ВЗНП даного скликання в цьому випадку продовжується.

Центральна Військова Рада КПК є найвищим військовим органом КНР, що діє під керівництвом КПК. До його складу входять Голова, Заступник Голови і члени ради. Склад Центральної Військової Ради встановлюється на основі рішень ЦК КПК. Здійснюється режим відповідальності Голови. Головні функції Військової Ради: безпосереднє керівництво озброєними силами КНР.

Народно-визвольна армія Китаю – збройні сили КНР, найбільша за чисельністю армія у світі (2 250 000 чоловік на дійсній службі). НВАК підпорядковується не прямо партії чи уряду, а двом спеціальним Центральним військовим комісіям – державній і партійній.

Зазвичай ці комісії ідентичні за складом, і термін ЦВК вживається в однині. Пост голови ЦВК є ключовим для всієї держави. В останні роки він належить Голові КНР.

Теми рефератів:

1. Соціалістична доктрина як основа Конституції КНР.
2. Соціально-економічна і політична системи КНР.
3. Система найвищих органів державної влади і управління КНР.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Проаналізувати історію створення, структура і система конституції КНР.
2. Визначити основи суспільного устрою КНР.
3. Охарактеризувати соціально-економічну і політичну системи КНР.
4. Розкрити особливості партійної системи КНР.
5. Проаналізувати китайську доктрину свободи особи.
6. Охарактеризувати систему органів державної влади КНР.
7. Визначити порядок формування та компетенцію Всекитайських зборів народних представників (ВСНП):
8. Розкрити функції Постійного комітету ВСНП.
9. Охарактеризувати стадії законодавчого процесу.
10. Визначити повноваження Голови КНР.
11. Проаналізувати особливості місцевого управління і самоврядування.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** слід проаналізувати історію створення та еволюції Конституції КНР 1982 року. Звернути увагу на процес підготовки та прийняття Основного Закону, з'ясувати відмінності від попередніх конституцій КНР.

Надати характеристику Конституції КНР за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції КНР, визначивши основні її складові елементи. Проаналізувати процедуру внесення змін до Конституції, визначити зміст та причини останніх змін основного закону Китаю. За допомогою Конституції КНР 1982 р. показати характерні риси соціалістичного конституціоналізму, з'ясувати соціалістичні гасла та ідеї, які знайшли своє втілення в тексті Основного Закону.

У **другому питанні** на основі аналізу відповідних розділів Конституції КНР необхідно визначити та охарактеризувати основні групи прав, що належать китайським громадянам. Також слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві КНР, світовим стандартам у галузі прав людини. Спираючись на конституцію КНР визначити випадки в яких можливе обмеження прав і свобод людини і громадянина. Порівняти обсяг та зміст прав і свобод людини і громадянина закріплених у Главі II Конституції КНР з змістом відповідних розділів ліберально-демократичних конституцій європейських держав. З'ясувати причини відведення особливої ролі у виборчому процесі Народновизвольної армії Китаю.

Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до китайського законодавства.

При розгляді **третього питання** слід звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії в КНР. Визначити основні джерела виборчого права КНР. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати основні види виборчих цензів. Аналізуючи виборчі права китайських громадян звернути увагу на непропорційний розподіл мандатів між різними соціальними прошарками, насамперед сільськими та міськими жителями.

Також, при відповіді на поставлене питання необхідно встановити основні принципи виборчого права в КНР. Визначити, які органи влади в КНР є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Шляхом порівняльного аналізу з виборчими системами демократичних країн з'ясувати особливості виборів в КНР. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів.

У підсумку, слід проаналізувати ряд останніх виборів до Всекитайських зборів народних представників і, спираючись на попередньо отриману інформацію, пояснити причини незмінності партійного складу представницького органу КНР

При розгляді **четвертого питання** необхідно проаналізувати особливість системи центральних органів влади КНР за Конституцією 1982 р. Преш за все, слід відмітити відсутність реалізації традиційного для демократичних держав принципу поділу влади та з'ясувати причину цього явища. Визначити державні інституції КНР, що відносяться до центральних органів державної влади.

Охарактеризувати правовий статус представницьких органів КНР – Всекитайських зборів народних представників (ВЗНП) і місцевих зборів народних представників (ЗНП). Дослідити їх внутрішню організацію та порядок формування. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи ВЗНП та охарактеризувати його основні повноваження, особливу увагу приділивши законодавчій функції ВЗНП. Провести порівняльний аналіз ВЗНП з класичними парламентами, знайти спільні та відмінні риси.

Охарактеризувати конституційно-правовий статус Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників (ПК ВЗНР), визначити його основні функції та місце у системі органів державної влади КНР.

Проаналізувати конституційно-правовий статус Голови КНР, визначивш порядок його обрання, обсяг наданих повноважень, взаємодію з іншими органами державної влади (насамперед з ПК ВЗНР), підстави та механізм притягнення до відповідальності. Визначити, до якої партії належить Голова КНР і яку посаду в ній займає. Пояснити причини і сутність цього явища. Провести порівняльний аналіз статусу Голови КНР з статусом глави держави у країнах з республіканською формою правління, знайти спільні та відмінні риси.

Дати характеристику порядку формування, складу та обсягу повноважень Державної Ради КНР, а також окреслити систему підпорядкованих їй органів виконавчої влади.

З'ясувати роль і місце в системі державного механізму Центральної військової ради КНР. Визначити історичні обставини появи цього органу, а також встановити яку роль він відіграє у сучасних політичних процесах в Китаї.

У п'ятому питанні слід розглянути організацію судової влади в КНР та надати характеристику місцевим правоохоронним органам. А саме, визначити основні складові елементи судової системи в Китаї та охарактеризувати склад і юрисдикцію судових установ в КНР. Проаналізувавши принципи організації та діяльності судових органів в КНР визначити які особливі риси притаманні китайському судоустрою та судочинству, чим вони відрізняються від класичних принципів судоустрою і судочинства притаманних більшості демократичних держав.

Окремо слід проаналізувати конституційно-правовий статус прокуратури, її роль у підтриманні законності та правопорядку у КНР. Охарактеризувати систему органів прокуратури, їх склад, порядок формування та обсяг наданих їй повноважень.

Розкриття **шостого питання** передбачає характеристику форми територіального устрою КНР. На підставі аналізу конституційно-правових норм визначити які особливі риси притаманні адміністративно-територіальному устрою Китаю. Визначити та охарактеризувати правовий статус районних національних автономій у Китаї, визначити причини їх появи та основні відмінності від звичайних адміністративно-територіальних одиниць КНР. Звернути увагу на особливий статус Гонконгу в складі КНР.

Дослідит систему місцевого самоврядування в Китаї, визначивши органи самоуправління, їх склад, компетенцію, характер взаємовідносин з органами державної влади.

Рекомендована література:

Основна:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
2. Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Івершенко Л.А., Козодой Л.М., Тарасенко К.В. /За ред. О.Я. Лапки – К.: КНТ, 2012. – 528 с.
3. Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / За ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ, 2012. – 528 с.
4. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
5. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник: В 4 т. Т. 4. Часть Особенная: Страны Америки и Азии / Отв. ред. проф. Б.А. Страшун. – М.: НОРМА, 2001. – 656 с.
6. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина. – М.: Норма, 2004. – 475 с.
7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
8. Конституційне право зарубіжних країн: Навч.посібник / М.С. Горшеньов, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

9. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / В.М. Шаповал. – 2-ге вид., переробл., і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
10. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О. Ріяка (керівник авт. кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова:

1. Бесчасний В.М., Філонов О.В. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
2. Георгіца А.З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн / А.З. Георгіца. – Чернівецький ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 1994. – 138с.
3. Гринюк Р.Ф. Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн. Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Вид. 2 перероб. І доп. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
4. Гудошніков Л.М. Конституція Китайської Народної Республіки в процесі історичних змін і реформ / Л.М. Гудошніков // Проблеми Далекого Сходу. – М., 2002. № 3. – 55-65.
5. Єгоров К.А. Представницька система Китаю: історія і Сучасність [Монографія] / К.А. Єгоров – М.: Спарк, 1998. – 319 с.
6. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.). – М.: Международные отношения, 2007. – 495с.
7. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
8. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
9. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
10. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: НОРМА, 2001. – 688 с.
11. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. Посібник / Упоряд. В.О. Ріяка, К.О. Законморна. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 384 с.
12. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.) Віктор Юрійович Барвіцький (авт.-упоряд.), Олександр Васильович Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
13. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
14. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов. – Ужгород : Бреза А. Е. – 2011. – 229с.
15. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – 3-е изд., М.: Юрист, 2003. – 467 с.
16. Шаповал В.М. Державний лад країн світу: Довідник / В.М. Шаповал. – К.:Український центр правничих студій, 1999. – 320 с

Тема 13. Основи конституційного права Індії.

(2 години)

Мета: проаналізувати характерні риси та особливості Конституції Індії; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів країни; з'ясувати особливості Індійського федералізму.

План заняття:

1. Конституція Індії 1950 років: історія створення, класифікаційний вигляд, структура і система, основні принципи і вміст, порядок внесення поправок.
2. Характерні риси суспільного устрою Індії. Конституційно-правовий статус особи
3. Інститути безпосередньої демократії в Індії. Виборче право і виборча система.
4. Індійський федералізм і його особливості. Правовий статус штатів і союзних територій.
5. Конституційно-правовий статус Парламенту Республіки Індія: структура, склад, функції та повноваження.
6. Конституційно-правовий статус глави держави (Президента) та уряду (Ради міністрів) в Індії.
7. Судова влада в Індії.

Понятійний апарат:

Конституція Індії, Індійський Парламент, Народна палата, Рада штатів, Глава держави, Рада міністрів Індії, Верховний суд Індії.

Термінологічний словник:

Конституція Індії – верховний закон Індійської республіки, основа, на якій побудовані фундаментальні політичні принципи, встановлена структура, процедури, повноваження і обов'язки уряду Індії та урядів окремих адміністративних одиниць, відображені основні права і обов'язки громадян. Є найбільшою за обсягом конституцією у світі – включає 465 статей, 12 великих додатків, більше 70 поправок і складається з 117 369 слів у версії англійською мовою, крім якої існує також офіційний переклад на хінді. Кожен закон, що приймається урядом, повинен знаходитися у згоді з конституцією як верховним законом держави.

Індійський Парламент, подібно до британського, складається з трьох частин: президента, Ради штатів і Народної палати (ст. 79). Передбачається, що Народна (нижня) палата виражає інтереси Федерації в цілому, а Рада штатів (верхня палата) представляє в Парламенті суб'єкти Федерації. Обидві палати індійського Парламенту полягають, перш за все, з порівняно багатих, освічених людей, які належать до вищих каст. Загальне число депутатів Народної палати не повинне перевищувати 525 представників від штатів плюс 20 представників союзних територій (ст. 81) і 2 представників англо-індійської общини, що призначаються президентом (ст. 331).

Рада штатів є верхньою палатою парламенту. Його члени обираються непрямим шляхом членами законодавчих органів адміністративних одиниць першого рівня – штатів і союзних територій Індії, включає всього 250 членів. Палата не може бути розпущена, а обрання її членів здійснюється за наперед встановленим ротаційним планом. Кожен член палати вибирається на шестирічний термін, нові вибори проводяться для однієї третини складу палати кожні 2 роки.

Глава держави – президент республіки, який обирається на 5 років колегією виборців, що складається з виборних членів двох палат парламенту і членів законодавчих зборів штатів. Президент може переобиратися будь-яку кількість разів. Він наділений правом розпуску законодавчі збори штатів, звільняти уряди штатів і запроваджувати так зване президентське правління (управління штатами передається в руки губернаторів штатів).

Рада міністрів – колективний орган виконавчої влади, що складається з прем'єр-міністра і міністрів, що призначаються президентом країни. Відповідно до конституційного звичаю президент зобов'язаний призначити прем'єр-міністром лідера партії, що перемогла на виборах в Народну палату. Прем'єр-міністр формує уряд з керівників фракції більшості в нижній палаті Парламенту. Він розподіляє міністерські портфелі і визначає функції і повноваження міністрів

Верховний суд Індії – суд найвищої інстанції та території Індії.. Згідно з конституцією, Верховний суд є гарантом конституції на найвищому апеляційному судом, що приймає апеляції проти рішень Високих судів штатів і територій. Крім того, суд розглядає й прямі позови з питань серйозного порушення прав людини, якщо ці питання вимагають негайного вирішення.

Теми рефератів:

1. Соціально-економічна система Індії.
2. Індійський федералізм і його особливості.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати історію створення конституції 1950 року.
2. Проаналізувати порядок внесення змін до конституції Індії.
3. Розкрити сутність соціально-економічної системи Індії.
4. Визначити особливості партійної системи.
5. Здійснити загальну виборчої системи Індії.
6. Охарактеризувати правовий статус штатів і союзних територій.
7. Проаналізувати національні і конфесійні проблеми.
8. Визначити повноваження президента Індії.
9. Охарактеризувати структуру та порядок призначення Ради міністрів Індії.
10. Проаналізувати особливості індійської судової системи.
11. Визначити порядок формування і повноваження Верховного Суду Індії.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** слід проаналізувати історію створення та розвитку Конституції Індії 1950 року. Звернути увагу на процес підготовки та прийняття Основного Закону, визначити який вплив на зміст Конституції мала ідеологія Індійського національного конгресу та вчення Махатма Ганді.

Надати характеристику Конституції Індії за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції Індії, визначивши основні її складові елементи. Визначити характерні риси Конституції Індії, звернути увагу на поєднання в Основному Законі традиційних індійських інститутів з сучасними конституційно-правовими інститутами.

Проаналізувати процедуру внесення змін до Конституції Індії, визначити зміст та причини останніх змін Основного Закону Індії.

У **другому питанні** необхідно визначити та охарактеризувати характерні риси конституційно-правового статусу особи в Індії. Перш за все, слід згадати про особливість традиційної варно-кастової системи соціальної диференціації, яка сформувалася у попередній період і зберігає свій вплив на сучасному етапі. На основі аналізу Конституції Індії необхідно виділити та охарактеризувати основні групи прав, що належать громадянам. Також слід звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві Індії, світовим стандартам у галузі прав людини. Спираючись на конституцію Індії визначити випадки в яких можливе обмеження прав і свобод людини і громадянина. Звернути увагу на проблеми тероризму та сепаратизму в Індії, визначити, які обмеження прав і свобод допускає законодавство Індії для боротьби з цими явищами.

Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до законодавства Індії.

При розгляді **третього питання** слід звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії в Індії. Визначити основні джерела виборчого права Індії. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати основні види виборчих цензів.

Встановити основні принципи виборчого права в Індії. Визначити, які органи влади в Індії є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів. Навести коротку характеристику останніх виборів до центральних органів влади в Індії.

Розкриття **четвертого питання** передбачає характеристику форми територіального устрою Республіки Індія. На підставі аналізу конституційно-правових норм визначити які основні ознаки федеративної держави притаманні Індії. Також, слід проаналізувати характерні риси індійського федералізму. Визначити, як історичні, національні та релігійні фактори вплинули на модель федеративної держави, яка сформувалася в Індії в другій половині ХХ ст.

Визначити та охарактеризувати правовий статус основних видів суб'єктів федерації: штатов та союзних територій. Звернути увагу на особливість правового становища в

Республіці Індія штату Джаму і Кашмір. Пояснити, чому Республіку Індія характеризують як «асиметричну федерацію» та встановити характерні риси та причини цього явища.

За допомогою Конституції Індії прослідкувати розмежування предметів відання і повноважень між органами державної влади Індії та органами влади суб'єктів федерації. Провести порівняння з практикою розмежування владних повноважень у федеративних державах, які розглядалися на попередніх семінарських заняттях, визначивши спільні та відмінні риси.

При розгляді **п'ятого питання** необхідно проаналізувати правовий статус вищого законодавчого органу Індії. Дослідити структуру та склад індійського парламенту, а також порядок формування нижньої (Народної палати (Лок сабхі)) і верхньої (Ради Штатів (Раджья сабха)) палати представницького органу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту, визначивши особливості взаємодії між парламентом, урядом та главою держави. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів.

Розкриваючи п'яте питання слід також звернути увагу на правовий статус парламентів за індійським законодавством. Відповідно, необхідно визначити: основні принципи правового статусу парламентаря, охарактеризувати основні права та обов'язки депутата, а також встановити основні гарантії його діяльності, обсяги та межі депутатського індемнітету та імунітету.

Шосте питання вимагає розкриття правового статусу глави держави – Президента Республіки Індія та уряду – Ради міністрів. Спираючись на відповідні розділи Конституції слід охарактеризувати основні вимоги що висуваються до кандидатів на заміщення посади глави держави, спосіб та порядок його обрання. Аналізуючи порядок висунення кандидатури та обрання Президента необхідно з'ясувати причини закріплення в Індії оригінальної системи опосередкованих виборів.

Характеристика правового статусу президента передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами влади. Необхідно визначити основні функції глави держави в Індії та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Також, слід встановити у яких випадках повноваження Президента Республіки Індія можуть бути обмежені, і які органи держави здійснюють контроль за його діяльністю. Охарактеризувати розподіл повноважень між главою держави та главою уряду в Індії, визначити хто з них відіграє провідну роль в механізмі держави.

Окремо слід розглянути інститут імпичменту в Індії, порівнявши його з аналогічними інститутами в інших країнах світу.

Також, при розгляді шостого питання потрібно охарактеризувати порядок формування і компетенцію уряду в Індії. В першу чергу, слід звернути увагу на склад уряду та характерні риси правового статусу члену уряду, визначивши основні вимоги та обмеження, які встановлюються до кандидатів на посаду в уряді. Дослідити процедуру формування та

припинення діяльності уряду. Визначити підстави та особливості конституційно-правової відповідальності урядів в Індії.

При аналізі конституційно-правового статусу Ради міністрів слід виділити основні функції покладені на уряд Індії та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження, а також механізм їх реалізації.

У останньому, **сьомому**, питанні слід розглянути організацію судової влади в Індії. А саме, визначити основні складові елементи судової системи в Індії та звернути увагу на особливість судоустрою суб'єктів Республіки Індія. Окремо слід розглянути правовий статус Верховного Суду Індії, визначивши: структуру, склад та порядок формування суду, вимоги до судді Верховного Суду, повноваження Верховного Суду Індії та механізм розгляду віднесених до його компетенції питань. Встановити, яку роль відіграє Верховний Суд Індії у регулюванні взаємовідносин між суб'єктами федерації.

Рекомендована література:

Основна:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль:Астон, 2003. – 432 с.
2. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
3. Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / За ред. О.Я. Лапки. – К.: КНТ– 2012. – 528 с.
4. Кашкин, С. Ю. Основные тенденции и итоги конституционного развития Индийской Республики / С. Ю. Кашкин. – М.: Юрист, 1993. – 223 с.
5. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
6. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник: В 4 т. Т. 4. Часть Особенная: Страны Америки и Азии / Отв. ред. проф. Б.А. Страшун. – М.: НОРМА, 2001. – 656 с.
7. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина.- М.: Норма, 2004. – 475 с.
8. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
9. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшенев, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
10. Конституційне право зарубіжних країн.Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
11. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова:

1. Бесчасний В.М., Філонов О.В. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
2. Георгіца А.З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн / А.З. Георгіца. – Чернівецький ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 1994. – 138с.
3. Дурга Дас Басу. Основы конституционного права Индии / Дурга Дас Басу. – М.: Прогресс, 1986. – 661 с.
4. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.).– М.: Международные отношения, 2007. – 495с.
5. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
6. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
7. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
8. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: НОРМА, 2001. – 688 с.
9. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. Посібник / Упоряд. В.О. Ріялка, К.О. Законморна. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 384 с.
10. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.) Віктор Юрійович Барвіцький (авт.-упоряд.), Олександр Васильович Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
11. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
12. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов. – Ужгород : Бреза А. Е. – 2011. – 229с.
13. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – 3-е изд., М.: Юрист, 2003. – 467 с.
14. Шаповал В.М. Державний лад країн світу: Довідник / В.М. Шаповал. – К.:Український центр правничих студій, 1999. – 320 с

Тема 14. Основи конституційного права Бразилії.

(2 години)

***Мета:** проаналізувати характерні риси та особливості Основного закону Бразилії; охарактеризувати конституційно-правовий статус вищих державних органів країни; з'ясувати особливості Бразильського федералізму.*

План заняття:

1. Загальна характеристика основного закону Бразилії. Порядок внесення змін до Конституції Бразилії 1988 року.
2. Конституційно-правовий статус особи в Бразилії. Загальна характеристика основних прав людини та громадянина.
3. Виборче право і виборча система.
4. Конституційно-правовий статус глави держави.
5. Парламент Бразилії: структура, склад, функції та повноваження
6. Особливості бразильського федералізму. Місцеве самоврядування
7. Судова система Бразилії.

Понятійний апарат:

Конституція Бразилії, Національний конгрес, Палата депутатів, Сенат, Президент республіки, Рада національної оборони, Федеральний Верховний суд.

Термінологічний словник:

Конституція Бразилії – основний закон Федеративної Республіки Бразилія. Чинна конституція Бразилії ухвалена 5 жовтня 1988 року. Конституція Бразилії є джерелом правових повноважень, що покладено в основу існування держави, та закріплює основи політичної, правової й економічної систем країни, основи правового статусу громадян Бразилії.

Національний конгрес – парламент Бразилії складається із двох палат: Палати депутатів (513 чоловік), яка є органом загальнонаціонального представництва, і Федерального сенату (81 сенатор) – палата представництва суб'єктів федерації.

Палата депутатів – нижня палата Національного конгресу обирається терміном на чотири роки за пропорційною виборчою системою і, на відміну від США, відповідно до Конституції Бразилії, у виборах бере участь населення федеральної території і федерального округу на рівних підставах. У результаті використання пропорційної системи виборів у палаті депутатів представлені кілька партій, більшість з яких має невелике представництво.

Сенат – верхня палата Національного конгресу складається із представників штатів і федерального округу, сенаторів і їх заступників (по три сенатори і по два заступники кожного сенатора). Території в сенаті не повинні бути представлені.

Президент республіки центральна фігура в державному механізмі, він політичний лідер країни. Відповідно до латиноамериканської концепції права він наділений дуже широкими повноваженнями, котрі ст. 84 Конституції відносить до виняткових. Виконавча влада належить Президенту республіки, як і в США, міністри створюють Кабінет, який працює під головуванням Президента і є його дорадчим органом.

Рада національної оборони представляє собою консультативний орган Президента республіки з питань, пов'язаних із національним суверенітетом і захистом демократичної держави. До складу Ради входять Віце-президент республіки, голова Палати депутатів,

голова Сенату, міністр юстиції, міністр оборони, командуючі Військово-морськими, Сухопутними та Військово-повітряними силами, голова військового кабінету Президента республіки, міністр зовнішніх зносин, міністр планування.

Федеральний Верховний суд є вищим органом судової системи є Федеральний Верховний суд, який складається з 11 членів, призначених Президентом республіки і узгоджених з Федеральним Сенатом. Відповідно до ст. 102 Конституції (з урахуванням Конституційної поправки №23 1999 р.) головна функція суду – конституційний контроль щодо законів та інших актів Союзу і штатів.

Теми рефератів:

1. Історія створення конституції Бразилії
2. Конституційні принципи бразильського федералізму і місцевих органів влади в Бразилії.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати фундаментальні права людини у Конституції Бразилії 1988 року.
2. Визначити вищі органи державної влади Бразилії.
3. Проаналізувати особливості формування парламенту.
4. Розкрити сутність терміну «Суперпрезидентська республіка».
5. Охарактеризувати партійну систему Бразилії..
6. Визначити сутність процедури habeas corpus, habeas data, mandato d'injuncao в Конституції Бразилії.
7. Проаналізувати особливості судової системи Бразилії.
8. Визначити функції Федерального Верховного Суду.
9. Охарактеризувати конституційні принципи бразильського федералізму.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** слід проаналізувати історію створення та розвитку Конституції Бразилії 1988 р. Звернути увагу на процес підготовки та прийняття Основного Закону держави в середині 80-х рр. ХХ ст., охарактеризувати сутність військової диктатури, що існувала в державі з 1964 р.

Надати характеристику Конституції Бразилії за формою, за способом прийняття, порядком внесення змін. Охарактеризувати структуру Конституції Бразилії, визначивши основні її складові елементи. Проаналізувати процедуру внесення змін до Конституції, визначити зміст та причини останніх змін Основного Закону Бразилії. Дослідити питання про співвідношення міжнародного права і національного законодавства, а також звернути увагу на співвідношення Конституції Бразилії та законодавства суб'єктів Федеративної Республіки Бразилія.

У **другому питанні** на основі аналізу відповідних розділів Конституції Бразилії необхідно визначити та охарактеризувати основні групи прав, що належать громадянам Бразилії. Встановити, чому в тексті конституції окрема глава присвячена правовому статусу корінних народів, визначити які права і свободи за ними закріплені. Також слід

звернути увагу на відповідність обсягу та змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина закріплених в законодавстві Бразилії, світовим стандартам у галузі прав людини. Спираючись на Розділ 5 Конституції Бразилії визначити випадки в яких можливе обмеження прав і свобод людини і громадянина. З врахуванням політичної історії Бразилії ХХ–ХХІ ст. пояснити причини детального викладення в Конституції заходів щодо встановлення надзвичайного стану та встановлення обмеження прав і свобод людини.

Окремо слід звернути увагу на питання забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, визначивши основні гарантії конституційних прав і свобод, форми та способу їх охорони і захисту відповідно до бразильського законодавства.

При розгляді **третього питання** слід звернути увагу на особливості інститутів безпосередньої демократії в Бразилії. Визначити основні джерела виборчого права Бразилії. Охарактеризувати особливості активного та пасивного виборчого права, проаналізувати основні види виборчих цензів.

Встановити основні принципи виборчого права в Бразилії. Визначити, які органи влади в Бразилії є виборними і проаналізувати характерні риси виборчих систем, що застосовуються при виборах центральних та місцевих органів влади. Дослідити процедуру встановлення та оскарження результатів виборів. Навести коротку характеристику останніх виборів до центральних органів влади в Бразилії.

Охарактеризувати інші інститути безпосередньої демократії закріплені в Конституції Бразилії: референдум, плебісцит, народна ініціатива. Визначити ступінь реального поширення цих інститутів у політичному житті країни.

Четверте питання вимагає розкриття правового статусу глави держави – Президента Бразилії. Спираючись на відповідні розділи Конституції слід охарактеризувати основні вимоги, що висуваються до кандидатів на заміщення посади глави держави, спосіб та порядок його обрання, підстави дострокового припинення повноважень.

Характеристика правового статусу президента передбачає ознайомлення з його основними повноваженнями та механізмом взаємодії з центральними та місцевими органами влади. Необхідно визначити основні функції глави держави в Бразилії та охарактеризувати надані йому відповідні повноваження. Також, слід встановити у яких випадках повноваження Президента Бразилії можуть бути обмежені, і які органи держави здійснюють контроль за його діяльністю.

При відповіді на третє питання необхідно звернути увагу на закріплені у законодавстві гарантії діяльності глави держави в Бразилії та здійснити їх коротку характеристику.

Окремо слід розглянути інститут імпичменту в Бразилії, порівнявши його з аналогічними інститутами в інших країнах світу. При відповіді на питання слід проаналізувати справу про імпичмент президенту Бразилії Фернанду Колору (1992 р.)

При розгляді **п'ятого питання** необхідно проаналізувати правовий статус вищого законодавчого органу Бразилії – Національного Конгресу. Дослідити структуру та склад бразильського парламенту, а також порядок формування нижньої (Палати депутатів) і верхньої (Федеральний Сенат) палати представницького органу. Дати характеристику основним організаційно-правовим формам роботи парламенту, ознайомитись з внутрішньою організацією палат (склад та повноваження керівних органів, депутатських фракцій, комісій та комітетів). Охарактеризувати основні повноваження парламенту,

визначивши особливості взаємодії між парламентом, урядом та главою держави. Дослідити закріплені у законодавстві форми парламентського контролю за діяльністю органів влади.

Прослідкувати основні стадії законодавчого процесу у палатах, встановивши суб'єктів законодавчої ініціативи, особливості підготовки та розгляду законопроектів у парламенті, процедури їх прийняття та введення в дію законів.

Розкриваючи п'яте питання слід також звернути увагу на правовий статус парламентів за бразильським законодавством. Відповідно, необхідно визначити: основні принципи правового статусу парламентаря, охарактеризувати основні права та обов'язки депутата, а також встановити основні гарантії його діяльності, обсяги та межі депутатського індемнітету та імунітету.

Розкриття **шостого питання** передбачає характеристику форми територіального устрою Бразилії. На підставі аналізу конституційно-правових норм визначити які основні ознаки федеративної держави притаманні Бразилії. Виділити особливі риси притаманні бразильському федералізму, визначивши фактори, які сприяли формуванню своєї системи державного устрою Бразилії. Визначити та охарактеризувати правовий статус основних видів суб'єктів Федеративної Республіки Бразилія: штати, федеральні округи муніципії.

За допомогою Конституції Бразилії встановити розмежування предметів відання і повноважень між центральними органами державної влади Федеративної Республіки Бразилія та органами влади суб'єктів федерації. Провести порівняння з практикою розмежування владних повноважень у федеративних державах, які розглядалися на попередніх семінарських заняттях, визначивши спільні та відмінні риси.

Охарактеризувати основні риси місцевого самоврядування, визначивши систему органів самоуправління, порядок їх формування та основні функції і повноваження..

У **сьомому**, питанні слід розглянути організацію судової влади в Бразилії. А саме, визначити основні складові елементи судової системи в Бразилії та звернути увагу на особливість судоустрою суб'єктів федерації. Охарактеризувати структуру та специфіку системи спеціалізованих судових органів: трудових, виборчих, військових трибуналів і судів.

Окремо слід розглянути правовий статус Федерального Верховного суду, визначивши: структуру, склад та порядок формування суду, вимоги до судді Федерального суду, повноваження Федерального Верховного суду та механізм розгляду віднесених до його компетенції питань. Встановити, яку роль відіграє Федеральний Верховний суд у регулюванні взаємовідносин між суб'єктами федерації.

Рекомендована література:

Основна:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. / А.З. Георгіца – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
2. Гринюк Р.Ф., Захарченко М.А. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. / Р.Ф. Гринюк. – Видання друге, перероб. і допов. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
3. Державне право зарубіжних країн (загальна та особлива частина): Навчальний посібник. / Калиновський Б.В., Лапка О.Я., Івершенко Л.А., Козодой Л.М.,

- Тарасенко К.В. /За ред. О.Я. Лапки – К.: КНТ – 2012. – 528 с.
4. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / сост. Проф. В.В. Маклаков. – 4-е изд. – М.: Волтерс Клувер, 2003. – 520 с.
  5. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник: В 4 т. Т. 4. Часть Особенная: Страны Америки и Азии / Отв. ред. проф. Б.А. Страшун. – М.: НОРМА, 2001. – 656 с.
  6. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для ВУЗов / под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина.- М.: Норма, 2004. – 475 с.
  7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.Ф. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; За заг. Ред.. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
  8. Конституційне право зарубіжних країн : Навч.посібник / М.С. Горшеньов, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. – 2-е вид., допов. і перероб.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
  9. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс:підручник / В.М.Шаповал. – 2-ге вид.,переробл., і допов. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
  10. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / В.О.Ріяка (керівник авт.кол.). – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 450 с.

Додаткова:

1. Бесчасний В.М., Філонов О.В. Конституційне державне право зарубіжних країн: навч. посібник / За заг. ред. В.М. Бесчасного. – 2 ге вид. – К.: Знання, 2008. – 467 с.
2. Георгіца А.З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн / А.З. Георгіца. – Чернівецький ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 1994. – 138с.
3. Калиновський Б. В. Державне право зарубіжних країн (у схемах) навч. посіб. / Б. В. Калиновський та ін.; за заг. ред. О. Я. Лапки ; – Нац. акад. внутр. справ. – К. : КНТ, 2012. – 526 с.
4. Кириченко В. Суди, судові системи і судова влада у країнах Латинської Америки і Карибського басейну/ В. Кириченко // Право України, 2004. – №1. - С. 156. – 165
5. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование / В.В. Еремян (общ.ред.).– М.: Международные отношения, 2007. – 495с.
6. Конституции зарубежных государств: сборник / сост. В. Г. Тихиня, В. П. Серебренников. – Минск: Право и экономика, 2007. – 470с.
7. Конституции зарубежных стран / сост. Дубровин В.Н. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 448 с.
8. Конституционное право зарубежных стран: учебник для студентов вузов / под ред. В.О. Лучина, Г.А. Васильева, А.С. Прудникова – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА: Закон и право, 2009. – 727 с.
9. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: НОРМА, 2001. – 688 с.
10. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. Посібник / Упоряд. В.О. Ріялка, К.О. Законморна. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 384 с.

11. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посібник / Академія муніципального управління (м.Київ); НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України / П.Ф. Мартиненко (заг.ред.) Віктор Юрійович Барвіцький (авт.-упоряд.), Олександр Васильович Батанов (авт.-упоряд.). – К. : Знання України, 2005. – 284с.
12. Осавелюк А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по специальности «юриспруденция» / А.М. Осавелюк. – М.: ЮНИТИ ДИНА, 2010. – 511 с.
13. Панов А.В. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. / А.В. Панов. – Ужгород : Бреза А. Е., 2011. – 229с.
14. Решетников Ф.М. Правова система латиноамериканських країн / Ф.М. Решетников // Порівняльне правознавство, 2006. – №2. – С.15 – 26.
15. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – 3-е изд., М.: Юрист, 2003. – 467 с.
16. Шаповал В.М. Державний лад країн світу: Довідник / В.М. Шаповал. – К.:Український центр правничих студій, 1999. – 320 с
17. Юдин Ю.А., Шульженко Ю.Л. Конституционное правосудие в федеративном государстве: сравнительно-правовое исследование: [Австрия, Бельгия, ФРГ, Швейцария, Индия и др.]. / Ю.А Юдин – М.: Ин-т государства и права, 2000. – 108 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ.

Одним із основних засобів засвоєння учбового матеріалу з Конституційного права зарубіжних країн у вільний від обов'язкових навчальних занять час є самостійна робота студента (СРС). В процесі самостійної роботи студент повинен навчитися свідомо ставитися до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі.

Формами самостійної роботи студентів є:

- опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу;
- самостійне вивчення окремих тем, питань за допомогою навчальної літератури, нормативно-правових актів;
- підготовка до семінарських занять;
- вибір теми, розробка плану та написання реферативної роботи;
- вибір теми, розробка плану та написання доповіді;
- опрацювання і підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів;
- вирішення практичних завдань, тестів;
- систематика вивченого матеріалу курсу перед семестровим іспитом тощо.

ТЕМА 1. СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

1. Предметом сучасної науки конституційного права зарубіжних держав є:
  - А. закономірності та тенденції розвитку конституційного права, характерні для світового співтовариства, а також для груп країн;
  - Б. розроблення конституційно-правових теорій на основі певної країни;
  - В. обґрунтування необхідності запровадження тієї чи іншої форми правління;
  - Г. конституційно-правові норми та інститути зарубіжних держав

2. Змістом якого із методів науки конституційного права зарубіжних держав є аналіз змісту конституційно-правових норм, виявлення між ними взаємозв'язків:
  - А. формально-юридичного
  - Б. компаративістського
  - В. історичного
  - Г. соціологічного

3. Вкажіть складові системи конституційного права зарубіжних країн:
  - А. відносини;
  - Б. моральні норми;
  - В. принципи;
  - Г. інститути.

4. Вкажіть елементи конституційно-правової норми:
  - А. преамбула;
  - Б. санкція;
  - В. диспозиція;
  - Г. дефініція.

5. Конституційне право як галузь права сформувалось у зарубіжних державах:
  - А. в період існування «античного конституціоналізму»;
  - Б. в епоху Середньовіччя;
  - В. у 18 – на поч. 19 століття;
  - Г. у кінці 19 - на поч. 20 століття;

6. Вкажіть види конституційно-правових норм відповідно до функціонального спрямування:
  - А. регулятивні;
  - Б. зобов'язальні;
  - В. процесуальні;
  - Г. виключні.

7. Гіпотеза конституційно-правової норми визначає:
  - А. умову застосування норми права;
  - Б. негативні правові наслідки;
  - В. правила поведінки.
  - Г. спосіб викладення правової норми

8. Диспозиція конституційно-правової норми визначає:
  - А. правила поведінки;
  - Б. умову застосування норми права;
  - В. негативні правові наслідки

Г. спосіб викладення правової норми

9. Вкажіть принципи конституційного права, притаманні для демократичних держав:

- А. народного представництва;
- Б. поділу влади;
- В. розподілу за працею;
- Г. зосередження влади в одних руках.

10. Якою є запропонована норма права за класифікацією правових норм: ст. 17 конституції КНР «Від кожного – по здібностям, кожному – відповідно до праці».

- А. норма-принципи;
- Б. установча норма;
- В. норма-дефініція;
- Г. зобов'язальна норма.

11. Якою є запропонована норма права за класифікацією право – вих норм: «Парламент є вищим органом державної влади і єдиним законодавчим органом держави».

- А. норма-визначення;
- Б. норма-дефініція;
- В. декларативна норма;
- Г. зобов'язальна норма.

12. Змістом якого із методів науки конституційного права зарубіжних держав є аналіз змісту конституційно-правових норм, виявлення між ними взаємозв'язків:

- А. формально-юридичного
- Б. компаративістського
- В. історичного
- Г. соціологічного

13. Метод правового регулювання конституційного права у зарубіжних державах характеризується такими особливостями:

- А. домінуванням імперативних норм;
- Б. домінуванням диспозитивних норм;
- В. наявністю конституційно-правових норм та інститутів;
- Г. способами впливу на суспільні відносини

14. Змістом якого елементу системи галузі конституційного права є народний суверенітет, народне представництво, розподіл влади, невідчужуваність прав людини:

- А. конституційно-правової норми;
- Б. принципів конституційного права;
- В. конституційно-правового інституту;
- Г. конституційного положення

ТЕМА 2. ДЖЕРЕЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

1. Вкажіть варіанти відповідей, що не є джерелами галузі конституційного права в зарубіжних державах:

- А. конституційні угоди;
- Б. судові прецеденти;

- В. внутрішньодержавні публічно-правові договори;
  - Г. концепція розподілу влади
2. Вкажіть особливості системи джерел конституційного права США:
- А. значна роль судових прецедентів у регулюванні суспільних відносин шляхом заповнення прогалин у законодавстві;
  - Б. наявність писаної не кодифікованої конституції як головного джерела конституційного права;
  - В. суттєва роль тлумачень Конституції Конституційним судом США, які формують так звану «живу конституцію» США;
  - Г. систему джерел конституційного права становлять акти федерального законодавства та законодавства штатів;
3. До якого із різновидів джерел конституційного права належить Угода про поділ Чехословаччини з 1 січня 1993 р. на Чехію та Словачію:
- А. правовий договір;
  - Б. нормативна угода;
  - В. міжнародний договір;
  - Г. внутрішньодержавний публічно-правовий договір
4. Джерелами конституційного права зарубіжних країн є:
- А. судовий прецедент;
  - Б. конституційні звичаї;
  - В. регламенти парламентів;
  - Г. юридичні факти.
5. Співвідношення джерел національного конституційного права та міжнародного права у країнах-учасницях ЄС характеризується:
- А. прямою дією права ЄС;
  - Б. пріоритетом права ЄС над національним правом;
  - В. пріоритетом актів національного законодавства;
  - Г. пріоритетом установчих актів ЄС над нормами національних конституцій
6. У яких державах конституційно-правовий звичай є джерелом конституційного права:
- А. Італія;
  - Б. Польща;
  - В. ФРН;
  - Г. Великобританія
7. Вкажіть особливості системи джерел конституційного права Великобританії:
- А. наявність писаної не кодифікованої конституції як головного джерела конституційного права;
  - Б. суттєва роль конституційних угод у регулюванні правового статусу вищих органів державної влади;
  - В. значна роль судових прецедентів у регулюванні суспільних відносин шляхом заповнення прогалин у законодавстві;
  - Г. наявність релігійних джерел;
8. Особливостями розвитку конституцій латиноамериканських держав є:
- А. значна роль військового та зовнішньополітичного фактору у їх прийнятті чи зміні;
  - Б. значна роль релігійних джерел;
  - В. більшість конституцій за способом прийняття є октройованими;

- Г. досить часта зміна конституцій
9. Особливостями конституцій соціалістичного табору є:
- А. домінування принципу політичного та економічного монізму;
  - Б. можливість обмеження чи позбавлення прав представників окремих соціальних прошарків ;
  - В. більшість конституцій за способом прийняття є октройованими;
  - Г. визнання провідної ролі політичної партії
10. Нормативно-правові акти, що регулюють внутрішню організацію та порядок роботи парламентів зарубіжних держав і їх палат, мають назву
- А. парламентські закони;
  - Б. парламентські постанови;
  - В. парламентські регламенти;
  - Г. парламентські декрети
11. Органічними законами у зарубіжних державах вважають нормативно-правові акти, які:
- А. приймаються в ускладненому порядку;
  - Б. регулюють конституційно-правовий інститут у цілому;
  - В. вносять зміни і доповнення до конституції;
  - Г. приймаються на основі банкетних норм конституції
12. Конституція, прийнята монархом та дарована його народові, у теорії конституційного права має назву:
- А. монарша;
  - Б. закрита;
  - В. октройована;
  - Г. демократична
13. Особливостями джерел конституційного права держав арабського світу є:
- А. найвища юридична сила Конституції як основи системи джерел конституційного права;
  - Б. значна роль релігійних джерел;
  - В. більшість конституцій за способом прийняття є октройованими;
  - Г. наявність писаної не кодифікованої конституції як головного джерела конституційного права
14. Вкажіть першу писану конституцію у зарубіжних державах:
- А. Конституція ФРН;
  - Б. Конституція Польщі;
  - В. Конституція США;
  - Г. Конституція Іспанії
15. Вкажіть види законів відповідно до характеру відносин, що ними регулюються:
- А. Основний закон;
  - Б. звичайні закони;
  - В. конституційні закони;
  - Г. органічні закони.
16. До способів внесення змін до конституції можна віднести:
- А. прийняття звичайного закону;
  - Б. видання відповідного акта главою держави;

- В. шляхом референдуму;
  - Г. шляхом затвердження урядом держави.
17. До конституції з гнучкою формою зміни, як правило, вносяться:
- А. кваліфікованою більшістю в парламенті;
  - Б. прийняттям закону відносною більшістю;
  - В. проведенням референдуму;
  - Г. виданням відповідного указу главою держави;
18. До Конституції зі змішаною формою зміни вносяться:
- А. кваліфікованою більшістю в парламенті;
  - Б. прийняттям закону відносною більшістю;
  - В. проведенням референдуму;
  - Г. виданням відповідного указу главою держави;
19. За часом дії конституції бувають:
- А. разовими;
  - Б. тимчасовими;
  - В. безстроковими;
  - Г. зворотними.

ТЕМА 3. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

1. Вкажіть складові правового статусу особи:
- А. права та свободи людини;
  - Б. обов'язки громадянина
  - В. деліктоздатність;
  - Г. принципи конституційно-правового регулювання статусу особи.
2. Якими ознаками характеризується природно-правовий підхід до концепції прав людини у зарубіжних державах:
- А. правами людини визнаються певні можливості, які державою не надаються, а лише визнаються;
  - Б. правами людини вважаються такі можливості, які їй надаються актами конституційного законодавства;
  - В. існує дуалізм правового статусу особи, що полягає у виокремленні прав людини та прав громадянина;
  - Г. права людини вважаються невід'ємними правами кожної особи.
3. Вкажіть ознаки основних прав людини:
- А. належать людині від народження;
  - Б. походять від держави;
  - В. невідчужувані;
  - Г. залежать від можливостей суспільства.
4. До особистих прав людини та громадянина слід віднести:
- А. право на життя;
  - Б. право на свободу пересування;
  - В. право на інформацію;

Г. право на житло.

5. Колективістський підхід до закріплення правового статусу особи у зарубіжних державах характеризується такими особливостями:

- А. вихідним є пріоритет держави і суспільства над людиною;
- Б. вихідним є пріоритет людини над державою і суспільством;
- В. головний акцент у правовому статусі особи зроблено на особисті та політичні права;
- Г. головний акцент у правовому статусі особи зроблено на соціально-економічні права як права трудящих.

6. До політичних прав громадянина слід віднести:

- А. право на участь в управлінні державою;
- Б. право на відпочинок;
- В. виборче право;
- Г. право на свободу.

7. Конституційно-правовий статус особи у країнах із мусульманською системою права характеризується такими особливостями:

- А. вихідним є пріоритет людини над державою і суспільством;
- Б. закріплюється виключно Конституціями;
- В. переваги мусульман у порівнянні із не мусульманами щодо прав особи.;
- Г. переваги обов'язків перед Аллахом та громадою правовірних над правами людини у структурі правового статусу особи;

8. Який спосіб набуття громадянства був застосований при об'єднанні у 1990 році ФРН та НДР, коли усі громадяни цих держав автоматично набули громадянство федерації:

- А. філіація;
- Б. натуралізація;
- В. оптація;
- Г. трансферт.

9. Оптація – це спосіб набуття громадянства:

- А. внаслідок поновлення у громадянстві;
- Б. у зв'язку з переходом частини території від однієї держави до іншої;
- В. внаслідок усиновлення;
- Г. внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки.

10. Натуралізація – це спосіб набуття громадянства:

- А. внаслідок встановлення батьківства;
- Б. за волевиявленням особи;
- В. внаслідок усиновлення;
- Г. за народженням.

11. Вкажіть загальні умови припинення громадянства:

- А. вихід з громадянства;
- Б. втрата громадянства;
- В. набуття громадянства за фальшивими документами;
- Г. вчинення тяжкого злочину.

12. Зазвичай до іноземців встановлюються такі обмеження прав і свобод:

- А. виборчі права;
- Б. свобода пересування;

- В. право власності;
- Г. право на освіту.

13. Згідно із ст.63 та 65 Конституції Болгарії 1991 р. особи, що мають подвійне громадянство, не можуть бути кандидатами на посаду Президента, народного представника. Вказані положення:

- А. є порушенням прав людини;
- Б. є порушенням міжнародних норм щодо прав людини;
- В. суперечать змісту демократичної держави;
- Г. суперечать змісту правової держави;

14. Стаття 13 Конституції Греції починається зі слів: «Свобода совісті непорушна». У цьому випадку врегульовано:

- А. права громадян;
- Б. права людини;
- В. принципи діяльності органів державної влади;
- Г. права національних меншин;

15. Про який конституційно-правовий інститут іде мова у ст.5 Конституції Бразилії: «Ніхто з бразильців не може бути виданий іншій державі, за винятком натуралізованих бразильців у разі вчинення ними злочину до натуралізації чи доведеної участі в незаконному перевезенні наркотиків»:

- А. денационалізацію;
- Б. екстрадицію;
- В. репатріацію;
- Г. оптацію;

16. До яких класифікаційних груп можна віднести передбачене ст. 18 Конституції Іспанії право: „Гарантується право на честь, особисту та сімейну таємницю і добре ім'я“:

- А. політичне право;
- Б. особисте право;
- В. індивідуальне право;
- Г. колективне право;;

17. Для якого способу набуття громадянства законодавство зарубіжних держав передбачає необхідність виконання особою певних умов (постійного проживання протягом певного періоду часу, досягнення повноліття, наявність законних джерел існування, знання мови тощо):

- А. експатріація;
- Б. оптація;
- В. трансферт;
- Г. філіація натуралізація

18. Правовий режим, при якому іноземцям надається такий же обсяг прав і свобод, як і громадянам даної держави, має назву:

- А. національний режим;
- Б. режим найбільшого сприяння;
- В. спеціальний режим;
- Г. загальний режим;

19. Примусове позбавлення державою громадянства особи, що набула його за народженням, має назву:

- А. експатріація;
- Б. денатуралізація;
- В. денаціоналізація;
- Г. екстрадиція;

ТЕМА 4 ФОРМА ДЕРЖАВИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

1. Вкажіть ознаки абсолютної монархії:

- А. спадкове правонаступництво влади;
- Б. влада здійснюється одноосібно;
- В. джерелом влади є народ;
- Г. вищі державні органи є виборними.

2. Вкажіть ознаки конституційної (парламентарної) монархії:

- А. глава держави здійснює владу безстроково;
- Б. джерелом влади є народ;
- В. вищі державні органи є виборними;
- Г. повноваження монарха мають переважно представницький характер.

3. Вкажіть ознаки дуалістичної монархії:

- А. влада поділена між монархом і парламентом;
- Б. джерелом влади є народ;
- В. монарх формує та контролює діяльність уряду;
- Г. монарх реальною владою не наділений;

4. Вкажіть ознаки президентської республіки:

- А. уряд формується парламентом;
- Б. глава держави здійснює владу безстроково;
- В. глава держави очолює уряд;
- Г. глава держави не має права розпуску парламенту.

5. Вкажіть ознаки парламентарної республіки:

- А. уряд формується парламентом;
- Б. глава держави обирається народом;
- В. акти глави держави потребують контрасигнації;
- Г. уряд очолює глава держави.

6. Вкажіть основні ознаки унітарної держави:

- А. наявність єдиної конституції;
- Б. притаманним є наявність двопалатного парламенту;
- В. адміністративно-територіальні одиниці держави наділено певною політичною незалежністю;
- Г. можливе існування місцевих парламентів.

7. Вкажіть ознаки федерації:

- А. можливе існування місцевих урядів;
- Б. наявність єдиної конституції;

- В. діє принцип єдиного громадянства;
- Г. існує єдина система органів державної влади.

8. Вкажіть ознаки демократичного державного режиму:

- А. наявність самоуправління;
- Б. права людини обмежені;
- В. посилена роль виконавчої влади;
- Г. багатопартійність;

9. Вкажіть ознаки антидемократичного державного режиму:

- А. наявність політичної свободи;
- Б. багатопартійність;
- В. принципу розподілу влади не існує;
- Г. заборона діяльності опозиційних партій.

10. Вкажіть види автономій:

- А. персональна;
- Б. корпоративна;
- В. територіальна;
- Г. виробнича.

11. Вкажіть номер відповіді, у якій вказано усі країни із абсолютною монархічною формою правління:

- А. Японія, КНР; Куба;
- Б. Йорданія, Непал, Марокко;
- В. Султанат Оман, Саудівська Аравія;
- Г. Катар, Іспанія, Швеція.

12. Вкажіть країни, що за формою правління є парламентськими республіками:

- А. Великобританія;
- Б. Франція;
- В. Польща;
- Г. Федеративна Республіка Німеччина.

13. Вкажіть країни, що за формою правління є президентськими республіками:

- А. США;
- Б. Франція;
- В. Польща;
- Г. Федеративна Республіка Німеччина.

14. Вкажіть конституційно-правові ознаки національно-територіальної автономії

- А. утворюється при компактному проживанні етнічних груп на території країни;
- Б. існує у випадках, коли національні меншини (етнічні групи населення) не проживають компактно на території держави;
- В. передбачає утворення власних органів державної влади автономії;
- Г. передбачає утворення автономної області (округу, республіки).

15. Вкажіть конституційно-правові особливості сучасної парламентської монархічної форми правління:

- А. реалізація главою держави в основному представницьких повноважень;
- Б. формування уряду на основі результатів парламентських виборів (виборів нижньої

- палати);
- В.** відсутність у глави держави права вето на закони або існування традиції його не застосовувати;
- Г.** здійснення керівництва главою держави діяльністю уряду.
- 16.** Вкажіть ознаки президентської республіки як сучасної форми правління:
- А.** обрання президента виключно шляхом прямих виборів;
- Б.** президент безпосередньо очолює систему виконавчої влади;
- В.** президент формально не очолює систему виконавчої влади, але фактично керує нею
- Г.** глава уряду призначається президентом;
- 17.** Вкажіть різновид республіканської форми правління, який характеризується особливим статусом глави держави (президента), що є одноособовим носієм виконавчої влади, не зв'язаний жодним контролем парламенту і судової влади та суміщає посаду глави держави із лідерством у правлячій політичній партії:
- А.** парламентська республіка;
- Б.** президентська республіка;
- В.** монархічна республіка;
- Г.** змішана республіка;
- 18.** Вкажіть конституційно-правові особливості сучасної абсолютної монархічної форми правління:
- А.** відсутність конституції або наявність дарованої конституції, що закріплює необмежену владу монарха;
- Б.** належність верховної законодавчої влади парламенту;
- В.** відсутність колегіальних органів влади;
- Г.** наявність інституту контрасигнатури;
- 19.** Вкажіть конституційно-правові ознаки федеративної форми устрою зарубіжних держав:
- А.** у такій державі існує єдина конституція;
- Б.** існує подвійне громадянство;
- В.** існує єдина система органів державної влади;
- Г.** систему публічної влади держави становлять федеральна система та системи влади суб'єктів федерації;
- 20.** Якими ознаками адміністративна автономія відрізняється від політичної автономії у зарубіжних державах:
- А.** адміністративна автономія передбачає утворення місцевого парламенту, який приймає закони;
- Б.** адміністративна автономія ширша за обсягом повноважень;
- В.** адміністративна автономія передбачає існування громадянства автономії;
- Г.** адміністративна автономія має власну конституцію;

ТЕМА 5. ПАРЛАМЕНТ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

- 1.** Вкажіть способи формування верхньої палати парламенту:
- А.** прямими виборами;
- Б.** резервування місць для представників національностей;

- В. главою уряду;
- Г. із членів нижньої палати.

2. Вкажіть загальні підстави припинення діяльності парламенту:

- А. неспроможність у законодавчо встановлені строки ухвалити бюджет;
- Б. закінчення строку повноважень;
- В. розпуск главою держави;
- Г. неспроможність сформувати конституційний суд.

3. Вкажіть основні права парламентарія:

- А. брати участь у роботі постійних комісій;
- Б. займатися підприємницькою діяльністю;
- В. давати вказівки керівникам органів державної влади;
- Г. займатись науковою діяльністю.

5. Вкажіть підстави припинення депутатських повноважень:

- А. народження дитини;
- Б. порушення щодо депутата карної справи;
- В. систематична відсутність на засіданнях фракції;
- Г. закінчення строку повноважень парламенту.

6. Промульгація – це:

- А. публічне обговорення закону;
- Б. публічне оприлюднення закону;
- В. прийняття закону;
- Г. відхилення законопроекту.

7. Вкажіть форму парламентського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, змістом якої є утворення спеціальних комісій, які маючи доступ до усіх необхідних документів, проводять дослідження діяльності уряду, результати якого вносять на розгляд парламенту:

- А. інтерпеляція;
- Б. парламентські слухання;
- В. парламентські розслідування;
- Г. вотум недовіри.

8. Змістом якої форми парламентського контролю за діяльністю органів виконавчої влади є обговорення у парламенті певного важливого питання, тема якого визначена наперед, в результаті якого рішення з оцінкою діяльності уряду не приймається:

- А. дебатів;
- Б. інтерпеляції;
- В. вотуму недовіри;
- Г. парламентських слухань.

9. Законодавчо встановлена відсутність відповідальності депутата за свої висловлювання у парламенті та результати свого голосування має назву:

- А. проспективна відповідальність;
- Б. ретроспективна відповідальність;
- В. депутатський імунітет;
- Г. депутатський індемнітет.

- 10** Змістом якого конституційно-правового інституту є вимога щодо необхідності праці депутата у парламенті на постійній основі:
- А.** прав та обов'язків парламентаря;
  - Б.** депутатського імунітету;
  - В.** депутатського індемнітету;
  - Г.** конституційно-правової відповідальності.
- 11** Вкажіть різновид представницького мандату, при якому депутат вважається представником того виборчого округу, у якому він був обраний, та виборці мають право його відкликати:
- А.** вільний;
  - Б.** імперативний;
  - В.** конституційний;
  - Г.** неконституційний.
- 12.** Вкажіть конституційно-правові засоби парламентського контролю за діяльністю уряду:
- А.** інтерпеляція;
  - Б.** вотум недовіри;
  - В.** парламентські розслідування;
  - Г.** запитання до вищих органів виконавчої влади та вищих посадових осіб;
- 13.** Вкажіть конституційно-правові обмеження дострокового припинення повноважень парламенту главою держави:
- А.** неможливість здійснити це право в час обговорення у парламенті питання про імпічмент президента;
  - Б.** коли в парламенті обговорюється питання про недовіру до уряду;
  - В.** коли в парламенті обговорюється питання про ратифікацію чи денонсацію міжнародних договорів;
  - Г.** протягом кількох місяців після початку роботи парламенту;
- 14.** Вкажіть конституційно-правові обмеження дострокового припинення повноважень парламенту главою держави:
- А.** протягом кількох місяців до закінчення терміну повноважень президента;
  - Б.** протягом кількох місяців до закінчення терміну повноважень Уряду;
  - В.** протягом кількох місяців до закінчення терміну повноважень парламенту;
  - Г.** неможливість здійснити це право в умовах воєнного чи надзвичайного стану;
- 15.** Охарактеризуйте місце парламенту у системі розподілу влади президентських республік:
- А.** парламент і уряд на чолі з президентом формально незалежні один від одного;
  - Б.** парламент відіграє важливу роль у формуванні уряду;
  - В.** парламент здійснює контроль за діяльністю виконавчої влади та глави держави через фінансові та контрольні повноваження;
  - Г.** парламент може виразити недовіру до уряду, що має наслідком відставку уряду.
- 16.** Якими ознаками характерний парламентаризм на сучасному етапі його розвитку:
- А.** тенденцією до поступового зростання ролі парламентів у житті суспільства і держави;
  - Б.** тенденцією до поступового зменшення ролі парламентів у житті суспільства і держави;
  - В.** значним впливом груп тиску (лобістських груп) на діяльність парламентів;
  - Г.** запровадженням нових виборчих цензів щодо активного виборчого права;

17. Вкажіть країни, президенти яких обираються за участю парламенту:
- А. Російська Федерація;
  - Б. ФРН;
  - В. Польща;
  - Г. Італія.
18. Спосіб голосування в парламенті Великобританії
- А. підняттям руки
  - Б. голосом
  - В. "ногами"
  - Г. електронними картками
19. Заздалегідь призначений час припинення дебатів по законопроекті
- А. "гільйотина"
  - Б. "кенгуру"
  - В. "попереднє питання"
  - Г. "човник"
20. Визначення поняття «кенгуру»
- А. заздалегідь призначений час припинення дебатів по законопроекті
  - Б. голосування без обговорення виправлень до законопроекті
  - В. голосування за одні виправлення й ігнорування інших виправлень на вибір спікера
  - Г. голосування за виправлення на вибір депутатів

ТЕМА 6. ГЛАВА ДЕРЖАВИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

1. Монарх у дуалістичній монархії:
- А. не несе кримінальної відповідальності;
  - Б. не наділений правом вето;
  - В. не наділений управлінськими повноваженнями;
  - Г. формує парламент.
2. Президент у парламентарній республіці здебільшого:
- А. очолює уряд;
  - Б. обирається народом;
  - В. обирається парламентом;
  - Г. призначає вищих посадових осіб.
3. Президент у президентській республіці зазвичай:
- А. призначається парламентом;
  - Б. очолює уряд;
  - В. наділений правом розпуску парламенту;
  - Г. його акти потребують контрасигнації.
4. Салічна система престолонаслідування передбачає:
- А. трон передається по жіночій лінії, якщо у монарха немає сина;
  - Б. монарх сам визначає свого наступника;
  - В. трон передається виключно по чоловічій лінії;
  - Г. трон наслідує перша дитина монарха.

5. Габсбурзька система престолонаслідування передбачає:
- А. трон передається виключно по чоловічій лінії;
  - Б. жінка наслідує трон за умови відсутності в роду спадкоємця чоловічої статі;
  - В. монарх сам визначає наступника;
  - Г. трон наслідує перша дитина монарха.
6. Традиційно кастильська систем престолонаслідування передбачає:
- А. трон наслідує перша дитина монарха;
  - Б. трон передається виключно по чоловічій лінії;
  - В. трон передається по жіночій лінії, якщо у монарха немає сина;
  - Г. жінка наслідує трон за умови відсутності в роді спадкоємця чоловічої статі.
7. Вкажіть умови, за яких глава держави може припинити свої повноваження:
- А. за станом здоров'я;
  - Б. у зв'язку з народженням дитини;
  - В. досягнення пенсійного віку;
  - Г. імпічмент.
8. Вкажіть країни, президенти яких обираються шляхом опосередкованих виборів:
- А. США;
  - Б. Російська Федерація;
  - В. Польща;
  - Г. Франція;
9. У чому полягає зміст інституту контрасигнатури:
- А. прийняття главою держави правових актів з питань, віднесених довідання уряду;
  - Б. прийняття главою держави правових актів з питань, віднесених до відання міністерства;
  - В. схвалення акту глави держави підписом міністра, відповідального за його виконання, або глави уряду;
  - Г. перекладення відповідальності за реалізацію акта глави держави на міністра чи уряд загалом;
10. До якого різновиду належить вето глави держави, що може бути подолане парламентом шляхом повторного схвалення законопроекту:
- А. відкладальне;
  - Б. абсолютне;
  - В. вибіркоче;
  - Г. кишенькове;
11. Яке розуміння британська наука конституційного права вкладає у поняття "сплячі" повноваження (прерогатива) глави держави:
- А. це повноваження, які глава держави здійснює з дозволу Прем'єр-міністра;
  - Б. це повноваження, які глава держави здійснює на власний розсуд;
  - В. це повноваження глави держави, які не реалізуються, проте закріплені за ним статутним правом;
  - Г. це повноваження у законодавчій сфері;
12. При якому різновиді накладеного главою держави вето закон не може набути чинності у жодному разі (вето не може бути подолане парламентом):
- А. відкладальне;
  - Б. абсолютне;

- В. вибіркоче;
  - Г. кишенькове;
13. Регентська рада - це;
- А. вищий представницький орган держави;
  - Б. орган законодавчої влади;
  - В. різновид колегіального глави держави;
  - Г. спадкоємець монарха;
14. Вкажіть особливості інституту глави держави в країнах - колишніх домініонах Великобританії (Канада, Австралія, Нова Зеландія):
- А. главою держави в цих країнах є виборний президент;
  - Б. главою держави у цих країнах є виборний монарх;
  - В. формально главою держави є Британський монарх;
  - Г. функції глави держави у цих країнах виконують представники Британської корони (генерал-губернатори);
15. Вкажіть юридичні форми колегіального глави держави:
- А. виборний монарх;
  - Б. регентська рада;
  - В. генерал-губернатор;
  - Г. президія вищого представницького органу.
16. Вкажіть країни, у яких глава держави виведений поза гілки державної влади:
- А. США;
  - Б. ФРН;
  - В. Італія;
  - Г. Саудівська Аравія.
17. Вкажіть країни, у яких глава держави зосереджує у своїх руках законодавчу, виконавчу і судову владу:
- А. США;
  - Б. Великобританія;
  - В. Саудівська Аравія;
  - Г. Оман.
18. Вкажіть країни, у яких глава держави є невід'ємною складовою законодавчої гілки влади:
- А. ФРН;
  - Б. Великобританія;
  - В. Іспанія;
  - Г. Індія.
19. Вкажіть країни, у яких глава держави є носієм виконавчої влади:
- А. США;
  - Б. ФРН;
  - В. Великобританія;
  - Г. Іспанія.

ТЕМА 7. ВИКОНАВЧА ВЛАДА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

1. У парламентарній монархії виконавча влада зазвичай належить:
  - А. монарху;
  - Б. уряду;
  - В. парламенту;
  - Г. парламенту та уряду.

2. У дуалістичній монархії виконавча влада зазвичай належить:
  - А. уряду;
  - Б. народу;
  - В. монарху;
  - Г. парламенту.

3. У федеративних державах виконавчу владу в суб'єктах федерації зазвичай формують:
  - А. глава держави;
  - Б. голови суб'єктів федерації;
  - В. законодавчі збори суб'єктів федерації;
  - Г. загальнодержавний парламент.

4. У президентських республіках зазвичай главою уряду може бути:
  - А. глава держави;
  - Б. особа, призначена парламентом;
  - В. особа, призначена парламентом і главою держави;
  - Г. особа, призначена верховним судом.

5. У яких державах із перелічених застосовується позапарламентський спосіб формування уряду:
  - А. Іспанія;
  - Б. Швейцарія;
  - В. США;
  - Г. Мексика.

6. У чому полягає зміст позапарламентського способу формування урядів у зарубіжних державах:
  - А. склад уряду залежить від результатів парламентських виборів (виборів до складу нижньої палати);
  - Б. міністри уряду призначаються на посади безпосередньо главою держави;
  - В. він передбачає існування інституту парламентської інвеститури;
  - Г. члени уряду призначаються главою парламенту;

7. Вкажіть особливості парламентського способу формування уряду:
  - А. він передбачає існування інституту парламентської інвеститури;
  - Б. він може передбачати формальне призначення глави уряду главою держави;
  - В. він може передбачати обрання усього складу уряду парламентом на його засіданні;
  - Г. він може передбачати формальне обрання глави уряду

8. Вкажіть особливості взаємовідносин уряду з главою держави у країнах з парламентськими формами правління:
  - А. це відносини підпорядкування;
  - Б. уряд і Президент є незалежними структурами у системі державної влади;

- В.** міністри несуть відповідальність за свою діяльність перед Президентом
- Г.** Президент є єдиним органом у системі виконавчої влади, який приймає правові акти загальної компетенції;
- 9.** Вкажіть особливості взаємовідносин уряду з парламентом у парламентських республіках:
- А.** уряд формується парламентським способом;
- Б.** уряд формується позапарламентським способом;
- В.** уряд несе відповідальність за свою діяльність перед парламентом;
- Г.** уряд може функціонувати тільки за умови довіри до нього з боку парламенту.
- 10.** У чому полягає зміст інституту індивідуальної конституційно-правової відповідальності у системі виконавчої влади:
- А.** міністри відповідальні за політику і рішення уряду загалом;
- Б.** міністр несе відповідальність за діяльність очолюваного ним міністерства;
- В.** міністри солідарні у відповідальності за політику уряду;
- Г.** міністр може бути звільнений із посади за рішенням глави держави;
- 11.** У чому полягає зміст конструктивного вотуму недовіри:
- А.** канцлер може бути звільнений із посади лише шляхом призначення на цю посаду іншої особи
- Б.** уряд на чолі з канцлером може піти у відставку у випадку прийняття відповідного рішення парламентом;
- В.** глава держави може розпустити уряд за пропозицією парламенту;
- Г.** глава держави зобов'язаний відправити уряд у відставку за поданням нижньої палати парламенту;
- 12.** У чому полягає зміст резолюції недовіри до уряду:
- А.** це санкція конституційно-правової відповідальності, що застосовується у парламентських та президентських республіках;
- Б.** це звернення встановленої законом кількості парламентарів до уряду з вимогою піти у відставку;
- В.** результатом прийняття резолюції недовіри може стати відставка уряду;
- Г.** результатом прийняття резолюції недовіри може стати дострокове припинення повноважень парламенту (нижньої палати) за відповідним зверненням уряду до глави держави і рішенням останнього;
- 13.** Якими особливостями характеризується Кабінет (Великобританія):
- А.** включає усіх міністрів, молодших міністрів та інших членів уряду та вирішує найважливіші питання державного управління;
- Б.** включає окремих міністрів, що очолюють найважливіші відомства;
- В.** до його складу входять міністри за вибором Прем'єр-міністра;
- Г.** це єдиний орган виконавчої влади;
- 14.** Яке співвідношення Ради міністрів і Ради кабінету (Франція) як урядових інституцій:
- А.** Рада міністрів вирішує питання поточного управління державою;
- Б.** Рада кабінету – офіційне засідання уряду під головуванням Президента;
- В.** Рада міністрів – офіційне засідання уряду під головуванням глави держави, на якому вирішуються найважливіші питання, віднесені до компетенції уряду;
- Г.** Рада кабінету - засідання уряду, на якому вирішуються питання поточного управління державними справами;;

- 15.** Вкажіть ознаки тіньового уряду:
- А.** це уряд, сформований у разі неможливості утворення парламентської коаліції політичною партією, що не має більшості місць у парламенті;
  - Б.** це уряд, сформований не із політиків – представників парламентських політичних партій, а з професійних управлінців, у разі неможливості утворення парламентської коаліції.
  - В.** це вищий орган державної влади, наділений управлінськими повноваженнями;
  - Г.** це сформована опозиційною політичною партією модель уряду, що перетвориться у діючий уряд в разі перемоги цієї партії на наступних парламентських виборах;
- 16.** Якими із наведених положень можна охарактеризувати зміст уряду меншості:
- А.** це уряд, сформований у разі неможливості утворення парламентської коаліції політичною партією, що не має більшості місць у парламенті;
  - Б.** це сформована опозиційною політичною партією модель уряду, що перетвориться у діючий уряд в разі перемоги цієї партії на наступних парламентських виборах;
  - В.** це уряд, сформований не із політиків – представників парламентських політичних партій, а з професійних управлінців, у разі неможливості утворення парламентської коаліції;
  - Г.** це уряд, що формується у кризові моменти існування держави та об'єднує представників усіх політичних партій, представлених у парламенті.
- 17.** Вкажіть відповіді, що характеризують зміст коаліційного уряду:
- А.** це уряд, сформований із представників кількох парламентських політичних партій – учасників коаліції;
  - Б.** це уряд, сформований у разі неможливості утворення парламентської коаліції політичною партією, що не має більшості місць у парламенті;
  - В.** це уряд, сформований не із політиків – представників парламентських політичних партій, а з професійних управлінців, у разі неможливості утворення парламентської коаліції;
  - Г.** це уряд, що формується у кризові моменти існування держави та об'єднує представників усіх політичних партій, представлених у парламенті.
- 18.** Вкажіть відповіді, що характеризують зміст інституту безпартійного Уряду:
- А.** це уряд, сформований у разі неможливості утворення парламентської коаліції політичною партією, що не має більшості місць у парламенті;
  - Б.** це уряд, сформований не із політиків – представників парламентських політичних партій, а з професійних управлінців, у разі неможливості утворення парламентської коаліції;
  - В.** це уряд, що формується у кризові моменти існування держави та об'єднує представників усіх політичних партій, представлених у парламенті
  - Г.** це уряд, сформований із представників кількох парламентських політичних партій - учасників коаліції;

ТЕМА 8. СУДОВА СИСТЕМА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

- 1.** Для англосаксонської судової системи притаманним є:
- А.** використання суду присяжних і мирових суддів;
  - Б.** суд присяжних і мирові судді не поширені;
  - В.** виборність суддів і народних засідателів;

- Г. процедура оскарження фактично не існує.
2. Для англосаксонської судової системи притаманним є:
- А. апеляційна форма оскарження;
  - Б. касаційна форма оскарження;
  - В. процедура оскарження фактично не існує;
  - Г. апеляційна та касаційна форми оскарження.
3. Вкажіть вимоги, що зазвичай висуваються кандидатурам на посаду судді:
- А. громадянство;
  - Б. соціальний статус;
  - В. наявність будь-якої вищої освіти;
  - Г. матеріальний статус.
4. Вкажіть обмеження, що зазвичай встановлюють для суддів:
- А. працювати за сумісництвом;
  - Б. займатись науковою діяльністю;
  - В. належати до політичної партії;
  - Г. виїжджати за кордон.
5. Вкажіть способи формування органів конституційної юстиції:
- А. парламентський;
  - Б. народний;
  - В. урядовий;
  - Г. главою держави.
6. Конституційні суди (ради) зазвичай уповноважені розглядати:
- А. кримінальні справи;
  - Б. спори між державними органами;
  - В. справи про військові злочини.
  - Г. тлумачити конституції.
7. Конституційні суди (ради) зазвичай уповноважені розглядати:
- А. трудові спори;
  - Б. спори між федерацією та суб'єктами федерації;
  - В. питання про усунення глави держави в порядку імпічменту;
  - Г. скарги громадян.
8. Змістом англосаксонської моделі конституційного контролю є:
- А. контроль за конституційністю правових актів здійснюють спеціалізовані органи державної влади;
  - Б. контроль за конституційністю правових актів здійснюють суди загальної юрисдикції;
  - В. контроль за конституційністю правових актів здійснює уся судова система країни;
  - Г. контроль за конституційністю правових актів здійснюють усі суб'єкти конституційних правовідносин;
9. Змістом континентальної моделі конституційного контролю є:
- А. контроль за конституційністю правових актів здійснюють спеціалізовані органи державної влади;
  - Б. контроль за конституційністю правових актів здійснюють суди загальної юрисдикції;
  - В. контроль за конституційністю правових актів здійснює уся судова система країни;
  - Г. контроль за конституційністю правових актів здійснюють усі суб'єкти конституційних

правовідносин;

- 10 Яку назву має модель конституційного контролю, при якій контроль здійснюється спеціалізованими органами державної влади:
- А. спеціалізована;
  - Б. англосаксонська;
  - В. романо-германська;
  - Г. змішана.
11. Якій моделі конституційного контролю відповідає його здійснення судами загальної юрисдикції:
- А. континентальній;
  - Б. романо-германській;
  - В. англосаксонській;
  - Г. європейській.
12. Серед перелічених вкажіть спеціалізовані органи конституційного контролю:
- А. Конституційний Трибунал Польської Республіки;
  - Б. Федеральний конституційний суд Німеччини;
  - В. Конституційна Рада Франції;
  - Г. Верховний суд США;
13. Верховний суд США вперше сформулював доктрину конституційного контролю в рішенні у справі
- А. Roy v. Wade
  - Б. Marbury v. Madison
  - В. Olmsted v. USA
  - Г. Miranda v. Arizona
14. Конституційні принципи здійснення судової влади
- А. здійснення правосуддя тільки судом
  - Б. створення надзвичайних судів
  - В. колективне відправлення правосуддя
  - Г. відсутність відповідальності держави за судову помилку
15. Умови формування Верховного суду США
- А. судді призначаються президентом
  - Б. судді призначаються тільки президентом
  - В. необхідна згода Сенату
  - Г. судді призначаються Сенатом
16. Племінні суди, що існують у деяких країнах Тропічної Африки й Океанії відносяться до категорії
- А. мусульманських судів
  - Б. судів звичаєвого права
  - В. державних судів
  - Г. надзвичайних судів
17. Орган, що здійснює конституційний контроль у Франції
- А. Конституційний Суд
  - Б. Конституційна рада
  - В. Конституційний трибунал

Г. Верховний суд

ТЕМА 9. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

1. Англосаксонська система характеризується тим, що:
  - А. для вирішення місцевих питань в адміністративно-територіальних одиницях створюються органи місцевого самоврядування на всіх рівнях нижчих за державу, суб'єкт федерації або державно-автономний регіон;
  - Б. на місцях присутні повноваджі представники уряду, які опікають місцеві виборні органи;
  - В. рада та деякі посадові особи призначаються на посаду, а не обираються;
  - Г. Усі відповіді правильні

2. За іберійської системи місцевого самоврядування й управління:
  - А. перфекти не очолюють ради, а є їх виконавчим органом;
  - Б. заперечувалася ідеологія місцевого самоврядування;
  - В. населення адміністративно-територіальних одиниць (у тому числі громад, муніципій) обирає раду й головну посадову особу певної адміністративної одиниці (префект і т. ін.), іноді обирається колегія посадових осіб.
  - Г. Усі відповіді правильні

3. Переважна більшість держав світу мають:
  - А. три- або чотириланковий адміністративно-територіальний устрій;
  - Б. одно- або дволанковий адміністративно-територіальний устрій;
  - В. дво- або триланковий адміністративно-територіальний устрій.
  - Г. П'яти- або шестиланковий адміністративно-територіальний устрій

4. Романо-германська система характеризується тим, що:
  - А. для вирішення місцевих питань в адміністративно-територіальних одиницях створюються органи місцевого самоврядування на всіх рівнях нижчих за державу, суб'єкт федерації або державно-автономний регіон;
  - Б. на місцях присутні повноваджі представники уряду, які опікають місцеві виборні органи;
  - В. рада та деякі посадові особи призначаються на посаду, а не обираються;
  - Г. Усі відповіді правильні

5. Органи місцевого самоврядування складаються:
  - А. лише з виборних муніципальних рад (або зборів);
  - Б. з виборних муніципальних рад (або зборів) і виконавчого апарату;
  - В. лише з виконавчого апарату
  - Г. з виборних муніципальних рад (або зборів) і виконавчого апарату та місцевих органів державної влади

6. Місцеве управління – це:
  - А. законотворча діяльність в місцевій територіальній одиниці, здійснювана центральною владою або адміністрацією вищестоящего територіального рівня управління;
  - Б. організаційно-розпорядча діяльність в місцевій територіальній одиниці, здійснювана центральною владою або адміністрацією вищестоящего територіального рівня управління;

- В. управлінська діяльність в місцевій територіальній одиниці, здійснювана центральною владою або адміністрацією вищестоящего територіального рівня управління;
- Г. всі відповіді не вірні

7. Місцеве самоврядування – це:

- А. діяльність самого населення місцевої територіальної одиниці – територіального колективу (співтовариства) і його виборних органів з управління його справами;
- Б. діяльність самого населення місцевої територіальної одиниці – територіального колективу (співтовариства) і його виборних органів з управління державними справами;
- В. діяльність самого населення місцевої територіальної одиниці – територіального колективу (співтовариства) і його виборних органів з управління майновими справами;
- Г. всі відповіді не вірні

8. Муніципальний зарубіжний досвід свідчить, що питання зміни меж муніципалітетів, їх скасування, злиття повинно вирішуватися:

- А. законодавчим шляхом, з урахуванням думки заінтересованих муніципалітетів та населення;
- Б. законодавчим шляхом, без урахування думки заінтересованих муніципалітетів та населення;
- В. аконодавчим шляхом, з урахуванням думки виборних посадових осіб.
- Г. всі відповіді не вірні

9. Території США, що не є суб'єктами федерації

- А. штати
- Б. володіння
- В. федеральні округи
- Г. асоційовані штати

ТЕМА 10. США

1. Згідно з Конституцією США (1787 р.) Конгрес Сполучених Штатів складається з:

- А. Сенату і Палати представників;
- Б. Нижньої і Верхньої палат;
- В. Палати конгресменів і Палати сенаторів;
- Г. Палати сенаторів і Палати представників

2. Вкажіть відповідь, у якій правильно зазначено, ким, згідно з Конституцією США 1787 р., здійснюється виконавча влада:

- А. Сенаторами Верхньої палати Конгресу Сполучених Штатів Америки;
- Б. Верховним Судом Сполучених Штатів Америки;
- В. Конгресом Сполучених Штатів Америки;
- Г. Президентом Сполучених Штатів Америки

3. Згідно з Конституцією США 1787 р., судова влада Сполучених Штатів здійснюється:

- А. Суди загальної юрисдикції;
- Б. Лише Верховним Судом Сполучених Штатів Америки;
- В. Верховним Судом і тими нижчими судами, які будуть час від часу створюватись

- Конгресом;
- Г. Судами, які створюються Президентом Сполучених Штатів Америки
4. Вкажіть відповідь, у якій правильно відображено конституційні положення щодо порядку формування Сенату Сполучених Штатів:
- А. у склад Сенату Сполучених Штатів Америки входять по три сенатори від кожного штату;
- Б. члени Сенату Сполучених Штатів Америки обираються строком на шість років;
- В. Сенат формується Президентом Сполучених Штатів Америки;
- Г. у склад Сенату Сполучених Штатів Америки входить по чотири сенатори від кожного штату;
5. Позначте номер відповіді, у якій правильно відображено положення Конституції США 1787 р. щодо формування Палати представників:
- А. члени Палати представників обираються строком на шість років;
- Б. члени Палати представників обираються раз на два роки Законодавчими зборами відповідних штатів;
- В. Палата представників Сполучених Штатів Америки складається із депутатів, що обираються раз на три роки народом кожного з штатів;
- Г. Палата представників Сполучених Штатів Америки складається із депутатів, що обираються раз на два роки народом кожного з штатів
6. Відповідно до положень Конституції США 1787 р. право порушувати переслідування в порядку імпічменту належить:
- А. Конгресу Сполучених Штатів Америки;
- Б. Сенату Сполучених Штатів Америки;
- В. Палаті представників Сполучених Штатів Америки;
- Г. Верховному Суду Сполучених Штатів Америки;
7. Вкажіть відповідь, у якій правильно названо права штатів як суб'єктів федерації Сполучених Штатів Америки, згідно з Конституцією 1787 р.
- А. Штат може самостійно вступати в договори, союзи чи конфедерації;
- Б. Штат може карбувати монету;
- В. Штат може утримувати в мирний час війська чи військові кораблі;
- Г. Штат може входити у згоду або укладати договори з іншим штатом чи іноземною державою;
8. У якій відповіді правильно вказано положення щодо порядку обрання Президента Сполучених Штатів Америки згідно з Конституцією 1787 р.?
- А. Кожен штат призначає у визначеному його Законодавчими зборами порядку виборщиків;
- Б. Вибори Президента США здійснюються шляхом прямого голосування;
- В. Можуть призначатися виборщиками члени Палати представників;
- Г. Виборщики голосують таємним голосування бюлетенями за одну особу;
9. Вкажіть особливості системи джерел конституційного права США:
- А. значна роль судових прецедентів у регулюванні суспільних відносин шляхом заповнення прогалин у законодавстві;
- Б. наявність писаної не кодифікованої конституції як головного джерела конституційного права;
- В. суттєва роль тлумачень Конституції Конституційним судом США, які формують так звану «живу конституцію» США;

- Г. систему джерел конституційного права становлять лише акти федерального законодавства

ТЕМА 11. ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

1. Монарх призначає Прем'єр-міністром Великобританії:
  - А. лідера політичної партії, що отримала більшість місць в Палаті Громад;
  - Б. лідера політичної партії, що отримала більшість місць в Палаті Лордів;
  - В. фахівця в галузі економіки; - особу, запропоновану коаліцією фракцій парламенту;
  - Г. лідера політичної партії, що підтримує програму дій монарха.

2. Писана частина Конституції Великобританії складається з:
  - А. статутів (законів);
  - Б. судових прецедентів;
  - В. конституційних звичаїв;
  - Г. доктринальних джерел;

3. На який строк обирається Палата Громад парламенту Великобританії:
  - А. 3 роки;
  - Б. 4 роки;
  - В. 5 років;
  - Г. 7 років

4. Основною адміністративно-територіальною одиницею Великобританії є:
  - А. штат;
  - Б. кантон;
  - В. графство;
  - Г. герцогство

5. Вкажіть номер відповіді, у якій найбільш правильно визначено поняття "сплячі" повноваження монарха Великобританії:
  - А. це повноваження, які глава держави здійснює з дозволу Прем'єр-міністра;
  - Б. це повноваження, які глава держави здійснює на власний розсуд;
  - В. це повноваження глави держави, які не реалізуються, проте закріплені за ним статутним правом;
  - Г. це повноваження у законодавчій сфері

6. Вкажіть найбільш точну ознаку судового прецеденту як джерела конституційного права Великобританії:
  - А. це рішення вищого судового органу;
  - Б. застосовується лише у разі відсутності інших джерел конституційного права;
  - В. застосовується лише у тому разі, якщо він не суперечить міжнародним договорам;
  - Г. це рішення суду, що набуває загальної обов'язковості при вирішенні аналогічних справ

7. Палата Громад парламенту Великобританії обирається
  - А. за мажоритарною системою абсолютної більшості;
  - Б. за пропорційною системою;
  - В. за змішаною системою

- Г. за мажоритарною системою відносної більшості
8. Назвіть відмінну особливість уряду Великобританії:
- А. у складі уряду створюється Кабінет;
  - Б. всі рішення уряду приймаються одноособово його главою;
  - В. монарх може звільнити будь-якого міністра;
  - Г. у складі уряду створюються спеціальні комітети
9. Визначте загальні умови набрання чинності законом у Великобританії:
- А. закон приймається обома палатами парламенту і підписується монархом;
  - Б. закон приймається обома палатами парламенту і підписується Лордом-канцлером;
  - В. закон приймається Палатою Громад і підписується Прем'єр-міністром;
  - Г. закон приймається обома палатами парламенту
10. Уряд Великобританії відповідає перед парламентом на засадах:
- А. індивідуальної відповідальності;
  - Б. колективної відповідальності;
  - В. колективної та індивідуальної відповідальності;
  - Г. адміністративної та дисциплінарної відповідальності;
11. Помітьте номер відповіді, у якій названо спеціалізований орган конституційного контролю у Великобританії:
- А. Верховний суд;
  - Б. Конституційний суд;
  - В. Таємна рада;
  - Г. Парламент
12. Відповідно до конституційної реформи 2005 року найвищою судовою інстанцією Великобританії є:
- А. Палата Лордів;
  - Б. Верховний Суд Сполученого Королівства;
  - В. Таємна Рада;
  - Г. Суд Корони
13. Вкажіть на правові наслідки відставки Прем'єр-міністра Великобританії:
- А. у відставку йде весь уряд;
  - Б. розпуск парламенту;
  - В. обрання нового Прем'єр-міністра;
  - Г. призначення виконуючого обов'язки Прем'єр-міністра
14. Вкажіть номер відповіді, в якій відображено спосіб фінансового забезпечення лідера офіційної парламентської опозиції у Великобританії:
- А. перебуває на державному грошовому утриманні;
  - Б. працює на громадських засадах;
  - В. перебуває на утриманні профспілок;
  - Г. перебуває на утриманні опозиційної партії
15. Вкажіть номер відповіді, в якій відображено особливість актів монарха у Великобританії:
- А. підлягають контрасигнації Прем'єр-міністром;
  - Б. підлягають контрасигнації Прем'єр-міністром чи компетентним міністром;

- В. підлягають контрасигнації Спікером Палати Громад;
- Г. вступають в силу відразу після їх прийняття без процедури контрасигнації

16. До складу Великобританії входять:

- А. Англія, Шотландія, Уельс;
- Б. Англія, Шотландія, Уельс та Північна Ірландія;
- В. Англія, Шотландія, Уельс та Ірландія;
- Г. Англія та Шотландія

17. Назвіть характерну рису місцевого самоврядування Великобританії:

- А. відсутність на місцях представників центральної влади;
- Б. наявність загальнодержавних нормативно-правових актів, які визначають внутрішню структуру муніципалітетів;
- В. відсутність системи грошових субсидій та дотацій органів місцевого самоврядування;
- Г. неприпустимість втручання органів державної влади в діяльність органів місцевого самоврядування

ТЕМА 12. ФРАНЦІЯ

1. Конституція Республіки Франції 1958 року може бути змінена:

- А. засіданням однієї з палат парламенту;
- Б. конституційною радою;
- В. установчими зборами;
- Г. конституційними зборами

2. Сенат у Франції формується шляхом:

- А. безпосередніх виборів;
- Б. безпосередньо-опосередкованих виборів;
- В. змішаних виборів;
- Г. опосередковано-безпосередніх виборів

3. Елементом державного Девізу Республіки Франції є:

- А. Свобода
- Б. Вірність
- В. Неподільність
- Г. Демократичність

4. Президент у Франції обирається:

- А. На 7 років
- Б. На 8 років
- В. На 5 років
- Г. На 4 роки

5. Президент Республіки Франції:

- А. Призначає Прем'єр-міністра за поданням Сенату
- Б. Призначає Прем'єр-міністра за погодженням з Сенатом
- В. Призначає Прем'єр-міністра на вимогу Сенату

Г. Призначає Прем'єр-міністра

6. Парламент Франції складається з:

- А. Сенату та Всенародних зборів
- Б. Національної ради та Національних зборів
- В. Національних зборів та Сенату
- Г. Сенату та Палати представників

7. Конституційна Рада Франції складається з ... членів (замість трьох крапок вставте номер правильної відповіді):

- А. 7
- Б. 9
- В. 12
- Г. 15

8. За Конституцією членство у Конституційній Раді Франції не може бути поєднано з:

- А. Посадою Міністра
- Б. Підприємницькою діяльністю
- В. Членством у політичній партії
- Г. Членством у громадському об'єднанні

9. Органічні закони до їх промульгації і регламенти палат Парламенту до введення їх у дію повинні бути:

- А. Розглянуті на спільному засіданні обох палат Парламенту.
- Б. Розглянуті спеціально створеною комісією, до якої входять представники обох палат
- В. Подані в Конституційну Раду, яка висловлюється про їх відповідність Конституції.
- Г. Подані в Конституційну Раду, яка дає санкцію на їх загальнообов'язковість

10. Вкажіть особливості системи джерел конституційного права Франції:

- А. наявність неписаної конституції як головного джерела конституційного права;
- Б. найвища юридична сила Конституції як основи системи джерел конституційного права;
- В. значна роль судових прецедентів у регулюванні суспільних відносин шляхом заповнення прогалин у законодавстві;
- Г. наявність інституту делегованого законодавства

ТЕМА 13. ІТАЛІЯ

1. За порядком внесення змін, Конституція Італійської Республіки є:

- А. жорстка;
- Б. писана кодифікована;
- В. писана некодифікована;
- Г. гнучка
- Д.

2. За формою державно-територіального устрою Італійська Республіка:

- А. унітарна держава;
- Б. конституційна монархія;
- В. абсолютна монархія;
- Г. федерація

3. Вкажіть особливості конституційно-правового статусу глави держави в Італійській Республіці:

- А. може переобиратися неодноразово;
- Б. не виконує функцій представницького характеру;
- В. суміщає посаду глави держави і глави виконавчої влади.
- Г. не має повноважень щодо здійснення виконавчої влади

4. Члени верхньої палати парламенту Італійської Республіки поділяються на:

- А. обраних senatorів;
- Б. тимчасових senatorів;
- В. довічних senatorів;
- Г. тимчасових конгресменів

5. В Італійській Республіці законодавча ініціатива належить:

- А. Членам парламенту;
- Б. Президенту;
- В. Національному Банку;
- Г. Уряду;

6. Вкажіть орган, що є найвищим органом виконавчої влади в Італійській Республіці:

- А. Рада Міністрів;
- Б. Президент;
- В. Парламент;
- Г. Національна рада економіки та праці

7. За якою моделлю конституційного контролю організована система правової охорони Конституції Італійської Республіки:

- А. англосаксонська;
- Б. романо-германська;
- В. іберійська;
- Г. американська

8. Вкажіть якими повноваженнями наділений глава держави в Італійській республіці:

- А. промульгує закони;
- Б. акредитує дипломатичних представників в іноземних державах;
- В. виконує функції найвищої судової інстанції;
- Г. ратифікує міжнародні договори

ТЕМА 14. НІМЕЧЧИНА

1. За порядком внесення змін, Конституція ФРН:

- А. жорстка;
- Б. писана кодифікована;
- В. писана некодифікована;
- Г. гнучка

2. За формою державно-територіального устрою ФРН:

- А. унітарна держава;

- Б. конституційна монархія;
  - В. абсолютна монархія;
  - Г. федерація
3. За якою моделлю конституційного контролю організована система правової охорони ФРН:
- А. англосаксонська;
  - Б. романо-германська;
  - В. іберійська;
  - Г. американська
4. За формою державного правління ФРН:
- А. президентська республіка;
  - Б. парламентська республіка;
  - В. конституційна монархія;
  - Г. парламентсько-президентська республіка
5. Вкажіть особливості системи джерел конституційного права ФРН:
- А. наявність некодифікованої конституції як головного джерела конституційного права;
  - Б. найвища юридична сила федеральної Конституції як основи системи джерел конституційного права;
  - В. значна роль судових прецедентів у регулюванні суспільних відносин шляхом заповнення прогалин у законодавстві;
  - Г. до системи джерел конституційного права входять релігійні джерела
6. Федеральний президент у Німеччині обирається
- А. Федеральним канцлером
  - Б. Федеральними зборами
  - В. Народом ФРН
  - Г. Федеральним конституційним судом
7. Законодавчу владу в Польській Республіці здійснюють:
- А. Конгрес та Сенат;
  - Б. Бундестаг та Ландтаг;
  - В. Фолькетинг та Бундестаг;
  - Г. Бундестаг та Бундесрат
8. Який представницький орган призначається урядами земель ФРН на 4 роки
- А. Бундестаг
  - Б. Ландтаг
  - В. Бундесрат
  - Г. Федеральний конституційний суд
9. Німецьку урядову систему називають «канцлерською демократією» тому що:
- А. Найвищі посадові особи земель ФРН носять титул «канцлери»
  - Б. Федеральний канцлер обирається народом Німеччини
  - В. Федеральний канцлер наділений широкими повноваженнями і відіграє ключову роль у регулюванні політичних процесів
  - Г. Відсутністю обмежень щодо зайняття посади Федерального канцлера, що дозволяє бути обраним кожному громадянину ФРН

10. Який орган наділений повноваженнями вирішувати суперечки між федерацією та землями
- А. Федеральний президент
  - Б. Федеральний канцлер
  - В. Бундесрат
  - Г. Федеральний конституційний суд

ТЕМА 15. РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ

1. Федеральні збори РФ є:
  - А. органом, що утворюється на 4 роки;
  - Б. органом, що утворюється на 3 роки;
  - В. органом, що утворюється на 5 років;
  - Г. органом, що утворюється на 7 років

2. Федеральні закони у Російській Федерації приймаються:
  - А. Президентом Російської Федерації;
  - Б. Місцевими референдумами;
  - В. Радою Федерації;
  - Г. Державною думою РФ

3. Федеральні міністри в Російській Федерації призначаються та звільняються з посад:
  - А. Президентом РФ за пропозицією Прем'єр-міністра Російської Федерації;
  - Б. Державною думою Федеральних Зборів РФ за пропозицією Прем'єр-міністра Російської Федерації;
  - В. Державною думою Федеральних Зборів РФ за пропозицією Президента Російської Федерації;
  - Г. Президентом РФ одноособово

4. Якими правовими актами у Російській Федерації регулюється статус республік як суб'єктів федерації:
  - А. Конституцією РФ та конституціями республік;
  - Б. Конституцією РФ та статутами республік;
  - В. федеральним законом та статутом республіки;
  - Г. статутами республік та їх територіальних колективів;

5. Структурно парламент Російської Федерації складається з:
  - А. Федеральних зборів та Державної Думи;
  - Б. Державної Думи та Ради Федерації;
  - В. Парламенту та Ради Федерації;
  - Г. Ради Федерації та Федеральних зборів

6. Які нормативно-правові акти може видавати Президент Російської Федерації?
  - А. закони та постанови в випадках передбачених Конституцією РФ
  - Б. укази та розпорядження
  - В. декрети та розпорядження
  - Г. накази розпорядження стосовно окремих адміністративно-територіальних одиниць РФ

7. Президентом Російської Федерації може бути обрана особа, яка відповідає таким вимогам (позначте найбільш повну та правильну відповідь):
- А. громадянин Російської Федерації не молодше 35 років, який постійно проживав в Російській Федерації протягом 10 років
  - Б. громадянин Російської Федерації не старше 35 років, який постійно проживав в Російській Федерації протягом 10 років
  - В. громадянин Російської Федерації не молодше 40 років, який постійно проживав в Російській Федерації протягом 15 років
  - Г. громадянин Російської Федерації не молодше 35 років і не старше 60 років, який постійно проживав в Російській Федерації протягом 15 років
8. Уряд Російської Федерації складає свої повноваження перед:
- А. новообраною Державною Думою;
  - Б. новосформованою Радою Федерації;
  - В. новообраним Президентом РФ;
  - Г. новосформованими законодавчими органами суб'єктів федерації
9. Відповідно до Конституції Російської Федерації Глава уряду Російської Федерації призначається:
- А. Президентом Російської Федерації за згодою Державної Думи;
  - Б. Федеральними зборами;
  - В. Федеральним урядом;
  - Г. Державною Думою
10. Прем'єр-міністр Російської Федерації призначається:
- А. Президентом РФ за згодою Державної Думи Федеральних Зборів РФ;
  - Б. Державною Думою за пропозицією Президента РФ;
  - В. Президентом РФ за згодою Федеральних Зборів РФ;
  - Г. Президентом РФ за згодою більшості принаймні однієї з палат Парламенту

ТЕМА 16. ПОЛЬЩА

1. За формою державного устрою Польська Республіка є?
- А. Федерація;
  - Б. Унітарна держава;
  - В. Конфедерація;
  - Г. Імперія
2. Активне виборче право у Республіці Польща настає з?
- А. 21 року;
  - Б. 18 років;
  - В. 16 років;
  - Г. 17 років
3. Законодавчу владу в Польській Республіці здійснюють:
- А. Конгрес та Сенат;
  - Б. Державна Дума та Рада Федерації;
  - В. Фолькетинг;
  - Г. Сейм та Сенат

4. Вкажіть номер відповіді, у якій названо посадову особу, яка очолює Сейм у Республіці Польща:
- А. Голова;
  - Б. Маршал;
  - В. Канцлер;
  - Г. Спікер
5. Які вимоги пред'являються до особи, що бажає стати депутатом Сейму у Республіці Польща?
- А. Високі моральні якості;
  - Б. Досягнення 30-ти річного віку;
  - В. Знання державної мови;
  - Г. Наявність права голосу
6. Хто є главою держави у Республіці Польща?
- А. Президент;
  - Б. Прем'єр-міністр;
  - В. Маршал;
  - Г. Воєвода
7. На який строк обирається Президент Республіки Польща?
- А. 4 роки;
  - Б. 7 років;
  - В. 5 років;
  - Г. 3 роки
8. Який орган виконує роль допоміжного при Президентові Республіки в сфері внутрішньої та зовнішньої безпеки держави згідно Конституції Польщі?
- А. Державний Трибунал;
  - Б. Рада Міністрів;
  - В. Рада Національної безпеки;
  - Г. Конституційний Трибунал
9. Вкажіть номер відповіді, у якій відображено одну із вимог, що пред'являються до кандидата у Президенти Республіки Польща:
- А. Досягнення 35-ти річного віку;
  - Б. Вища освіта;
  - В. Досягнення 30-ти річного віку;
  - Г. Володіння державною мовою
10. Хто є представником Ради Міністрів Республіки Польща у воєводствах?
- А. Маршалок;
  - Б. Начальник гміни;
  - В. Губернатор;
  - Г. Князь
11. Яку відповідальність несуть члени Ради Міністрів Республіки Польща перед Сеймом за свою діяльність?
- А. Субсидіарну;
  - Б. Повну;
  - В. Солідарну;
  - Г. Дисциплінарну

12. Хто згідно Конституції Республіки Польща обирає суддів Конституційного Трибуналу?
- А. Сенат;
  - Б. Сейм;
  - В. Загальна Польська Суддівська Рада;
  - Г. Національні збори
13. Який орган в Республіці Польща вирішує спори про компетенцію між центральними конституційними органами держави?
- А. Державний Трибунал;
  - Б. Верховний Суд;
  - В. Вищий Адміністративний Суд;
  - Г. Конституційний Трибунал
14. Вкажіть особливості системи джерел конституційного права Республіки Польща:
- А. наявність писаної некодифікованої конституції як головного джерела конституційного права;
  - Б. найвища юридична сила Конституції як основи системи джерел конституційного права;
  - В. значна роль судових прецедентів у регулюванні суспільних відносин шляхом заповнення прогалин у законодавстві;
  - Г. систему джерел конституційного права становлять акти федерального законодавства та акти суб'єктів федерації

ТЕМА 17. ЯПОНІЯ

1. За порядком внесення змін, Конституція Японії є:
- А. писана кодифікована;
  - Б. писана некодифікована;
  - В. жорстка;
  - Г. гнучка
2. За формою зовнішнього виразу, Конституція Японії є:
- А. складна;
  - Б. проста;
  - В. писана кодифікована;
  - Г. писана некодифікована;
3. За формою державного правління Японія:
- А. президентська республіка;
  - Б. абсолютна монархія;
  - В. конституційна монархія;
  - Г. дуалістична монархія.
4. За формою державно-територіального устрою Японія:
- А. конституційна монархія;
  - Б. абсолютна монархія;
  - В. федерація;

Г. унітарна держава

5. Вкажіть особливості конституційно-правового статусу парламенту Японії:

- А. парламент є однопалатним;
- Б. кожних два роки відбувається ротація членів парламенту;
- В. Члени Палати представників обираються строком на 4 роки;
- Г. кандидату в депутати має виповнитись 40 років

6. Вкажіть особливості конституційно-правового статусу парламенту Японії:

- А. Парламент складається з трьох палат;
- Б. Парламент обирає монарха;
- В. Кожних 3 роки відбувається ротація половини складу палати радників;
- Г. Парламент є вищим органом державної влади і єдиним законодавчим органом держави

7. Хто є символом держави і єдності народу, відповідно до Конституції Японії:

- А. Прем'єр-міністр;
- Б. Король;
- В. Імператор;
- Г. Герб

Зміст

Вступ.....	3
Тема 1 Конституції зарубіжних країн.....	5
Тема 2.. Конституційні форми сучасної держави.....	9
Тема 3. Основи конституційного права США.....	13
Тема 4.Основи конституційного права Великобританії.....	19
Тема 5: Основи конституційного права Франції.....	25
Тема 6. Основи конституційного права Італії.....	32
Тема 7. Основи конституційного права ФРН.....	37
Тема 8. Основи конституційного права Швейцарії.....	43
Тема 9. Основи конституційного права Російської Федерації.....	49
Тема 10. Основи конституційного права Польщі.....	56
Тема 11. Основи конституційного права Японії.....	62
Тема 12. Основи конституційного права Китаю.....	67
Тема 13. Основи конституційного права Індії.....	73
Тема 14. Основи конституційного права Бразилії.....	78
Завдання для самостійної роботи студентів.....	84

Методичне видання

Г. А. Волошкевич, І. Л. Георгізова

**МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»**